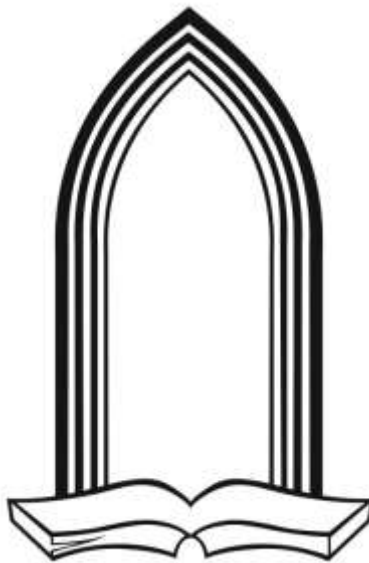

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Центр медієвістичних студій

СТУДЕНТСЬКІ ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

35-річчю Акта про незалежність України
і 30-літтю ухвалення Конституції України
присвячується

18'2026

Івано-Франківськ

*Затверджено до друку
Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Редакційна рада

головний редактор – доктор історичних наук, професор М. М. Волощук (м. Івано-Франківськ)

відповідальний секретар – доктор філософії (PhD), асистент О. Н. Кардаш (м. Івано-Франківськ)

Редакційна колегія

доктор мистецтва, старший викладач В.-В. М. Задорожна (м. Київ)

кандидат історичних наук, доцент О. І. Єгрешій (м. Івано-Франківськ)

кандидат історичних наук, доцент О. В. Марущенко (м. Івано-Франківськ)

кандидат історичних наук, доцент Б. В. Паска (м. Івано-Франківськ)

кандидат історичних наук, доцент Б. В. Сипко (м. Львів)

Філологічне редагування

співробітник Навчально-наукового центру дослідження історії українського національно-визвольного руху імені професора О. Ю. Карпенка Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, магістр Г. Ю. Пославська

Адреса редакційної ради

76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, Факультет історії, політології
і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя
Стефаника

Студентські історичні зошити

2026. Вип. 18

У збірнику вміщено студентські статті, присвячені різноманітним питанням вітчизняної і всесвітньої історії. Авторський колектив складають студенти українських закладів вищої освіти. Видання адресоване широкому колу читачів, зацікавлених історією рідного краю та зарубіжних держав.

***СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ,
А ТОМУ ЇХНІЙ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ
РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ***

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2026

© Центр медієвістичних студій, 2026

© Лілея-НВ, 2026

UA ISSN 2412–9054

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дорогі друзі, черговий 18-й випуск «*Студентських історичних зошитів*» за 2026 р., підготовлений у непрості для України часи, слугує свідченням простої істини: Українська студентська наука жива!

До уваги Читачів 11 статей і матеріалів, присвячених різним аспектам Української та всесвітньої історії, які підготували 11 здобувачів освіти з Івано-Франківська, Львова і Києва. Деякі з них є чинними вояками Збройних Сил України. Тому цінність написаних, прорецензованих і відібраних до друку текстів без перебільшення значна. У цьому місці, мабуть, варто вкотре відзначити, що підготовка будь-яких наукових матеріалів за умов постійних обстрілів, відключень світла, інших воєнних загроз уже сама собою є безпрецедентною, а часом – героїчною. Глянувши на зміст актуального випуску, ми побачимо традиційні рубрики, як-от «*Historia Mediaevalia et Nova*», «*Сторінки Української історії XX–XXI сторіч*» та «*Всесвітня історія*». Водночас давно визріла потреба відкрити рубрику, в якій би презентувалися тексти про сучасну російсько-українську війну, що триває у гібридній формі з 2014 р. та повномасштабній від 24 лютого 2022 р. Для цього редколегія часопису започаткувала рубрику «*Хроніка російсько-української війни*». Підсумовує наш зміст «*Miscellanea*».

Українська освіта і наука були, є і залишатимуться надважливим складником національної безпеки і оборони. Саме через мову, історію, культуру, традиційні цінності упродовж останніх близько 40 років, нерідко «не завдяки, а всупереч», мав змогу формуватися фундамент національної ідентичності, який допоміг вишколити нове покоління свідомих громадян України. Чимала частина з них вже полягла у війні за незалежність, десятки тисяч втратили здоров'я, більшість продовжує нести службу та гнати ворога з Української землі. Кожен з них є прикладом для поколінь, які підростають.

З огляду на те, що 2026-го р. виповнюється 35 років від часу проголошення (хоча фактично – відновлення) Акта про незалежність України, а також 30 років від ухвалення Конституції нашої держави, актуальний випуск присвячуємо цим непересічним подіям.

HISTORIA MEDIAEVALIA ET NOVA

УДК 94(477.83/.86):352.07“13/17”

Святослав Задарко (Івано-Франківськ, Україна)

ГАЛИЦЬКЕ СТАРОСТВО РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (XIV–XVIII ст.)

У статті досліджено особливості функціонування Галицького староства в системі адміністративно-територіального устрою Руського воєводства XIV–XVIII ст. Простежено процес трансформації Галича від колишньої княжої столиці до одного з ключових центрів влади на південно-східному пограниччі Польського королівства. Проаналізовано становлення інституту старостинської влади в умовах інтеграції руських земель до складу Польської корони, окреслено компетенції та роль галицьких старост у військовому, адміністративному та судовому управлінні регіоном. Особливу увагу приділено діяльності родів Ходецьких, Синявських і Потоцьких, які в різні періоди визначали розвиток Галицького староства та використовували його урядницькі структури у власних політичних кар'єрах. Розглянуто участь старост в організації оборони краю від татарських, турецьких і молдавських нападів, а також розбудові адміністративної та оборонної інфраструктури регіону. Висвітлено процес поступового переходу від середньовічної моделі управління краєм до більш централізованої системи державної влади. Встановлено, що Галицьке староство відігравало важливу роль у забезпеченні стабільності та безпеки південно-східних кордонів Руського воєводства. Діяльність старостинських родин сприяла політичному й економічному розвитку регіону. Попри втрату Галичем статусу провідного політичного центру, місто тривалий час зберігало вагоме адміністративне та стратегічне значення в структурі королівства Польщі і Речі Посполитої.

Ключові слова: Галич, Галицьке староство, Руське воєводство, староста, Ходецькі, Синявські, Потоцькі, адміністративний устрій, Покуття, Галичина.

Актуальність теми. Станом на 2026-й рік Галич є одним із міст районного значення в Івано-Франківському районі Івано-Франківської області. Окремі ініціативи регіональної і місцевої влади щодо перейменування Івано-Франківського району на Галицький мають місце й досі. Правда, з часом ці пропозиції, які, на думку депутатів обласного, районного рівня і нардепів мали б повернути історичну справедливість, трансформувались у дещо інше, мало пов'язане з історичним сегментом проблеми.

Після повномасштабного російського вторгнення, з огляду на переміщення зі сходу на захід України підприємств, людей і капіталу, виникла ідея щодо відновлення Галицького району з центром у Галичі. Він би міг постати на базі колишніх Галицького і Рогатинського, що дало б для півночі Прикарпаття новий імпульс в аграрному, туристичному та логістичному секторах. Тож є сенс окреслити роль міста Галича як адміністративного центру Руського воєводства XIV–XVIII ст.

Стан наукової розробки. Проблема адміністративного устрою Галицької землі, діяльності старостинської влади та ролі Галича в системі Руського воєводства знайшла відображення у працях різних дослідників, головні – українських і польських. Загальні питання політичної історії Галичини та Руського воєводства висвітлю-

вали Михайло Грушевський¹, Ігор Сковчиляс², Лариса Капітан і Яна Товтин³. Особливості формування урядницької системи в Руському воєводстві та функціонування старостинських адміністрацій вивчали Андрій Блануца⁴, Алла Бортнікова⁵, Валентина Петрович⁶, Андрій Коруняк⁷, Богдан Гебура⁸ та ін.

Вагоме значення для вивчення особового складу урядників Руського воєводства має «Польський біографічний словник» («*Polski Słownik Biograficzny*»), упорядкований Казимиром Пшибосем⁹. Діяльність родини Ходецьких у Руському воєводстві та їхню урядницьку кар'єру в Галичі зокрема проаналізувала Єлизавета П'янова¹⁰. Проблеми оборони краю, турецько-татарських і молдавських нападів висвітлені у працях Івана Тиміва¹¹, Володимира Грабовецького¹² та Олексія Балуха¹³. Архітектурну спадщину та розвиток Старостинського замку в Галичі вивчали Зеновій Федунків¹⁴, Юрій Лукомський¹⁵, Мирон Капраль і Андрій Стасюк¹⁶.

Окремі аспекти історичного розвитку Галича, його місця в політичному і культурному житті регіону висвітлено в працях отця Омеляна Левицького¹⁷, Леонтія

¹ Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ : Наук. думка, 1994. Т. V. 704 с.

² Сковчиляс І. Від давньоруських десятин до намісництв протопопів: особливості «впорядкування» сакрального простору Галичини в княжий період (до кінця XIV століття). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2010. Вип. 45. С. 55–91.

³ Капітан Л. І., Товтин Я. І. Українська державність в часи України-Русі та Галицько-Волинського князівства. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 4 (16). С. 120–128.

⁴ Блануца А. В. Старости/намісники в «окраїнних» прикордонних замках кінця XV – середини XVI ст. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки*. 2014. Вип. 20. С. 177–184.

⁵ Бортнікова А. В. Волинські замки – резиденції старост в XVI ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. № 6. С. 454–461; її ж: Діяльність старост у містах Волині у сфері оподаткування і торгівлі. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2015. № 14. С. 13–18.

⁶ Петрович В. Організація державних органів влади Волинського воєводства та міста Луцька XV – 60-х рр. XVI ст. *Краєзнавство*. 2010. № 4. С. 9–15.

⁷ Коруняк А. В. Історичні аспекти становлення інституту старости в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 376–390.

⁸ Гебура Б. Передумови утворення системи урядів у Руському воєводстві. *Студентські історичні зошити*. 2023. № 15. С. 19–22.

⁹ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku : (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka) : spisy / oprac. K. Przyboś. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987. Т. 3. Zesz. 1 : Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku : spisy / pod red. A. Gąsiorowskiego. 417 s.

¹⁰ П'янова Є. Урядницька кар'єра братів Ходецьких на Руських землях Корони Польської у другій половині XV – першій третині XVI століття. *Київські історичні студії*. 2018. № 2 (7). С. 29–35.

¹¹ Тимів І. Проблема османських і ординських набігів на землі Руського воєводства XV–XVII ст. у польській історіографії міжвоєнного періоду 1919–1939 рр. *Калуські історичні студії. Т. 7: Збірник наукових статей* / упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів ; заг. ред. О. М. Малярчука. Івано-Франківськ : Фоліант, 2023. С. 18–127.

¹² Грабовецький В. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 рр. Львів : Вища школа, 1979. 349 с.

¹³ Балух О. Повстання 1490–1492 рр. на території Північної Буковини та Східної Галичини: нове бачення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство»*. 2014. Вип. 11. С. 27–36.

¹⁴ Федунків З. Галицький замок. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. 184 с.; його ж: Оборонна архітектура Галича над Дністром. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. 367 с.

¹⁵ Лукомський Ю. Архітектурно-археологічна розвідка на старостинському замку в Галичі. *Фортифікації*. 2023. Вип. 19. С. 6–30.

¹⁶ Капраль М., Стасюк А. Інвентар Галицького замку 1582 р. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ, 2022. Вип. 7. С. 143–164.

¹⁷ Левицький О. Народні перекази про Галич та його околиці. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. 2024. Вип. 9. С. 176–204.

Войтовича¹⁸, Андрія Чемеринського¹⁹ та ін. Незважаючи на наявність значної кількості студій на обрану автором тематику, питання ролі Галицького староства як адміністративного, військового та політичного центру Руського воєводства, а також впливу окремих старостинських родин на розвиток регіону потребують подальшого комплексного вивчення.

Основна частина. Роль Галича як основного центру політичного, військово-стратегічного, торговельного і культурного життя кількох вінченосних династій (передусім – Ростиславовичів і Романовичів) значно зменшилася в останній третині XIII ст. Через перенесення столиці королем Данилом з Галича у Холм, а його сином Левом Даниловичем – у Львів, позиції міста суттєво погіршилися. Монгольське вторгнення 1241 р. лише підсилило цей ефект. Галич втратив економічний потенціал, його обороноздатність була ослаблена²⁰.

Незважаючи на це, з середини XIV – першої половини XV ст. Снятинська, Галицька, Терехівська та Коломийська волості почали формуватися як єдиний адміністративний простір. Так принаймні бачимо станом на 1427 р. До повного переходу в систему воєводств 1434 р., королівський староста в Галичі був незалежним у судовому та адміністративному стосунку від генерального старости у Львові. На такому ж правовому полі діяли староства в Коломиї та Снятині²¹.

Слід зауважити, що перехідний період тривав упродовж 1349–1434 рр. Він супроводжувався боротьбою за спадщину Романовичів у регіоні, де ще функціонувала змішана польсько-угорсько-руська система управління (урядництва). Як зазначає Б. Гебура, окрім упроваджених поляками урядів каштеляна і старости, існувала низка попередніх руських урядовців на кшталт тивуна, воєводи, соцького, десятника та інших. Остаточно більшість руських галицьких урядів, а разом з ними і посад руського зразка відійшли в минуле на початку XV ст. У перехідну добу, що відрізнялася в Галичині від інших підконтрольних Польській короні земель, устрій повністю опирався на старі традиції²².

Поява уряду старости, експортованого з чеських земель, була дійсно новим явищем. Серед польських правителів, які доклались до впровадження цієї системи, були Казимир III, Людовик I, його ставленик Владислав Опольчик, а також королева Ядвіґа та її чоловік Владислав II Ягайло. В 1352 р. постав уряд генерального руського старости. Це був основний орган влади в Галичині, який діяв до утворення 1434 р. Руського воєводства з центром у Львові. Перший генеральний староста Абрам Барановський був намісником короля в Галичині з широкими військово-адміністративними повноваженнями. До його функцій входили й адміністрування королівських маєтків у регіоні²³.

З упровадженням уряду генерального старости у Львові, згодом з'явився і уряд звичайного старости. Як урядник в окремих повітах, він презентував владу короля на місцях. Уряд галицького старости і відповідно перший галицький староста постали в Галичі 1390 р. Про першого галицького і снятинського старосту Бенька відомо з 1398 р. В окремих джерелах він названий коломийським і галицьким. За таких умов юрисдикція галицького старости не обмежувалася лише цим містом, а

¹⁸ Войтович Л. Коли було зруйновано Успенський собор у Галичі? *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. 2018. Вип. 3. С. 107–118.

¹⁹ Чемеринський А. Останній цісар: Карл Габсбург в Галичі та околиці 1915–1917 рр. (до 110-ї річниці початку Великої війни). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. 2024. Т. 9. С. 146–168.

²⁰ Капітан Л. І., Товтин Я. І. Назв. праця. С. 125.

²¹ Сковчиляс І. Назв. праця. С. 68.

²² Гебура Б. Назв. праця. С. 21.

²³ Там само. С. 21–22.

поширювалася на доволі значну територію в межах сучасної Івано-Франківської області²⁴.

Окрім того, що староста в Галичі контролював такі важливі міста, як Снятин і Коломию, в Галицьку землю було тоді інтегровано й Тереховлянську волость. Після здобуття Казимиром III Галичини, Тереховлянщина втратила інституційні контакти з Пониззям (Поділлям). За цих обставин тяжіння до Галича було цілком природним через логістичну близькість. Тому й не дивно, що в першій третині XV ст. Тереховлянський повіт напряду був підпорядкований галицькому старості. Введення Тереховлі 1434 р. у Галицьку землю Руського воєводства в згаданих процесах виглядає цілком природним та логічним²⁵.

Як зазначає укладач списків урядовців Руського воєводства XIV–XVIII ст. К. Пшибось, перші згадки про старосту хоч і стосувалися 1390 та 1394 рр., не давали змоги зрозуміти рівень підпорядкування старости в Галичі генеральному руському старості у Львові. Водночас автор зауважив, що введення 1434 р. системи воєводств і створення Руського обмежило компетенцію львівського старости лише Львівською землею. Після 1434 р. львівський староста не міг вважати своїми підлеглими будь-кого з інших гродських старост Руського воєводства. Тому й не дивно, що 1445 р. претензії руського старости і воєводи Петра Одворонжа щодо зверхності над галицьким старостою, які він прагнув вибудувати на титулатурі генерального старости, зазнали повного краху²⁶.

Поряд з цим, дослідник Галицького замку З. Федунків зазначає, що в період перебування при уряді галицького старости П. Одворонж упродовж 1436–1442 рр. чимало доклався до розбудови Старостинської твердині. Його попередник Михайло Мужило (? – 1470) за сумісництвом був старостою у Коломії і Снятині²⁷. Окрім того, що він вважався хорошим управлінцем, заснував костел у Михальчі біля Городенки (1439)²⁸, першочергово прославився як військовик, який брав участь у захопленні в литовців Поділля. Саме за свою активну участь у вигнанні литовських залог із замків Язлівця, Червоногорода і Кам'янця-Подільського, 1465 р. Михайло Мужило (Мушило) отримав уряд подільського воєводи. Аналогічний уряд 1434 р. обіймав його наступник Одворонж, який упродовж 1437–1450 рр. був руським воєводою²⁹.

Більша частина галицьких старост між 1390 і 1412-м рр. не затримувалася на своїх урядах більше декількох років. Очевидно, що інституалізація системи старост у перехідний період не передбачала, щоб ним залишалася одна і та ж особа тривалий час. Тому із завершенням такої інтеграції після 1412 р. і аж до середини XV ст. уряд галицького старости займали стабільніші фігури. Для прикладу, М. Мужило впродовж 1414–1436 рр., П. Одворонж – 1436–1442 рр., Миколай Парав – 1443–1450 рр.³⁰

Протягом 1452–1530 рр. уряд старости в Галичі став фактично спадковим для родини Ходецьких: 78 років представники цього сімейства іменувалися галицькими старостами. На уряд більше не призначали старост з інших регіонів. Із приходом Станіслава з Ходеча (Ходецького) 1452 р. ця ситуація змінилася. Фінансові проблеми королівської скарбниці другої половини XV ст. суттєво вплинули на

²⁴ Скорчилиас І. Назв. праця. С. 68.

²⁵ Там само.

²⁶ *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku*. S. 65.

²⁷ Федунків З. Назв. праця. С. 57.

²⁸ *Z przeszłości miasta Śniatyna*. Opowiedział Fr. Ksawery Mroczko. *Gazeta Polska*. № 13. 1899. 12 lutego. S. 4.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku*. S. 66.

своєчасне виконання грошових зобов'язань перед урядниками. Серед таких регіональних урядів було й Галицьке староство. За даними Є. П'янкової, борг королівської скарбниці перед Галицьким староством становив 4400 злотих і 3600 гривень. Для польського короля Казимира IV Ягеллончика така сума була тоді великою і виплатити її він був неспроможний. Тому через фінансові труднощі в королівській скарбниці Галицьке староство надовго перейшло під управління синів Станіслава з Ходчі. У такий спосіб утворився феномен, де родове володіння урядом поширювалося одночасно на кілька наступних представників роду. Це багато в чому забезпечило кожному з них великий політичний вплив і зміцнювало економічну вигоду від перебування на цьому уряді³¹.

За рахунок не сплаченого королем боргу і після смерті 1474 р. Станіслава Ходецького, всі восьмеро (!) його синів стали виконувати функції старости в Галичі. Так вони фактично контролювали велику і важливу з військово-стратегічної точки зору територію Руського воєводства. Уряд галицького старости перейшов від Ходецьких до Синявських лише 1534 р.³²

Після смерті Станіслава Ходецького 1474 р., володіння і управління довкола староства в Галичі перейшло одразу до восьми його синів: Яна, Миколая «Земельки», Станіслава-молодшого, Отто (Оттона), Петра, Анджея (Андрія), Рафала та Спитека. За даними Є. П'янкової, Ян і Миколай «Земелька» народились між 1454 і 1457 рр., що дало їм змогу цілком законно отримати від короля старостинські уряди в Галичі. Для прикладу, Ян був старостою Галича впродовж 1474–1496 рр., Миколай – 1475–1489 рр. Кожен з братів протягом 1474–1478 рр. суміщав уряд галицького старости зі староством Теревовлі. Попередньо в Яна був досвід управління у сусідньому Подільському воєводстві, де свого часу воєводою був Станіслав Ходецький-старший. Слід зауважити, що в кар'єрній драбині ані Ян, ані наймолодші Рафал та Спитек Ходецькі не мали вищих за галицьке староство урядів. Однак, як вони, так і п'ятеро старших братів разом керували Галицьким староством, що підтверджується у документах Львівського гродського суду в сесії за 1492 р.³³

Так чи інакше, але друга половина XV – початок XVI ст. є, безумовно, епохою Ходецьких у Галичі. Сімейство діяло чітко, як злагоджений усередині клан, де уряд старости був де-факто родинною прерогативою. Ґрунтуючи свою діяльність на системі родинного консенсусу і колегіального управління, Ходецькі поступово перетворили Галич та околиці на оплот королівської влади південно-східного фронтиру Руського воєводства. Одним з таких випробувань на міцність роду Ходецьких стали військові провокації (часом іменовані повстаннями). Спершу це був виступ Лева 1457 р., швидко придушений у Снятині. Упродовж 1490–1492 рр. звідти ж на Покуття поширився інспірований молдавським господарем Штефаном III рух під проводом Мухи. На відміну від виступу Лева, що був локальним, Муха мав серйознішу підготовку. Формально приводом для його дій стало ненадання поляками молдаванам допомоги в боротьбі з Османською імперією³⁴.

У літописі перемишльського єпископа Яна з Торговиська, як очевидця подій на території Покуття 1490–1492 рр., під 1491 р. вказано: «Якийсь Муха із Молдавії протягом недовгого часу зібрав близько 9 тисяч сільських людей і вторгся на Русь»³⁵.

Якщо згадувати події 1490 р., то їхня хронологія виглядала так. Спершу загони Мухи змогли взяти добре укріплений, стратегічно важливий Снятин, який був

³¹ П'янкова Є. Назв. праця. С. 30.

³² Там само. С. 33.

³³ Там само. С. 30–31.

³⁴ Балух О. Назв. праця. С. 34.

³⁵ Грабовецький В. Назв. праця. С. 112.

під контролем Ходецьких, згодом Коломию і низку інших міст та містечок на Покутті. Бойові дії поступово охопили весь регіон і перекинулися на Опілля, де Муха заволодів Галичем. Захоплення міста та Старостинського замку зокрема відбулося за сприяння місцевих містян і селян. Захоплення центру володінь Ходецьких фактично стало загрозою втрати ними контролю за Прикарпаттям. Це не давало змоги місцевим залогам завдавати удари з флангів або тилу. Виступ Мухи мав настільки сильний вплив у Польському королівстві, що перешкодив планам короля Яна I Ольбрахта посісти угорський престол влітку 1490 р.³⁶

Для того, щоб відновити контроль за ситуацією в регіоні, усередині вересня 1490 р. зібране в районі Бібрки коронне військо рушило на південь. У генеральній битві біля Рогатина Муха разом зі своїми загонами зазнав поразки. У битві загинуло близько 1600 осіб. Велика частина загонів Мухи потонула в Дністрі при відступі з Опілля. Через рік, 1491 р. Муха спробував повторити свій успіх. Однак цього разу він зміг дістатися лише Галича. Згодом його було схоплено поблизу Коломиї в селі Мишин³⁷, а за даними хроніста Олександра Гваньїні, він «здох у в'язниці»³⁸.

Влітку 1492 р. підконтрольні Ходецьким території були вкотре захоплені та спустошені військами молдавського господаря Штефана III. Як і в 1491-го, похід 1492 р. був спланований як акт поповнення від'ємного сальдо в державних доходах Молдавського князівства, яке відчувало потребу в коштах після щорічної сплатити данини Османській імперії³⁹.

Окрім того, що дії Лева (1457) і Мухи (1490–1492) стали справжнім випробуванням для Ходецьких, їм також доводилося брати участь і в обороні краю від турецько-татарської загрози. Для прикладу, 25 січня 1491 р. Миколай Ходецький розгромив номадів у битві під Заслав'ям⁴⁰.

Здобуття перемоги над татарами коштувала старшому з Ходецьких життя, адже отримане в бою поранення стало причиною його смерті у Львові. Водночас якщо Петро Ходецький за службу від короля отримав 200 грошів, протягом 1502–1507 рр. утримував галицьку каштелянію і не піднімався кар'єрною драбиною, то його братові, галицькому старості Станіславу Ходецькому, синові Станіслава з Ходчі, пощастило більше. Так, до уряду галицького старости 1494 р. йому додали уряд кам'янецького старости, який той утримував до 1510 р. З 1495 по 1505 рр. – він був львівським каштеляном, а дещо раніше, 1501 р. присягнув на львівського (руського) старосту, яким залишався до кінця життя 1529 р. Упродовж 1505–1529 рр. Станіслав Ходецький-молодший був великим коронним маршалком. 1506 р. на вальному сеймі в Любліні С. Ходецькому-молодшому було присвоєно уряд польного гетьмана руських земель. Серед всіх вісьмох дітей Станіслава з Ходчі (Ходецького), саме Станіслав-молодший був найбільш титулованим⁴¹.

Доволі важким для Ходецьких був 1509 р. Тоді ж мала місце горезвісна «катастрофа Рогатина», коли відбувся великий наступ молдавського господаря Богдана в союзі з османським й татарськими військами на Галичину. Похід ворожих сил тривав з червня до початку жовтня 1509 р. Тодішня спроба молдавського володаря приєднати до своїх володінь Покуття, захопити Галич, Львів, Кам'янець-Подільський, Товмач, Коломию та низку інших міст не вдалася. Незважаючи на

³⁶ Балух О. Назв. праця. С. 28–29.

³⁷ Там само. С. 26.

³⁸ Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упоряд. та перекл. з пол. о. Ю. Мицик. 2-е вид., доопрац. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. С. 347.

³⁹ Балух О. Назв. праця. С. 34.

⁴⁰ Тимів І. Назв. праця. С. 112.

⁴¹ П'янькова Є. Назв. праця. С. 32.

маневреність військ і фактор раптовості, залога Галицького замку змогла відбити всі атаки і як трофей захопити частину ворожих гармат. У випадку із захисниками Низького замку Львова, в бою за столицю Руського воєводства 1 липня 1509 р. їм вдалось вистояти. Під час відступу з-під Львова, турецько-татарське і молдавське війська форсувало Дністер в районі сучасного Єзуполя і 6 липня дісталися Рогатина. На той період місто перебувало у приватній власності середущих Ходецьких – Петра і Рафала⁴². На відміну від залог у Галичі та Низького замку Львова, рогатинські захисники не мали достатньої кількості зброї для оборони. За цих обставин місто було взяте, пограбоване і спалене⁴³.

В останні роки свого перебування на урядах галицьких старост, Ходецьким часто доводилося відповідати за оборону Руського воєводства. Для прикладу, у квітні – травні 1520 р. їм було доручено утримувати оборону Галича від турецько-татарських військ. Імовірно, що важкий досвід 1509 р. змусив як Ходецьких у Галичі, так і Буцацьких у Снятині, Свірчевського в Терехові та інші шляхетські родини організувати оборонну лінію в напрямку Олесько – Залізці⁴⁴.

Загалом, за час свого перебування в Галицькому старостві, представники родини Ходецьких часто поєднували цей уряд з іншими стратегічно важливими обов'язками. Окрім того, що вони були воєводами на Поділлі й у Галичині, сімейство очолювало каштелянії у Львові й Кам'янці-Подільському. Староство в Галичі вони сприймали не лише як джерело доходу, а, в першу чергу, як базовий уряд. Він закріплював статус Ходецьких у королівстві. Галич за їхнього правління перетворився на знакове місто в загальнодержавній управлінській системі південно-східних околиць. За понад 80 років Ходецькі остаточно утвердили Галицьку землю як окрему адміністративну одиницю в складі Руського воєводства. Реформи Ходецьких у підвладних землях сприяли переходу від старої середньовічної моделі управління до більш жорсткої системи, яка сформувалася напередодні Люблінської унії 1569 р. Стабільність роботи староства в Галичі за представників роду Ходецьких дозволила відбудувати Галич із руїн та занепаду, перетворити його на центр, який не втратив своїх позицій і згодом⁴⁵.

Упродовж середини XVI – початку XVII ст. влада в Галицькому старостві перейшла до роду Синявських. Спершу старостою в Галичі був Миколай Синявський (1534–1566), який перебрав уряд після смерті Отто Ходецького – останнього з багаторічної старостинської династії Галича. Син Миколая Геронім отримав титул і уряд у Галичі 1557 р. За іншими даними, це сталося ще 11 серпня 1550 р. за попередньою згодою короля. Уряд зберігався за ним аж до смерті 1582 р.⁴⁶

У 1582 р. Галицьке староство отримав Станіслав Влодек, який, подібно до попередників, керував ним до кінця життя 1615 р. Згодом уряд обіймав Миколай Струсь – знаменитий комендант Московського кремля 1611 р. Смутних часів у Московському царстві. Уряд галицького старости Влодек зберігав аж до смерті 1627 р. Відтоді й до 1777 р. в Галицькому старостві настала епоха Потоцьких. За рідкісними винятками (Мнішеки, Шембеки, Замойські) старостами були головно члени цієї родини. Поступово вони перетворилися на повноцінних володарів краю. За ними закріпилося багато державних посад, розбудовували великі магнатські латифундії,

⁴² Тимів І. Назв. праця. С. 87.

⁴³ Там само. С. 88.

⁴⁴ Там само. С. 59.

⁴⁵ П'янова С. Назв. праця. С. 33.

⁴⁶ Plewczyński M. Sieniawski Hieronim (Jarosz) h. Leliwa (1519–1582). *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa ; Kraków : Polska Akademia Nauk, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. T. XXXVII/1. Zeszyt 152. S. 119.

костели і церкви, заклади освіти. Період гегемонії Потоцьких розпочався зі Станіслава «Ревери» 1627 р. і завершився на Юзефі Макарію Потоцькому 1777 р.⁴⁷

Попри те, що Галицьке староство, як і у випадку з родами Ходецьких і Синявських, було лише проміжним етапом у державницькій кар'єрі магнатів, від середини XVII ст. воно із соціально-економічного і політичного центру округи трансформувалося в символічну столицю. З фундацією Станіслава 1662 р. і його розбудовою за останніми стандартами часу як європейського міста, для Галича місця не залишалося. Наслідки попередніх збитків від турецько-татарських набігів, козацьких вторгнень середини – другої половини XVII ст., Галич поступово втрачав своє значення як політичний центр. Можна погодитися з думкою Ю. Лукомського, що місто постраждало ще й через зміну торговельних шляхів⁴⁸. Тому й не дивно, що за Австро-Угорщини, Польщі чи СРСР він уже не був регіональним центром.

Загалом, незалежно від того, яка родина осідала в Галичі, а її представники отримували уряди галицьких старост, регіон тривалий час зберігав стратегічне значення на південно-східних кордонах Польської корони. Велике значення для староства відіграли роди Ходецьких (1451–1530), Синявських (1534–1582) і згодом Потоцьких (1627–1777), які розглядали цю посаду як проміжний етап кар'єри у вищих урядах польської регіональної та державної влади.

The article examines the peculiarities of the functioning of the Halych Eldership within the administrative and territorial system of the Ruthenian Voivodeship from the fourteenth to the eighteenth centuries. It traces the transformation of Halych from the former capital of the several princely dynasties (especially – the Rostyslavovids and Romanids) into one of the key centers of royal authority on the south-eastern frontier of the Kingdom of Poland. The study analyzes the formation of the institution of Eldership administration in the context of the integration of Ruthenian lands into the Polish Crown and outlines the competencies and role of Halych Eldership in the military, administrative, and judicial governance of the region. Special attention is paid to the activities of the Chodecki, Sieniawski, and Potocki families, which at different times shaped the development of the Halych Eldership and used it as an important stage in their political careers. The article considers the participation of Eldership in suppressing the military activities of Lev and Mukha, organizing the defense of the region against the Tatar, Ottoman, and Moldavian incursions, and developing the administrative and defensive infrastructure of the territory. It also highlights the gradual transition from a medieval model of governance to a more centralized system of state administration on the eve of the Union of Lublin. The study concludes that the Halych Eldership played an important role in ensuring the stability and security of the south-eastern borders of the Ruthenian Voivodeship. The activities of the Eldership dynasties contributed to the political and economic development of the region. Despite Halych's loss of its status as a leading political center, the city retained considerable administrative and strategic importance within the structure of the Polish kingdom for a long period.

Key words: Halych, Halych Eldership, Ruthenian Voivodeship, starosta, Chodecki family, Sieniawski family, Potocki family, administrative system, Pokuttia, Halych land.

⁴⁷ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. S. 69–71.

⁴⁸ Денис Д. Юрій Лукомський: «Якби Давній Галич не занепав, сьогодні це було б велике місто, як Київ». *Локальна історія*, 3 липня 2023. URL : <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/iurii-lukomskii-iakbi-davnii-galich-ne-zanepav-sogodni-tse-bulo-b-velike-misto-iak-kiyiv/> (дата звернення: 22.04.2026).

*Повстання під проводом Мухи. Художник Іван Їжакевич, 1939 р.
URL : <https://galychyna.if.ua/article/pershiy-poklik-do-voli/>*

*Поразка військ Мухи під Рогатином 1490 р. Художник Іван Деркач.
URL : <https://kuriergalicyjski.com/batalie-na-przykarpaciu-czesc-2/>*

УДК 94(410)“1533”:273.4

Ольга Матковська (Івано-Франківськ, Україна)

ШЛЮБ АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ГЕНРІХА VIII З АННОЮ БОЛЕЙН 1533 РОКУ І ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ В АНГЛІЇ

У статті розглянуто історичне тло укладення шлюбу англійського короля Генріха VIII з фавориткою Анною Болейн та його вплив на початок Реформації в Англійському королівстві першої половини XVI ст. Автором розкрито політичні, релігійні та особистісні чинники, що сприяли розриву монарха з Католицькою церквою, а також проаналізовано наслідки цих подій для подальшого розвитку Англійської держави. Особливу увагу зосереджено на постаті Анни Болейн і її ролі у трансформації релігійного та політичного життя Англії XVI ст.

Ключові слова: Генріх VIII, Анна Болейн, Катерина Арагонська, Папа Климент VII, Реформація, Англіканська церква, шлюбна політика, Англія XVI ст.

До 1530 р. англійський король Генріх VIII (1491–1547) у Європі сприймався як ревний захисник католицької віри та папської влади. Він добре знався на церковних питаннях, оскільки в юності здобув ґрунтовну богословську освіту та готувався до духовної кар'єри, що значною мірою сформувало його релігійні погляди. Під його патронатом в Англії переслідували осіб, звинувачених у єресі, що супроводжувалося арештами, судовими процесами та смертними вироками. У 1511 р. в Кенті було страчено п'ятьох осіб, які відмовилися зректися своїх релігійних переконань. Також активно обмежувалося поширення реформаційних ідей через заборону та вилучення відповідної літератури. У 1521 р. Генріх VIII опублікував трактат «*Assertio septem Sacramentorum adversus Martinum Lutherum*»¹, за який Папа Лев X (1475–1521) надав йому почесний титул «Захисника віри». У цей період його позиції в Європі були настільки міцними, що можливість конфлікту з Римською курією та розриву з папством практично не розглядалася.

Метою статті є комплексне дослідження історичних передумов укладення шлюбу Генріха VIII з Анною Болейн (бл. 1501–1536), аналіз причин розриву короля з Престолом Св. Петра в Римі та визначення впливу цих подій на формування Англіканської церкви і початок Реформації в Англійському королівстві першої половини XVI ст.

Генріх VIII став королем Англії 1509 р. після смерті свого старшого брата Артура Тюдора (1486–1502), принца Уельського. Його сходження на престол у 17-річному віці означало продовження династії Тюдорів, яка утвердилася в королівстві Англія після 1485 р. в результаті завершення Війни Червоної та Білої троянд (1455–1487). Того ж року він одружився з Катериною Арагонською (1485–1536) – вдовою брата, донькою іспанських «католицьких королів» Фердинанда II Арагонського (1452–1516) та Ізабелли Кастильської (1451–1504), а також тіткою імператора Священної Римської імперії Карла V (1500–1558)².

¹ Кухар Т. Ставлення Генріха VIII Тюдора до католицької церкви в дореформаційний період. *Наука. Освіта. Молодь: Матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих науковців (Умань, 28 квітня 2021 р.)*. Умань : Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2021. Ч. 1. С. 215.

² Ржевська В. С. Юридичні аспекти «Великої справи короля». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2015. Вип. 126/2. С. 55.

Шлюб Генріха VIII з Катериною розглядався як продовження політики попереднього монарха Генріха VII (1457–1509), спрямованої на зміцнення стабільності Англії після завершення Війни Червоної та Білої троянд. Первісно династичний союз між Артуром та Катериною Арагонською, укладений 1501 р., мав забезпечити стратегічне зближення Англійського королівства з Іспанією та сприяти посиленню міжнародного становища династії Тюдорів. Після передчасної смерті принца Артура 1502 р. питання збереження цього матримоніального союзу залишалося відкритим, що зумовило політичну доцільність повторного міждинастичного шлюбу Катерини з молодшим сином короля Генріха VII – Генріхом VIII. Однак такий союз суперечив нормам канонічного права, оскільки Катерина Арагонська вже була одружена з Артуром Тюдором. Тож для легітимації нового шлюбу 1503 р. папа Юлій II (1443–1513) надав спеціальну диспензу, обґрунтувавши її твердженням про відсутність консумування першого шлюбу, що юридично усувало канонічну заборону³. Це рішення понтифіка фактично легітимізувало матримоніальний союз Генріха VIII та Катерини Арагонської, хоча пізніше, коли англійський король намагався розірвати цей шлюб, він стверджував, що дозвіл був наданий незаконно, всупереч Божим законам⁴.

Шлюб Генріха VIII і Катерини Арагонської зіткнувся з багатьма проблемами, найбільш серйозною з яких була проблема успадкування королівського престолу «за мечем». Незабаром після весілля Генріха та Катерини було оголошено про вагітність королеви, однак перша дитина передчасно народилася мертвою. Первістком Катерини став син, який помер через кілька годин після народження 1511 р. Після цього королева зазнала ще декількох викиднів і народження мертвих дітей. З усіх дітей подружжя вижила лише одна донька – принцеса Марія († 1558), народжена 1516 р⁵. Незважаючи на те, що Катерина вважала Марію законною спадкоємицею, король прагнув народження сина, розглядаючи його як гарантію стабільності та зміцнення династії Тюдорів. Відсутність хлопчика-спадкоємця поступово перетворилася не лише на сімейну проблему королівської пари, але й на важливий чинник політичної та релігійної нестабільності в Англії.

У першій половині XVI ст., як і століттями раніше, головним обов'язком королівського подружжя вважалося забезпечення продовження династії, тому невдалі вагітності королеви суттєво послабили її становище при дворі. Наприкінці 1520-х рр. Катерині Арагонській було близько 50 років, і вона вже не могла народити спадкоємця чоловічої статі, що загострювало проблему престолонаслідування в королівстві Англія⁶. Вирішальним чинником для подальших дій Генріха VIII стало його захоплення однією з фавориток – Анною Болейн, яка 1522 р. з'явилася при дворі Катерини Арагонської як її фрейліна. Перша зустріч Генріха VIII та Анни Болейн датується березнем 1522 р. і пов'язується з придворним маскарадом у палаці Вайтголл, організованим Томасом Волсі (1470/71–1530). У театралізованому дійстві Анна виконувала алегоричну роль «*Наполегливості*», що відповідало символічній мові придворної культури та підкреслювало її ранню інтеграцію в політичний простір англійського двору⁷.

³ Morris T. A. Europe and England in the Sixteenth Century. London : Routledge, 1998. P. 265.

⁴ Rex R. Henry VIII and the English Reformation: 2nd ed. London : Red Globe Press, 2006. P. 71.

⁵ Bruce M. L. Anne Boleyn: A Biography. New York : Coward, McCann & Geoghegan, 1972. P. 52.

⁶ Голодюк П. Становлення державної церкви в Англії за правління Генріха VIII. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми, 2021. Вип. 9. С. 63.

⁷ Denny J. Anne Boleyn: A New Life of England's Tragic Queen. Cambridge, MA : Da Capo Press, 2006. P. 132.

Анна походила із авторитетної аристократичної родини: її батько, Томас Болейн (1477–1539), був впливовим придворним і дипломатом, а мати, Елізабет (бл. 1480–1538), належала до одного з наймогутніших аристократичних родів Англії – Говард, що мав родинні зв'язки з династією Плантагенетів і королем Едуардом I (1239–1307). Ця генеалогічна обставина, безумовно, підсилювала соціальний статус Анни Болейн як фрейліни королеви⁸. Вихована при французькому дворі, Анна вирізнялася освіченістю та прихильністю до реформаційних ідей⁹.

У 1526–1528 рр. Генріх VIII написав цілу серію з 17 любовних листів до Анни, дев'ять із яких були французькою мовою. У листуванні король неодноразово наголошував на своїх почуттях до неї, зазначаючи: «Я вже понад рік уражений стрілою кохання [...] благаю Вас повідомити мені Вашу справжню думку щодо любові між нами двома»¹⁰. Водночас зміст листів свідчить, що на початковому етапі король пропонував їй роль королівської фаворитки: «Якщо Ви побажаєте бути моєю вірною коханою і подругою та віддати мені своє тіло і серце, то я візьму Вас за свою єдину кохану, відкинувши всіх інших зі своїх думок і почуттів»¹¹.

Проте Анна Болейн відмовлялася вступати з Генріхом VIII у позашлюбні стосунки й наполягала на отриманні статусу королеви, фактично висуваючи умову законного шлюбу. У свідченнях сучасників цю позицію передано словами: «Я радше втрачу життя, ніж честь»¹². Це змусило короля порушити питання анулювання його офіційного шлюбу, хоча дружина не давала формальних підстав для розлучення. Водночас ситуація ускладнювалася міжнародним становищем Катерини як тітки імператора Священної Римської імперії Карла V, що робило можливий конфлікт із Габсбургами небажаним для Англії.

Розлучення короля отримало назву «Королівська справа» і тривало кілька років. Генріх VIII обґрунтовував недійсність свого шлюбу посиланням на біблійний текст зі Старого Завіту: «Якщо хто візьме дружину брата свого – це гідота; він відкрив наготу брата свого; бездітними будуть вони» (Левит 20:21), трактуючи відсутність чоловічого спадкоємця як Божу кару за «порочний» союз¹³. Оскільки Катерина Арагонська категорично відмовлялася визнавати шлюб недійсним, 1527 р. Генріх VIII офіційно звернувся до Папи Римського Климента VII (1478–1534) з проханням про анулювання матримоніального союзу. Але напружена політична ситуація в Європі, зокрема посилення впливу імператора Карла V, після воєнних подій того ж року, значно ускладнила ухвалення такого рішення¹⁴.

Папа затягував розгляд справи, уникаючи конфлікту з імператором, що зрештою призвело до радикалізації позиції англійського двору. У відповідь Генріх VIII та його радники, зокрема архієпископ Томас Кранмер (1489–1556) і міністр Томас Кромвель (бл. 1485–1540), почали шукати альтернативні шляхи розв'язання питання¹⁵. У листопаді 1529 р. Генріх VIII скликав реформаційний парламент, який став

⁸ Richardson B. Anne Boleyn. History. 2024. URL : <https://www.ebsco.com/research-starters/history/anne-boleyn#full-article>

⁹ Chapman H. W. Anne Boleyn. London : Jonathan Cape, 1974. P. 62.

¹⁰ Love Letter 1. The Anne Boleyn Files. URL : <https://surl.li/xztkoh>

¹¹ Ibidem. URL : <https://surl.li/xztkoh>

¹² Weir A. The Six Wives of Henry VIII. London : Pimlico, 1992. P. 160.

¹³ Solt L. F. Church and State in Early Modern England, 1509–1640. New York ; Oxford : Oxford University Press, 1990. P. 14.

¹⁴ Lockyer R. Tudor and Stuart Britain, 1485–1714. London ; New York : Routledge, 2005. P. 209.

¹⁵ Максимів Н. Папи Римські з родини Медічі. *Студентський науковий вісник*. Тернопіль. 2018. № 43. С. 118.

важливим інструментом обмеження папського впливу в Англії¹⁶. У 1531 р. короля було проголошено «верховним главою Англійської церкви та її духовенства», що означало фактичне заперечення юрисдикції Рима в церковних справах країни. Подальші законодавчі акти, зокрема «Закон про аннати» 1532 р. та «Акт про обмеження апеляцій до Риму» 1533 р., поступово ліквідовували фінансову й судову залежність Англійської церкви від папства¹⁷.

У 1533 р. «Королівська справа» набула особливої гостроти через вагітність Анни Болейн, оскільки майбутній спадкоємець міг бути визнаний бастардом¹⁸. Попри те, що шлюб Генріха VIII з Катериною Арагонською офіційно ще не був анульований, 25 січня 1533 р. король та Анна Болейн таємно уклали шлюб у Вайтголлі (Вестмінстер). Церемонію провів капелан Роуленд Лі у присутності вузького кола наближених осіб. Шлюб приховували від більшості двору та іноземних держав, щоб уникнути передчасної реакції імператора Карла V, племінника Катерини Арагонської, і папської курії¹⁹.

Вирішальну роль у легітимації нового союзу відіграв Томас Кранмер, якого Генріх VIII висунув на посаду архієпископа Кентерберійського. Папська курія, намагаючись уникнути остаточного конфлікту з Англією, офіційно затвердила Кранмера на посаді, фактично надавши йому повноту церковної влади. Спираючись на положення «Акта про апеляції», Кранмер у травні 1533 р. розпочав судовий процес у Данстеблі щодо шлюбу Генріха VIII з Катериною Арагонською, а 23 травня того ж року визнав його недійсним²⁰. Це рішення юридично узаконювало союз короля з Анною Болейн. Уже 1 червня 1533 р. Анна була коронована як королева-консорт Англії, а у вересні народила доньку Єлизавету²¹. Народження дівчинки не розв'язало проблему престолонаслідника чоловічої статі, однак остаточно закріпило політичне значення нового шлюбу.

Рішення Кранмера папська курія не визнала. Папа Римський відлучив Кранмера від Церкви та надав Генріху VIII місяць для відмови від шлюбу з Анною Болейн. У відповідь парламент 1533–1534 рр. завершив розрив із Римом: було заборонено виплати на користь папства та ліквідовано право Папи призначати єпископів в Англії. Кульмінацією цих змін стало ухвалення 3 листопада 1534 р. «Акта про супрематію», який проголошував Генріха VIII «єдиним верховним земним главою Церкви Англії»²². Відтоді Англіканська церква остаточно вийшла з-під юрисдикції Рима та перейшла під безпосередній контроль Англійської Корони.

Попри очікування народження спадкоємця чоловічої статі, реакція Генріха VIII на появу доньки була стриманою та внутрішньо напруженою. Під час першого візиту до новонародженої дитини він звернувся до Анни Болейн словами: «Ти і я ще молоді, і, з Божої ласки, сини ще народяться»²³. Це висловлювання відображало не так підтримку, як незмінність династичного очікування спадкоємця

¹⁶ Леднік О. В., Рудницка О. П. Англійська Реформація за часів Генріха XVIII. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 19 квітня 2018 р.)*. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2018. С. 184.

¹⁷ Голодюк П. Назв. праця. С. 63.

¹⁸ Bindoff S. T. *Tudor England*. Harmondsworth : Penguin Books Ltd, 1963. P. 91.

¹⁹ Rex R. *Op. cit.* P. 94.

²⁰ Голодюк П. Назв. праця. С. 63.

²¹ Weir A. *The Life of Elizabeth I*. New York : Ballantine Books, 1998. P. 21.

²² Tanner J. R. *Tudor Constitutional Documents A. D. 1485–1603: With an Historical Commentary*. Cambridge : University Press, 1922. P. 46–50.

²³ Borman T. *Thomas Cromwell: The Untold Story of Henry VIII's Most Faithful Servant*. Leicester : WF Howes Ltd, 2015. P. 155.

чоловічої статі, яке залишалося ключовим політичним фактором стабільності династії Тюдорів.

Надалі становище Анни Болейн при дворі поступово ускладнювалося. Дипломатичні джерела фіксують поступове охолодження ставлення Генріха VIII до неї на тлі відсутності чоловічого спадкоємця. Французький посол повідомляв: «Його прихильність до королеви зменшується і щодня слабшає»²⁴. Подальше загострення ситуації пов'язувалося з повторними невдалими вагітностями, що суттєво послабило позиції Анни Болейн як королеви. Іспанський посол Юстас Шапюї († 1556) зазначав: «Вона втратила дитину, яка, здавалося, була чоловічої статі [...] Вона втратила свого “рятівника”»²⁵.

Відсутність сина стала суттєвим чинником у погіршенні шлюбних відносин Генріха та Анни. Король поступово втрачав інтерес до дружини і, з огляду на свій деспотичний характер та династичні очікування, дедалі серйозніше розглядав можливість нового шлюбу²⁶. Анна Болейн, однак, залишалася активною фігурою при дворі та продовжувала брати участь у політичному житті королівства, що викликало додаткове невдоволення монарха²⁷. Уже до середини 1530-х рр. її політичний вплив істотно зменшився, тоді як увага Генріха VIII переключилася на Джейн Сеймур (1508–1537), одну з придворних дам, що посилювало прагнення короля до розриву шлюбу.

На тлі загострення політичної та особистої кризи у шлюбі Генріха VIII та Анни Болейн було ініційовано офіційне розслідування під керівництвом Томаса Кромвелля. У квітні – травні 1536 р. Анну Болейн було заарештовано та висунуто звинувачення у подружній зраді та державних злочинах, зокрема в інцесті з її братом Джорджем Болейном (1503/5–1536), віконтом Рочфордом. До справи були залучені й інші фігуранти: придворний музикант Марк Сметон († 1536), який під час допиту дав свідчення проти королеви; Генрі Норріс (1500–1536), наближений до короля член Таємної ради; Вільям Бретон († 1536) і Френсіс Вестон (1511–1536) – придворні, яких також звинуватили у зв'язках з королевою Анною²⁸. Окрім цього, їй інкримінували образливі висловлювання щодо короля та політичні натяки, що розцінювалися як загроза його авторитету.

Слідство та судовий процес над Анною Болейн очолював її дядько – Томас Говард (1473–1554), 3-й герцог Норфолк. Генріх VIII розпочав підготовку до страти ще до винесення судового рішення. У королівських інструкціях, адресованих констеблю Лондонського Тауера, було визначено місце виконання вироку – «на зеленому полі в межах нашого Лондонського Тауера». Первісно розглядалася можливість страти через спалення, однак Генріх VIII наполіг на обезголовленні мечем як більш швидкій та «гідній» формі страти для особи королівського статусу²⁹. Генріх VIII заздалегідь організував прибуття виконавця страти «за тиждень до цього послав до Сен-Омера за катом, який міг би відрубати голову мечем замість сокири, і через дев'ять днів після відправлення він прибув»³⁰. У цьому контексті важливо, що

²⁴ Weir A. *The Six Wives*. P. 14.

²⁵ Idem. *The Lady in the Tower: The Fall of Anne Boleyn*. New York : Ballantine Books, 2010. P. 312.

²⁶ Fraser A. *The Wives of Henry VIII*. New York : Knopf Doubleday Publishing Group, 1992. P. 312.

²⁷ Loades D. *Six Wives of Henry VIII*. Stroud : Amberley Publishing, 2015. P. 128.

²⁸ The Execution of Anne Boleyn 1536. English History. URL : <https://englishhistory.net/tudor/the-execution-of-anne-boleyn/>

²⁹ Chilling find shows how Henry VIII planned every detail of Boleyn beheading. the Guardian. URL : <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/oct/25/chilling-find-shows-how-henry-viii-planned-every-detail-of-boleyn-beheading>

³⁰ Ives E. W. *The Life and Death of Anne Boleyn: “The Most Happy”*. Malden : Blackwell Publishing, 2004. P. 408.

Сен-Омер – це місто Священної Римської імперії, що дозволяє інтерпретувати вибір виконавця як свідоме залучення підданого імператора Карла V до виконання страти Анни Болейн. Дипломатичне листування також акцентує політичний вимір цього рішення. Марія Угорська, регентша Нідерландів, у листі до Фердинанда, короля Римського, зазначала: «Ви, безсумнівно, чули, що її обезголовили, і для того, щоб помста впала на неї від підданих Його Величності Імператора, король послав за катом із Сен-Омера, щоб той виконав цю роботу»³¹. Анну Болейн було страчено 19 травня 1536 р. на території Тауер-Грін біля Лондонського Тауера.

Отже, шлюб Генріха VIII з Анною Болейн став одним із ключових чинників політичної та релігійної трансформації королівства Англія першої половини XVI ст., оскільки він безпосередньо вплинув на загострення внутрішньодинастичної та церковної кризи в державі. Матримоніальна політика короля, проблема відсутності спадкоємця чоловічої статі в поєднанні з особистим вибором монарха посилила конфлікт між королівською владою та Римською курією. Унаслідок цього король поступово перейшов до політики обмеження впливу Папи Римського в церковних справах і релігійному житті Англійського королівства. Це призвело до остаточного розриву з Римом і формування передумов для створення незалежної Англіканської церкви. Королева-консорт Анна Болейн відіграла важливу роль у цих процесах як особа, котра мала значний вплив на рішення Генріха VIII та придворне політичне середовище. Її шлюб із королем 1533 р. став не лише приватною подією, а й фактором державного значення, який прискорив релігійно-політичні трансформації в Англії першої половини XVI ст. У результаті було закладено нову модель церковно-державних відносин, у межах якої Церква підпорядковувалася монархії.

The article examines the historical background of the marriage of the English King Henry VIII to his mistress Anne Boleyn, as well as its impact on the beginning of the Reformation in the Kingdom of England during the first half of the 16th century. The author explores the political, religious, and personal factors that contributed to the break with the Catholic Church, as well as the consequences of these events for the further development of the English state. Special attention is paid to the figure of Anne Boleyn and her role in the transformation of England's religious and political life in the 16th century.

Key words: Henry VIII, Anne Boleyn, Catherine of Aragon, Pope Clement VII, Reformation, Church of England, marriage policy, 16th-century England.

³¹ Ibidem.

СТОРИНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ XX–XXI СТОРИЧ

УДК 94(477.83/.86)“1945”:355.48

Євген Пронюк (Івано-Франківськ, Україна)

НАСТУПАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ ОУН НА ТИСМЕНИЧЧИНІ У ВЕРЕСНІ 1945 РОКУ: ВІЙСЬКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті проведено військово-аналітичний огляд наступальних дій підрозділів ОУН на Тисмениччині у вересні 1945 р. Проаналізовано тактику самооборонних кушових відділів, механізми ротації та нарощення активності довкола райцентру. Розкрито слабкі сторони дій НКВС та відділів ОУН. Дослідження базується на джерелах обох сторін конфлікту, залучено архівні звіти та польову документацію. Чітка структурна термінологія дає краще розуміння сил та спроможностей обох сторін, а також контексту їхніх військових завдань.

Ключові слова: Друга світова війна, Самооборонні кушові відділи (СКВ), Організація українських націоналістів (бандерівців) (ОУН(б)), Служба безпеки (СБ), Українська повстанська армія (УПА), 19-та стрілецька бригада внутрішніх військ Народного комісаріату внутрішніх справ (ВВ НКВС), Тисмениччина, Тлумаччина, Володимир Волощук.

Актуальність обраної теми передбачена потребою осмислення конкретних бойових дій Організації українських націоналістів (бандерівців) (далі – ОУН(б)) у практичному вимірі, зокрема на прикладі дій Самооборонних кушових відділів (далі – СКВ), що залишаються малодослідженим сегментом української історіографії. У науковому середовищі спостерігається брак системного аналізу як структури, так і бойового використання СКВ, особливо в контексті локальних операцій. Ситуацію ускладнює розбіжність ідентифікації назв підрозділів обох сторін. Окрім того, військово-науковий аналіз дій повстанців, їхньої тактики, бойових завдань та реального ефекту в протистоянні з радянським репресивним апаратом дотепер недостатньо розроблений. Особливо актуальною ця тема є у зв'язку з тим, що Тисмениччина, попри значну насиченість повстанськими відділами, є одним із найменш досліджених регіонів визвольного руху в межах тактичного відтинку (ТВ) 22 «Чорний Ліс» військової округи (ВО) «Говерля» УПА-Захід.

Мета статті полягає у спробі всебічного аналізу діяльності збройних відділів ОУН(б) на території Тисменицького району у вересні 1945 р., зокрема – операцій, проведених силами СКВ № 1 і № 2 за підтримки відділ 74 (колишня сотня «Сірі») ТВ 22 «Чорний Ліс». Стаття спрямована на відтворення хронології бойових епізодів, ідентифікацію особового складу повстанських відділів, окреслення їхніх завдань, маршрутів, взаємодії між відділами, тактичних прийомів та наслідків для обох сторін. Особливу увагу приділено обставинам загибелі провідника куца № 1 «Остапа» Володимира Волощука як прикладу польової ініціативи, що завершилася відкритим зіткненням із силами НКВС.

Окреме завдання полягає у систематизації відомостей щодо участі ВВ НКВС у контропераціях, уточненні їхнього складу, чисельності та бойових завдань. Робота також спрямована на подолання розмитості та плутанини в термінології щодо назв підрозділів обох сторін, яка існує як у повстанських документах, так і в радянських

джерелах. Матеріал подається в межах військово-історичного аналізу на основі документальних джерел.

Попередні спроби висвітлення діяльності українського підпілля на Тисменищині вже були здійснені в окремих регіональних виданнях, зокрема у праці Ігоря Андрухів та Степана Гаврилюка «Тисмениця» (Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002), а також у збірнику «На межі життя і смерті» (Івано-Франківськ : СІМІК, 2002). У згаданих публікаціях події вересня 1945 р. на Тисменищині згадуються лише фрагментарно – переважно у формі мартирологів чи загально-описових нотаток. Натомість досі відсутнє комплексне військово-аналітичне дослідження структури, тактики та перебігу наступальних операцій, зокрема з боку СКВ та у відповідь на дії радянських каральних органів. Нечіткість у структурній термінології обох сторін, спричинена також тодішньою обмеженістю архівного доступу, лише посилює потребу в системному науковому аналізі цієї теми.

Основна частина. 15 вересня 1945 р. стрілець із боївки СБ району число (ч.) 6 (Тисмениця) Станиславівської округи ОУН «Орленко», взявши ініціативу у свої руки, організував шестеро стрільців із СКВ ОУН № 1 (Тисмениця) цього ж району і о 20:00 здійснив наскок¹ на підсобне приміщення рибного господарства «Городище» біля села Хом'яківка Тисменицького району. СКВ непомітно пробралися під забудову рибгоспу, забрали вісім коней та підпалили скирди з 22 га пшениці, які повністю згоріли. На вогонь скирд більшовики-радгоспники, що квартирували в крайніх хатах Хом'яківки, почали стріляти, а СКВ, забравши коней, відступили до лісу².

Наступного дня, 16 вересня, до села Погоня на Тисменищині підводою приїхали троє бійців ВВ НКВС з гарнізону Тисменицького районного відділу (РВ) НКВС. Згідно з протоколом складеним повстанцями, бійці забрали ключ від місцевої церкви й пішли до колишнього монастиря, де тоді мешкав священник із двома ченцями. У монастирі вони перевернули все догори дригом, викрали приватні речі священника та монахів і церковне майно, яке священник зберігав у своїй оселі. Забравши все награване, більшовики вирушили підводою в напрямку Тисмениці³.

Провідник СКВ Тисмениці «Остан», який тоді квартирував з двома стрільцями із СКВ у лісі поблизу Погоні, дізнавшись про пограбування церкви й монастиря, організував засідку на більшовиків між селом Пшеничники та Тисменицею. По підводі, що доїхала до місця засідки, повстанці відкрили шквальний

¹ Наскок в УПА – це раптовий, зазвичай нетривалий, добре розвіданий локальний напад на конкретний ворожий об'єкт із метою знищення, дезорганізації, здобуття трофеїв або демонстрації контролю над тереном.

² Протокол № 27 у справі саботажної акції боївки СБ на радгосп в селі Хомяківка, Тисменицького району від 20 вересня 1945 р. *Електронний архів українського визвольного руху*. URL : <https://avr.org.ua/viewDoc/7248> (дата звернення: 08.07.2025); Суспільно-політичний звіт надрайонного проводу ОУН Товмаччини (Тлумаччини) за вересень (25.08. – 20.09.1945 р.). Жовтень 1945 р. *Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали, 1945–1951* / ред. Д. Проданик, С. Лесів ; гол. ред. П. Й. Потічний. Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2013. Т. 22 : Літопис УПА. Нова серія. С. 629; Решение Тисменицкого РК КП/б/У вт 12/XI-1945 года. Особая папка. 12 листопада 1945 р. *Державний архів Івано-Франківської області* (далі – ДАІФО). Ф. 36-П. Тысменицкий районный комитет Коммунистической партии (большевиков) Украины Станиславской области. Оп. 1. Спр. 24. Дело № 14. Протоколы заседаний РК КП/б/У с вопросами борьбы о бандпроявлениях и их ликвидации. 10 июля – 12 ноября 1945 г. Арк. 3.

³ Протокол № 28 у справі грабунків більшовиків на монастир і церкву в селі Погоні Тисменицького району від 20 вересня 1945 р. *Електронний архів Українського визвольного руху*. URL : <https://avr.org.ua/viewDoc/7092>, (дата звернення: 06.07.2025); Вісті з терену за вересень (5.09–20.09.1945 р.), складені надрайонним провідником ОУН Товмаччини (Тлумаччини) Григорієм Вацебою – «Бродичем». 30 вересня 1945 р. *Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали, 1945–1951* / ред. Д. Проданик, С. Лесів ; гол. ред. П. Й. Потічний. Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2013. Т. 22 : Літопис УПА. Нова серія. С. 633.

стрілецький вогонь, і більшовики, кинувши підводу, втекли до Тисмениці. Опісля, з тріумфом, «*Остан*» повернув пограбоване майно власникам. Однак уже наступного дня дев'ятеро бійців ВВ НКВС знову приїхали до монастиря і повторно його пограбували⁴. Через кілька діб, у ніч із 18 на 19 вересня 1945 р., сили бойових відділів району ч. 6 ОУН здійснили зухвалий наскок на Тисменицю. Об'єктами нападу стали хуторно-шубна фабрика та кустарно-промислова артіль імені 9 січня, що розташовувалися поряд.

Зі сторони ОУН в операції були задіяні СКВ № 2 (Клубівці) під командуванням «*Дира*» Федора Сенюка й підпорядковані йому бойові відділи станиці № 9 (Пшеничники) під командою «*Довбуша*» Василя Волосянчука та бойовий відділ станиці № 1 (Тисмениця) під проводом «*Скали*» Миколи Сливінського, який, як найбільш обізнаний зі схемою міста, керував усією операцією. СКВ ОУН також підтримав пвд. 3 відділ 74 ТВ 22 під командою «*Крамаренка*» Степана Ярицького – загалом 50–60 стрільців.

Більшість учасників акції були переодягнені у форму військовослужбовців РСЧА й розмовляли російською мовою. Імовірно, атака здійснювалася тактичними групами з трьох напрямків: основними силами з півночі (відділи станиці № 1 та 3 пвд.), зі сходу (СКВ № 2) і з півдня (відділ станиці № 9). Така тактика дезорієнтувала противника, давала змогу легко маневрувати й безпечно відступати в різних напрямках – до місць дислокації, без скупчення сил, яке в разі більшовицької контратаки могло нав'язати повстанцям небажане масштабне зіткнення.

Завдяки успішному проникненню на територію фабрики повстанці захопили 105 кожухів і 69 безрукавок, а з артілі зникло 400 метрів мануфактури. Загальна завдана шкода радянській адміністрації становила близько 38 000 рублів. Повстанці, захопивши майно, організовано відступили з міста, а їхні підрозділи залишилися неідентифікованими для НКВС⁵.

Оскільки фабрика та артіль розташовувались у східній частині Тисмениці, що входила до зони відповідальності куща № 2, причетність цього підрозділу до акції виглядала для НКВС логічною, що й підтверджувалося агентурними донесеннями.

Вранці 21 вересня 1945 р. НКВС розпочало масштабну чекістсько-військову операцію, до якої було залучено оперативний склад Тисменицького РВ НКВС, а також підрозділи 193-го окремого стрілецького батальйону (осб) 19-ї стрілецької бригади (сб) ВВ НКВС, що дислокувалися у Тисмениці (до 100 бійців) та Клубівцях (до 50 бійців).

Сектором операції стали села Пшеничники, Погоня і Клубівці Тисменицького району, а також села Тлумацького району: Надорожна (на південь від Клубівців,

⁴ Протокол № 28. URL : <https://avr.org.ua/viewDoc/7092> (дата звернення: 06.07.2025). Вісті з терену за вересень (5.09–20.09.1945 р.). С. 633.

⁵ Справка «О состоянии борьбы с бандитизмом на территории Тысменицкого района за октябрь месяц 1945 года». СОВ. СЕКРЕТНО. [б. д.]. ДАІФО. Ф. 36-П. Тысменицкий районный комитет Коммунистической партии (большевиков) Украины Станиславской области. Оп. 1. Спр. 27. Особая папка. Вопросы борьбы с антисоветскими элементами и бандитизмом. 27 января – 28 октября 1945 г. Арк. 55–56; Выписка из протокола допроса Шиляк Ивана Федоровича, 1923 года рождения. 25 липня 1947 р. *Архівний сектор відділу режиму та технічного захисту інформації Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області* (далі – АС ВРГЗІ ГУНП в ІФО). Ф. 3. Справи щодо адміністративного виселення на спецпоселення. Оп. 44. Спр. 30112. Дело 2095 с материалами на выселения членов семьи активного бандита «УПА» Службского Василия Петровича. 0513518. Тысменицкое РО НКВД. Т. 1. [б. д.]. Арк. 29–30; Ганцюк П., Коретчук Я. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс»: монографія / відп. ред. П. Й. Потічний ; ред. І. Гомзяк ; коректори Л. Є. Луньо-Дуда, Є. Луньо. Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2014. Кн. 27 : Літопис УПА. Серія «Події і люди». С. 37, 60.

відділена лісом) і Братишів, що розташований за 9–10 км на схід від Клубівців і за 7 км на північ від райцентру Тлумач.

У Надорожній операційним силам могла надати підтримку рота мінерів 190-го особ (30 бійців) 19-ї сб, що дислокувалась у місцевому гарнізоні, під командуванням старшого лейтенанта Троїліна та оперуповноваженого від Тлумацького РВ НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Девятова. У Братишеві ж було розміщено взвод пішої розвідки, розрахунок станкового кулемета та мінометний розрахунок зі складу 19-ї сб (разом 40 бійців) під командуванням старшини Кошового та начальника відділу боротьби з бандитизмом Тлумацького РВ НКВС лейтенанта Комарова – там же облаштовано й опорний пункт.

Найімовірніше, причиною розширення сектора операції на схід було те, що Братишів і ліси на схід від Клубівців розглядалися як можливе місце постою або відходу пвд. З під командою «Крамаренка». Це також стосується і куца № 2 (Клубівці), відділи якого до часу переходили на квартирування в Надорожну⁶.

Отже, відведені для операції сили з Клубівців та Тисмениці, прочісуючи ліс, вирушили з Клубівців у напрямку Надорожної. За умови участі близько 150 бійців, інтервал між ними мав би становити 22,3 метра, при ширині лісу 3,32 км. Очевидно, НКВС намагався нав'язати повстанським відділам фронтний бій, у якому ВВ мали б абсолютну кількісну й технічну перевагу і могли легко їх оточити.

Однак у лісах жоден із відділів, що брав участь в атаці на Тисменицю, виявлений не був. Після обіду в Надорожній частини ВВ НКВС рушили назад у Клубівці. Ймовірно, підвідділ «Крамаренка» встиг відступити вглиб Тлумаччини; куцові бойові відділи переховувалися в лісах південніше Тисмениці, а СКВ № 2 під командуванням «Дира» відійшов лісами до села Довге біля Дністра, де перебував провід району ч. 6 ОУН з охоронною боївкою (25–30 стрільців із чотирма ручними кулеметами) та інші локальні бойові відділи ОУН.

Працівник референтури СБ Станиславівського окружного проводу ОУН під криптонімом «М-123» у звіті за вересень – жовтень 1945 р. зазначав, що до облави 21 вересня 1945 р. було залучено не 150, а 250 бійців ВВ НКВС, які, окрім Тисмениці та Клубівців, були стягнуті також із райцентру Тлумач. Імовірно, додаткові 100 бійців ВВ були задіяні в облаві на села Пшеничники та Погоня і могли діяти як резерв у разі масштабного зіткнення.

У цьому ж звіті повідомлялося, що чекістсько-військовій операції передувала облава на Надорожнянський ліс, яка відбулася попереднього дня – 20 вересня 1945 р. Вона проводилася значно меншими силами ВВ – лише 60 бійців, – проте за підтримки трьох танків. Імовірно, це були частини ВВ НКВС, дислоковані в гарнізонах Надорожної і Тлумача, а також взвод протитанкових рушниць і розрахунок станкового кулемета зі складу 190-го особ 19-ї сб під командуванням лейтенанта Чапигіна, взводного молодшого лейтенанта Кошового та дільничного уповноваженого Костиша (разом 20 бійців). Вони були закріплені планом бригади від 15 вересня 1945 р. для ліквідації місцевого СКВ № 3 (Надорожна) району ч. 7 (Товмач), що перебував під командуванням «Байди» Михайла Морикота і налічував 15 стрільців.

⁶ План ліквідації банд и расстановки гарнизона в зоне действий 19 бригады ВВ НКВД Украинского округа. Июль 1945 г. *Архів Центру Досліджень Визвольного Руху* (далі – *Архів ЦДВР*). Ф. 58. Колекція мікрофільмів з копіями архіву внутрішніх військ НКВД-МГБ-МВД (1943–1952 рр.). Т. 100; Протокол з облави на Клубовецький ліс. Товмаччина. Район: Тисмениця. 25 вересня 1945 р. *Архів ЦДВР*. Ф. 43. Стратинський архів документів ОУН та УПА. Т. 8. № 27; Суспільно-політичний звіт надрайонного проводу ОУГ Товмаччини (Тлумаччини) за вересень (25.08.–20.09.1945 р.). Жовтень 1945 р. *Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали, 1945–1951* / ред. Д. Проданик, С. Лесів ; гол. ред. П. Й. Потічний. Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2013. Т. 22 : Літопис УПА. Нова серія. С. 623.

Власне в ході цієї облави в лісі відбулося коротке зіткнення між СКВ Надорожної та частинами 19-ї сб, унаслідок чого загинули двоє стрільців із СКВ, ще один був поранений⁷.

Отже, під час операції 21 вересня 1945 р. основні відділи повстанців відступили, не вступаючи в бій із силами противника, які переважали, і операція ВВ НКВС не досягла належного результату. Однак, повертаючись фронтом із Надорожної до Клубівців, під час перевірки гушаків (густих ділянок лісу) бійці НКВС натрапили на Тисменицький СКВ під командуванням «Остана», який на той момент налічував семеро стрільців. Відділ прийняв бій – відкрив вогонь по противнику і почав швидко відступати. У протоколі від 25 вересня 1945 р. провідник району ч. 6 ОУН «Юрко» Микола Ключенько зазначав, що внаслідок бою було знищено чотирьох бійців ВВ, натомість зі сторони повстанців загинув провідник куща «Остан» Володимир Волощук і стрілець «Чорний» Василь Петелюк, а господарчий референт району «Гордієнко» Михайло Магун зник безвісти.

У звітах керівництва Тисменицьких РВ НКВС та НКДБ про власні втрати не повідомлялося, проте зазначалося, що Михайло Магун також загинув, а від загиблих повстанців було захоплено як трофеї дві гвинтівки, пістолет і гранати.

Після локального успіху війська ВВ продовжили прочісування лісу, яке тривало 21, 22 та 23 вересня 1945 р., однак, за протоколом провідника «Юрка», ці дії не дали жодних інших результатів.

Слід також зазначити, що начальник Управління НКВС по Станіславській області, підполковник Храпко, у своєму зведенні доповідав, що внаслідок операції було вбито двох повстанців, а один, вказаний як вояк відділу провідника району ч. 6 «Юрка», потрапив у полон. Окрім того, за словами Храпко, ВВ взяли в полон ще трьох осіб із СКВ Надорожної⁸.

Вже 23 вересня 1945 р. повстанці здійснили ще одну акцію у відповідь, яка змістила увагу НКВС на північ Тисмениччини. Того дня о 18:00 на полювання в район двох озер, розташованих на північ від Тисмениці, зі Станіслава виїхали на трьох автомобілях: заступник начальника політичного відділу 38-ї загальновійськової Червонопрапорної армії полковник Голубєв, начальник продовольчого відділу полковник Телехов, начальник автомашинного відділу підполковник Харцнєв,

⁷ № 3. Звіт за вересень – жовтень 1945 р., складений працівником референтури СБ Станіславського окружного проводу ОУН «М-123». 25 жовтня 1945 р. *Станіславська округа ОУН: документи і матеріали референтури СБ, 1945–1951*. Книга 1 (1945–1946) / ред. Д. Проданик, В. Гуменюк ; гол. ред. П. Й. Потічний. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2018. Т. 28 : Літопис УПА. Нова серія. С. 90, 103; Станіславському обкому КП/б/У [от] Тисменицького РК КП/б/У. Доклад о ходе выполнения постановления Бюро Станіславского Обкома КП/б/У от 3/VII-1945 года «О состоянии борьбы с бандитизмом в июне 1945 года». Сов. секретно. 22 июля 1945 г. ДАІФО. Ф. 36-П. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 48–51; Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станіславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 сентября 1945 г. *Галузевий державний архів служби безпеки України* (далі – ГДА СБУ). Ф. 2. Управління боротьби з бандитизмом МВД, Управління 2-Н та 4-те Управління МГБ–КГБ УРСР. Оп. 1. Спр. 262. Дело № 14 – оперативные сводки по Станіславской области. Т. 2. Май – октябрь 1945 г. Арк. 261–262 зв.; План ліквідації банд і розставлення гарнізонів в зонах дії 19 стрілецької дивізії ВВ НКВД УО. URL : <https://avr.org.ua/viewDoc/33607>, (дата звернення: 11.07.2025).

⁸ Протокол з облави на Клубовецький ліс. Товмаччина. Район: Тисмениця. 25 вересня 1945 р. *Архів ЦДВР*. Ф. 43. Т. 8; Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станіславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 сентября 1945 г. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 262. Т. 2. Арк. 261–262 зв.; Справка «О состоянии борьбы с бандитизмом на территории Тисменицкого района за октябрь месяц 1945 года». СОВ. СЕКРЕТНО. [б. д.] ДАІФО. Ф. 36-П. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 55–56.

старший помічник начальника автомашинного відділу з ремонту майор Меркулов та капітан Васильєв.

Повертаючись із полювання близько 20:00, за 2–3 км від Тисмениці в напрямку Станіслава, всі автомобілі потрапили під кулеметно-автоматний обстріл з позицій, облаштованих у зруйнованих будівлях по обидва боки шосе. Засідку організував бойовий відділ провідника району ч. 6.

Унаслідок обстрілу полковник Голубєв, який їхав попереду на автомобілі «Willys MB», був тяжко поранений і наступного дня о 4-й ранку помер у гарнізонному госпіталі Станіслава. Полковник Телехов і підполковник Харцнєв отримали легкі поранення. Як і в попередніх випадках, підрозділи повстанців залишилися неідентифікованими⁹.

У відповідь на дії повстанців до чекістсько-військової операції були долучені частини РСЧА, спецвідділ УНКВС, а також нові підрозділи ВВ НКВС із Станіслава, Єзуполя та Тисмениці. Операцією керувала спецгрупа Станіславського УНКВС під проводом начальника 1-го відділу боротьби з бандитизмом – старшого лейтенанта держбезпеки Яценка.

Радіус операції з пошуку виконавців засідки було розширено до 10–12 км від місця нападу. Ймовірно, до операції було залучено 591-й зенітний полк РСЧА, що дислокувався в Тисмениці, а також 1-шу стрілецьку роту ср 190-го осб 19-ї сб ВВ НКВС (30 бійців під командуванням старшого лейтенанта Дєрнєва та оперуповноважених РВ НКДБ – молодших лейтенантів Башаріна і Шаповалова). Ця ср згідно з бригадним планом від 15 вересня 1945 р. була закріплена для ліквідації боївки СБ району ч. 6.

Основний акцент облави було зосереджено на Узинському та Шквериському лісах. Саме тут у засідку потрапила районна боївка СБ (15–20 стрільців), яка, попри оточення, зуміла прорватися, при цьому знищивши 5 бійців ВВ НКВС і ще трьох поранивши.

Начальник Станіславського УНКВС у своєму звіті зазначав, що в результаті операції було вбито двох повстанців (причетність яких до засідки встановити не вдалося), а інформацію про втрати ВВ замовчав¹⁰.

Не досягнувши належних результатів від операції, більшовики вдалися до пошуку причетних до повстанських виступів серед цивільного населення. 24 вересня 1945 р. спецвідділ УНКВС та підрозділи ВВ, прикомандировані до Тисменицького РВ НКВС, провели масштабну облаву в місті та передмісті Тисмениці. У результаті було затримано 230 осіб для фільтрації, зокрема й тих, хто мав офіційне бронювання.

⁹ Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станиславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 сентября 1945 г. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 262. Т. 2. Арк. 261–262 зв.; Розлущкий Н. В. Борьба радянского режима против украинского визвольного руха на территории Станиславской области (1944–1956 гг.): военский аспект : дисертация на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук : спеціальність 07.00.01 – історія України / Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. С. 132–133.

¹⁰ План ліквідації банд і розставлення гарнізонів в зонах дії 19 стрілецької дивізії ВВ НКВД УО. URL : <https://avt.org.ua/viewDoc/33607> (дата звернення: 11.07.2025); Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станиславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 сентября 1945 г. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 262. Т. 2. Арк. 261–262 зв.; Секретарю Станиславского обкома КП/б/У Тов. Слонь. [От] Секретаря Тисменицкого РК КП/б/У Голева. Спецсообщение. 12 октября 1945 г. ДАІФО. Ф. 36-П. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 51–52; № 3. Звіт за вересень – жовтень 1945 р. С. 90.

Затриманих доправили до Станіслава, де їх утримували кілька днів, після чого відпустили¹¹.

Після 25 вересня 1945 р. масштаби та інтенсивність бойових дій між відділами ОУН і ВВ, які тривали від 15 до 25 вересня 1945 р., почали спадати. НКВС надалі обмежувалося облавами на села, тоді як ОУН перейшла до оборонної стратегії, готуючись до зимівлі.

Розв'язкою цього етапу слід вважати ще одну локальну операцію НКВС, у ході якої відбулося зіткнення між оперативним складом Тлумацького РВ НКВС за підтримки 190-го осб 19-ї сб ВВ НКВС та СКВ № 3 (Надорожна) в районі сіл Олеша та Братишів. Унаслідок бою в полон НКВС потрапили троє стрільців СКВ і один повстанець із відділу 76 «Залізни».

Крім того, в ході операції ще двоє стрільців СКВ та двоє вояків із відділу 73 «Лебеді» та відділ 76 ТВ 22 добровільно здалися ВВ. При цьому вони передали свою особисту зброю — дві гвинтівки, один автомат і 30 набоїв¹².

Висновок. У статті здійснено спробу реконструкції та військово-аналітичного осмислення наступальних дій бойових відділів ОУН(б) на Тисмениччині у вересні 1945 р. Огляд показує, що дії повстанців мали чіткий оперативний задум, вони використовували ефект несподіванки, дезорієнтовували противника, проявляли ініціативу знизу та розтягували сили ворога. Встановлено, що провід району ч. 6 ОУН організовано провадив ротацію активності бойових відділів із послідовним нарощенням напруги навколо райцентру Тисмениці. Попри кількісну й технічну перевагу, дії радянських каральних органів були фрагментарними й малоефективними, що, вірогідно, пов'язано зі слабкою орієнтацією на місцевості. Виявлено також прорахунки НКВС у застосуванні тактики прочісування, оскільки інтервал між бійцями ВВ давав тактичну перевагу та змогу вийти з оточення. Стаття засвідчує потребу в точнішій термінологічній і структурній інтерпретації джерел обох сторін. Отримані результати відкривають перспективу подальших досліджень повстанської активності в малодосліджених районах їхньої діяльності.

The article provides a military-analytical review of the offensive actions carried out by OUN units in the Tysmenytsia region in September 1945. It examines the tactics of the Self-Defense Cluster Units, the mechanisms of rotation, and the escalation of activity around the district center. The weaknesses in the operations of both the NKVD and OUN units are identified. The study is based on sources from both sides of the conflict, incorporating archival reports and field documentation. A clear and consistent structural terminology enables a better understanding of the forces and capabilities of both sides, as well as the context of their military objectives.

Key words: World War II, Self-Defense Cluster Units (SKV), Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Security Service (SB), Ukrainian Insurgent Army (UPA), 19th Rifle Brigade of the NKVD Internal Troops, Tysmenytsia region, Tlumach region, Volodymyr Voloshchuk.

¹¹ № 3. Звіт за вересень – жовтень 1945 р. С. 90; Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станиславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 сентября 1945 р. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 262. Т. 2. Арк. 261–262 зв.

¹² Народному Комиссару Внутренних Дел УССР генерал-лейтенанту тов. РЯСНОМУ [от] начальника УНКВД по Станиславской области подполковника ХРАПКО. Оперативная сводка № 267 за 24 сентября 1945 года. 25 вересня 1945 р. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 262. Т. 2. Арк. 263, 265–266.

Провідник СКВ № 1 (Тисмениця) району ч. 6 (Тисмениця) ОУН – Володимир Волощук на псевдо «Остан» (1921–1945)
(Андрухів І., Гаврилюк С. Розділ VIII. Тисмениця в 1944–2001 роках. *Тисмениця*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. С. 465)

Провідник СКВ № 2 (Клубівці) району ч. 6 (Тисмениця) ОУН – Федір Сенюк на псевдо «Дир» (1916–1947)
Приватний архів Євгена Пронюка (файл у приватному зберіганні, в стадії упорядкування)

Заступник начальника політичного відділу 38-ї загальновійськової Червонопрапорної армії полковник Сафрон Голубєв
Приватний архів Євгена Пронюка (файл у приватному зберіганні, в стадії упорядкування)

Витяг з тактичної мапи (1:100 000), якою користувалося Станіславське УНКВС.

Зображено квадрати, де відбувалися бойові дії

(ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 261. Дело № 14 оперативные сводки и переписка с УНКВС Станиславск. обл. 1 січня – липень 1945 р. Т. 1. Арк. 286)

УДК 929С.Шабатура:35.075.2:323.281“1972”

*Тетяна Попович (Київ, Україна)
Наталія Шепітак (Івано-Франківськ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДЧИХ ДІЙ КДБ У СПРАВІ СТЕФАНІЇ ШАБАТУРИ (1972 р.)

У статті охарактеризовано кримінальну справу мисткині-килимарки, дисидентки Стефанії Шабатури як приклад політичних репресій радянської влади проти українського дисидентського руху в межах операції «Блок». На основі архівних матеріалів розглянуто проведення обшуків, допитів, судового процесу та винесення вироку.

Ключові слова: український дисидентський рух, кримінальна справа, Стефанія Шабатура, Комітет державної безпеки (КДБ), політичні репресії.

Попри значний масив студій, присвячених українському дисидентському рухові другої половини ХХ ст., кримінальні справи, заведені Комітетом державної безпеки (КДБ) проти його окремих представників, залишаються недостатньо вивченими як самостійні історичні джерела. Основу джерельної бази становлять матеріали Архіву Управління Служби безпеки України у Львівській області, зокрема фонд 5 «Кримінальні справи на реабілітованих осіб», справа 32157 – кримінальна справа № 203 за обвинуваченням Стефанії Михайлівни Шабатури у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 62 Кримінального кодексу (далі – КК) УРСР¹. Важливими для дослідження є також документи Архіву Управління Служби безпеки України (фонд 16 «Секретаріат ГПУ–КДБ УРСР», справа 1032), зокрема спеціальне повідомлення голови КДБ при Раді Міністрів (далі – РМ) УРСР Віталія Федорчука першому секретарю ЦК КПУ Петрові Шелесту про початок операції «Блок», проведення обшуків та арештів учасників українського дисидентського руху². Нормативно-правовим підґрунтям роботи є Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (2015), який уможливив використання архівних матеріалів радянських спецслужб у наукових дослідженнях³. Історіографічний доробок із проблематики українського

¹ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ у Львівській обл.). Ф. 5. Кримінальні справи на реабілітованих осіб. Спр. 32157. Кримінальна справа № 203 за звинуваченням Шабатури Стефанії Михайлівни в скоєнні злочину передбаченого ст. 62. ч. 1. КК УРСР. Т. 1. 330 арк.; Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 2. 324 арк.; Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 3. 319 арк.

² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Секретаріат ГПУ–КДБ УРСР. Спр. 1032. Спеціальне повідомлення Голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Федорчука Першому секретарю ЦК КПУ Шелесту про початок операції «Блок» – проведення обшуків та арештів дисидентів. Арк. 138–142.

³ Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». 2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата звернення: 30.06.2026).

дисидентського руху представлений працями Соломії Дяків⁴, Любові Крупник⁵, Володимира В'ятровича⁶, Романа Клочка⁷, Ольги Ігнатенко⁸ та ін.

Метою статті є комплексний аналіз кримінальної справи № 203 щодо Стефанії Шабатури як історичного джерела для дослідження політичних репресій радянської влади проти українського дисидентського руху, зокрема висвітлення особливостей проведення оперативно-розшукових заходів у межах операції «Блок», обшуків, допитів, судового розгляду та механізмів використання статті 62 КК УРСР для кримінального переслідування представників української інтелігенції.

Відповідно до оперативно-розшукових заходів КДБ при РМ УРСР 12 січня 1972 р. було розпочато операцію «Блок». Під час обшуків у квартирі С. Шабатури було знайдено та вилучено: фотоапарат «Мінокс» та фотоплівки до нього, «антирадянські» тексти, авторами яких були В. Мороз («Серед снігів»), В. Чорновіл («Як і що обстоює Б. Стенчук») і збірка поезій М. Холодного «Крик з могили» та ін.⁹ Цікавим є те, що в 1970-х рр. був організований новий напрям у «самвидавничій» діяльності, так званий магнітвидав. Тобто дисиденти записували пісні заборонених співаків, декламації віршів поетів, які не прагнули стати гвинтиками репресивної машини. Як наслідок, органами державної безпеки здійснювався не тільки контроль над інформацією друкованих матеріалів, а й перевірялися студії фонозапису¹⁰.

Паралельно з проведеними обшуками в м. Львові та м. Києві слідчі продовжували допитувати Ярослава Добоша. Бельгійця обвинувачували за ст. 57 КК УРСР, тобто в шпигунстві, та погрожували ув'язненням від 7 до 15 років. У кінцевому результаті студент поступився і 2 червня 1972 р. зачитав на організованій органами державної безпеки пресконференції завчасно підготовлену заяву, в якій, так би мовити, зізнався в «антирадянській» діяльності, ворожому ставленні до ідеології комунізму. Також він розповів про завдання, отримане від голови Спілки української молоді (СУМ) Омеляна Ковалю, якого органи держбезпеки іменували «ватажком Закордонних частин ОУН». Під тиском з боку слідчих Я. Добош «зізнався», що його завданням були зустрічі з представниками українського опозиційного руху та збір інформації з метою використання її проти Радянського Союзу на Заході. У результаті після «зізнання» його звільнили з-під арешту й депортували до Бельгії. Вже перебуваючи на Заході разом з О. Ковалем, студент опублікував низку заяв, у котрих заперечував шпигунські наміри та причетність Центральної управи СУМ до його поїздки в УРСР¹¹.

Більшість із заарештованих у січні 1972 р. з Я. Добошем ніколи не бачилися. Разом з тим, перебуваючи в слідчому відділенні м. Львова, де утримували й С. Шабатуру, студенту вдалося розповісти їй про певні елементи проведених КДБ оперативно-розшукових заходів, використавши при цьому чашку, яку притулив до

⁴ Стефанія Шабатура: вибрана палітра кольорів з мозаїки життя і творчості / упорядник С. Дяків. Київ : Смолоскип, 2016. 256 с.

⁵ Крупник Л. Львівська художниця Стефанія Шабатура – учасниця українського дисидентського руху 60–80-х років ХХ ст. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2008. Т. 16. С. 474–483.

⁶ В'ятрович В. М. Історія з грифом «Секретно». Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 328 с.

⁷ Клочко Р. В. Невидима битва. Як дисиденти боролися за незалежність України. Київ : Віхола, 2023. 288 с.

⁸ Ігнатенко О. Львівська мисткиня Стефанія Шабатура: сучасний погляд на кримінальну справу 1972 року. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 630–642.

⁹ ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1032. Арк. 141.

¹⁰ В'ятрович В. М. Назв. праця. С. 201.

¹¹ Клочко Р. В. Назв. праця. С. 94–97.

стіни сусідньої камери, де знаходилася художниця. Потрібно визнати, що арешт Я. Добоша став початком «генерального погрому» 1972–1973 рр., здійсненого кадебістами задля знищення самвидаву, зокрема припинення виготовлення та поширення журналу «Український вісник»¹². У статті «Спостереження з Західної України (серпень 1972)» із фонду документів Степана Ленкавського описано ставлення населення, зокрема молоді, до подій, пов'язаних із Я. Добошем: «Страшна ненависть у народі до Добоша – по цій ненависті видно, як співчують арештованим»¹³.

12 січня 1972 р. у Львові повторно заарештували В. Чорновола. Його звинуватили у виготовленні й розповсюдженні «антирадянських» матеріалів, що інкримінувалося за ст. 187 КК УРСР. У порушеній проти дисидента кримінальній справі № 196 органами державної безпеки були заарештовані контактні особи, тобто саме ті хто належав до опозиційного руху¹⁴. Цього ж дня затримали й художницю декоративно-ужиткового мистецтва, дисидентку С. Шабатуру та в присутності уповноваженої службової особи доставили до слідчого відділу управління КДБ у Львівській області. Причиною арешту стала підозра у вчиненні злочину, передбаченого ст. 187 КК УРСР¹⁵. Так, від 13 січня до 8 квітня 1972 р. С. Шабатуру допитували та утримували в слідчому відділенні як свідка у справі В. Чорновола¹⁶.

Відповідно до ухваленого 2015 р. Верховною Радою Закону України кожен громадянин має право на отримання об'єктивної інформації про історію своєї країни, зокрема доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.¹⁷ З огляду на це нам вдалося здійснити аналіз кримінальної справи № 203 за звинуваченням С. Шабатури в скоєнні злочину, передбаченого ст. 62, ч. 1 КК УРСР, що знаходиться в Архіві УСБУ Львівської області. У матеріалах справи зазначається, що 13 січня 1972 р. відбувся допит С. Шабатури, під час якого працівник КДБ звинувачував її в поширенні документів, що містять «наклепницькі вигадки на радянський суспільний та державний лад», тобто вчинення злочину, передбаченого ст. 187 КК УРСР. На дії слідчих художниця відреагувала так: «Розповсюдженням документів подібного змісту я ніколи не займалась, не отримувала їх ні від кого та нікому не передавала».

На запитання про знайдені під час обшуку й вилучені в неї статті, С. Шабатура сказала: «Обидві праці В. Мороз “Серед снігів”, В. Чорновіл “Як і що обстоєє Б. Стенчук” є критичного характеру. Їх я отримала влітку 1971 р. по пошті, хто їх мені прислав не знаю. Наскільки я зрозуміла, ці статті відносяться до критики окремих осіб і не містять в собі наклепницьких вигадок на радянський державний і суспільний лад». Також під час допиту слідчий звернув увагу на вилучений фотоапарат «Мінокс», запитуючи художницю, від кого він був отриманий і з якою метою.

¹² Сегеда Р., Карпішина Д. Репресії проти авторів «Українського вісника» 1972–1973 рр. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті», 11–12 червня 2020 року*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, 2020. С. 368.

¹³ Архів Центру Досліджень Визвольного руху. Ф. 23. Збірка документів Степана Ленкавського. Т. 6. Доповіді, статті, спогади. Арк. 7–8.

¹⁴ Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 1. Арк. 1–4.

¹⁵ Там само. Арк. 9.

¹⁶ Ігнатенко О. Львівська мисткиня Стефанія Шабатура: сучасний погляд на кримінальну справу 1972 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2013. Вип. 23. С. 633.

¹⁷ Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». 2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата звернення: 30.06.2026).

Вона пояснила, що отримала фотоапарат від своїх родичів, які проживають у Канаді, та хотіла використати його для аматорського фотографування¹⁸.

14 січня 1972 р. щодо С. Шабатури було застосовано запобіжний захід у вигляді взяття під варту¹⁹. Під час обшуку в її квартирі 12 січня 1972 р. були знайдені листи від Христини Колтунюк та фотокартки із зображенням людей, які перебували на похороні Алли Горської в м. Києві, а 28 лютого 1972 р. органами державної безпеки було вилучено вищезгадані речі²⁰. 14 січня 1972 р. проведено допит С. Шабатури Старшим слідчим слідчого відділу УКДБ при РМ УРСР у Львівській області капітаном Боєчком. Він прагнув дізнатися, від кого мисткиня отримала збірки віршів І. Калинця «Відчинення Вертепу», М. Холодного «Крик з могили», В. Стуса «Веселий цвинтар», та з якою метою зберігала їх у себе на квартирі. На всі питання слідчого вона відповіла, що вірші І. Калинця взяла в нього особисто для читання, збірку М. Холодного одержала від когось зі своїх знайомих, останню ж випросила у В. Стуса під час зустрічі в м. Києві 1971 р.²¹

Відтак у слідчому відділенні м. Львова 20 січня 1972 р. допитали іншого заарештованого дисидента Івана Геля: «Я дарував книжки С. Шабатурі, але вони були не “антирадянського” змісту. Збірка віршів М. Холодного “Крик з могили”, належала мені, яку я придбав для ознайомлення з творчістю автора, вважаючи її цілком прийнятною. Обставини знайомства зі С. Шабатурою відповідають тим, як вона показала на допиті 19 січня 1972 р. Взаємовідносини між нами чисто товариські. Згадану збірку віршів я подарував за тих умов, про які розказала художниця»²².

20 січня 1972 р. на запитання слідчого про знайдену під час обшуку заяву до Верховного Суду УРСР з приводу засудження Івано-Франківським обласним судом дисидента В. Мороза, С. Шабатура відповіла: «Написала я її повернувшись з Івано-Франківська. Їздила туди з бажанням бути присутньою під час судового засідання у справі над В. Морозом і почути, в чому саме його звинувачують, проте потрапити до зали суду так і не вдалося. Судовий процес над В. Морозом відбувся у “закритій” формі, що суперечило радянському законодавству»²³.

24 січня 1972 р. під час чергового допиту С. Шабатурою було зроблено уточнення до попередніх свідчень. Зважаючи на постійний тиск з боку слідчого, художниця зазначила, що статтю В. Мороза «Серед снігів» отримала у м. Львові від автора, коли він ще не був засуджений: «Я знала, що він історик і критик та має якісь свої твори, тому попросила його, щоб він дав мені щось почитати із своїх робіт. У той день він мав при собі статтю “Серед снігів”, яку і дав». Щодо уточнювальних запитань про фотоапарат «Мінокс», С. Шабатура відповіла, що передала їй цей прилад діаспорянка Харитина Голод, яка також пояснила, як ним користуватися. З приводу праці В. Чорновола «Що і як обстоює Б. Стенчук?» заявила, що згаданий текст випадково опинився у неї. Це трапилося через те, що В. Чорновіл нібито забув його, коли був на квартирі С. Шабатури на одному зі святкувань: «Він мені цю роботу не показував і нічого про неї не говорив, тому я і вважаю, що він її забув. З цим текстом я побіжно ознайомилася і залишила у себе та хотіла за нагоди повернути статтю власнику». За словами С. Шабатури, згадані праці вона заховала в духовку газової плити для того, щоб їх ніхто не бачив і не читав²⁴. У постанові за 24 січня

¹⁸ Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 1. Арк. 179–182.

¹⁹ Там само. Арк. 12.

²⁰ Там само. Арк. 123.

²¹ Там само. Арк. 183–184.

²² Там само. Т. 2. Арк. 295–296.

²³ Там само. Т. 1. Арк. 205.

²⁴ Там само. Арк. 206–208.

1972 р. С. Шабатуру звинуватили у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62 ч. 1 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда») ²⁵.

Тим часом слідство над С. Шабатурую продовжувалося. Так, 14 лютого 1972 р. був проведений обшук у будинку матері мисткині – Ганни Шабатури, що в селі Іване-Золоте Тернопільської області. У процесі перевірки помешкання на можливість зберігання документів і речей, що стосуються справи С. Шабатури нічого не було знайдено та не вилучено ²⁶. Під час допиту 14 лютого 1972 р. С. Шабатура розповіла про знайомство з поетами Василем Стусом і Григорієм Чубаєм, а на вимогу слідчого охарактеризувати збірку віршів В. Стуса «*Веселий цвинтар*» – відмовилася, аргументувавши це тим, що не є літератором і тому не може давати професійної критики ²⁷.

Звертає на себе увагу відповідь художниці щодо контактів із Василем Стусом. «Останній раз я бачила В. Стуса ввечері 9 січня 1972 р. на моїх іменинах. Того вечора гостювали також В. Чорновіл, подружжя Калинців, М. Качмар-Савка та ін.», – відповідала С. Шабатура ²⁸. Водночас 22 лютого 1972 р. на допиті в слідчому відділенні УКДБ при РМ УРСР по Київській області заарештований В. Стус сказав: «Знаю її замало, але шаную. Маю її за здібну мисткиню і гарну людину. У неї було так би мовити своє мистецтво – килимарство» ²⁹.

Також слідчий відділ УКДБ при РМ УРСР у Львівській області наклав арешт на поштово-телеграфну кореспонденцію С. Шабатури. При цьому особливу увагу слідчі звернули на адресанта Богдана Певного – громадянина США, який був одним з організаторів проведеної влітку 1971 р. в м. Нью-Йорку виставки українських митців-графіків ³⁰. В одному із листів Б. Певний помістив свою статтю з двох аркушів під заголовком «Майстри нашого мистецтва Алла Горська» ³¹.

Під час допиту 10 квітня 1972 р. на питання слідчого про знайомство з Б. Певним С. Шабатура відповіла: «В 1970 р. до Львова прибула група туристів, яких цікавило малювання і для того, щоб познайомитися з місцевими митцями, їх привели до Спілки художників. Того дня я там знаходилася. Серед іноземців був і Богдан Певний, під час знайомства він сказав, що теж є художником і проживає в США. Тоді ж ми обмінялися домашніми адресами для того, щоб Богдан надіслав мені яку-небудь книгу про гобелени» ³².

Також у справі С. Шабатури допитували ув'язненого у Владимирській тюрмі В. Мороза: «Познайомився з нею у Львові в 1969 р., періодично бачилися, а темами наших розмов були мистецтво та література. Я вважаю С. Шабатуру однією із найцікавіших художниць сучасності» ³³. У березні 1972 р. у слідчому відділенні м. Львова допитували графіка Богдана Сороку, який дав таку відповідь про мисткиню: «Познайомився з нею ще по закінченню навчання в Інституті прикладного та декоративного мистецтва. Характеризувати С. Шабатуру я не можу, тому що знаю її тільки як художницю. Останні три роки я брав участь у колядках напередодні Нового року, в яких також була задіяна Стефанія» ³⁴.

²⁵ Там само. Арк. 210.

²⁶ Там само. Арк. 106.

²⁷ Там само. Арк. 258–260.

²⁸ Там само. Т. 2. Арк. 18–19.

²⁹ Там само. Т. 3. Арк. 29.

³⁰ Там само. Т. 1. Арк. 165.

³¹ Там само. Арк. 164.

³² Там само. Т. 2. Арк. 1–3.

³³ Там само. Арк. 236.

³⁴ Там само. Т. 3. Арк. 131.

Боротьба з радянською тоталітарною машиною тривала. Так, 1972 р. на ім'я генерального секретаря ООН Курта Вальдгайма від «Наукового товариства імені Т. Шевченка» було написане звернення щодо арештів української інтелігенції. У документі зазначалися імена заарештованих, серед яких згадувалася і С. Шабатура³⁵. 3 квітня 1972 р. у слідчому відділенні УКДБ при РМ УРСР у Івано-Франківській області допитали дисидентку Раїсу Мороз: «Стефа мені була доброю знайомою. Буваючи у Львові, заходила до неї, зокрема в її квартирі є невеличкий музей старовинних речей, що захоплював мене. До того ж С. Шабатура, займалася вишивкою, точніше вона є ткалею. Останній раз ми бачилися у січні 1972 р. під час колядування»³⁶.

21 травня 1972 р. у заяві на ім'я начальника слідчого відділення УКДБ при РМ УРСР по Львівській області, перебуваючи під слідством протягом п'яти місяців, С. Шабатура звернулася з поясненнями та уточненнями у висвітленні своєї біографії. Все це підсумувала словами: «Моє бажання і мета мого життя – працювати і віддавати всі свої сили і здібності людям. Все, що я робила про що мріяла, чого бажала, чого шукала в житті з чим боролася і навіть у чому помилялася, все це я робила чисто із своїх патріотичних почуттів»³⁷.

8 червня 1972 р. на запитання слідчого в справі мисткині-килимарки, товаришка, одностудниці Ірина Калинець, яку теж заарештували кадебісти, відповіла: «Ніяких показів щодо тих, хто заарештований разом зі мною у м. Львові, я давати не буду так, як не маю до них жодного відношення. Я обвинувачена, а не свідок, тому відповідаю сама за себе, а не за когось»³⁸. На всі запитання у справі С. Шабатури під час допиту 12 червня 1972 р. В. Чорновіл повторював: «На питання відповідати не буду. Причину відмови давати покази, пояснювати теж не буду»³⁹.

Ще однією причиною для звинувачення С. Шабатури в «інакодумстві» стало її спілкування, а насамперед листування з громадянами Канади та США, з поміж яких Х. Голод, Х. Колтунюк, Б. Певний та ін.⁴⁰ Звинувачення торкнулися і робіт художниці, зокрема двох гобеленів «Леся Українка» і «Кассандра». Так, аналізуючи матеріали справи, наштовхуємося на інформацію про створення спеціальної групи експертів, що повинна була дати характеристику гобелену «Кассандра». Для цього радянськими органами держбезпеки було підготовлено запитання, які передбачали з'ясування символізму композиційних зображень; зверталася увага на доцільність підібраних кольорів, відповідність до змісту сюжету драматичної поеми Лесі Українки⁴¹. У підсумку експертна група дала помірковану оцінку гобелену, наголосивши на тому, що мисткинею були зроблені помилки через незнання особливостей образності давньогрецьких міфів. Гобелен «Кассандра» є одним із прикладів збережених робіт, що були вилучені під час обшуку в помешканні С. Шабатури після арешту в січні 1972 р.⁴²

Як наслідок, С. Шабатуру було виключено зі Спілки художників України. Дисидентку під час слідства звинувачували у використанні української мови під час

³⁵ ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1038. Про звернення до Генерального секретаря ООН від «Наукового товариства ім. Т. Шевченка» щодо арештів української інтелігенції. Арк. 351–353.

³⁶ Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 3. Арк. 146.

³⁷ Там само. Т. 2. Арк. 21.

³⁸ Там само. Арк. 264.

³⁹ Там само. Арк. 265–267.

⁴⁰ Крупник Л. Назв. праця. С. 477.

⁴¹ Шепітак Н. Р. Стефанія Шабатура та Богдан Сорока: творчість як протест радянській системі. *Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 78-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 25 квітня 2025 р.)*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 263.

⁴² Крупник Л. Назв. праця. С. 477.

розмов. Окрім того, творчий знак на роботах С. Шабатури, а саме літера «Ш», було ототожнено кадебістами з тризубом і трактовано як «злочинну дію»⁴³. 15 червня 1972 р., відповідно до радянського законодавства, матеріали з обвинувачення С. Шабатури з кримінальної справи № 196 було виділено в окрему справу № 203⁴⁴.

23 червня того ж року художницю притягнуто до відповідальності у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62 ч. 1 КК УРСР⁴⁵. Аналізуючи матеріали кримінальної справи № 203, потрібно зазначити, що серед допитаних свідків були й ті, які давали потрібні кадебістам покази, серед них Б. Черняхівський, О. Ізубенко, М. Старовойт, Я. Добош та ін. Проте їхня кількість була значно меншою, а підтримка мисткині-килимарки зі сторони однодумців переважала⁴⁶.

Так, 23 червня 1972 р. перед будівлею Львівського обласного суду перебували люди, які не боялися говорити правду, були близькими по духу ув'язненій художниці. Серед них і поет-шістдесятник Ігор Калинець. Кадебісти боялися натовпу, що збирався, тому виводили художницю із приміщення суду «чорним» ходом, але матері Ганні Шабатурі попри все вдалося передати дочці червоні гвоздики від Богдана Гориня. На це конвоїри відреагували досить нахабно, силоміць відібрали їх у Стефанії і тільки одна квітка залишилася стиснута в її руці⁴⁷.

У переважній більшості тим, хто був заарештований упродовж 1972–1973 рр., встановлювалося покарання на строк від 8 до 12 років позбавлення волі і заслання, а тим, кого суд зарахував до категорії «особливо небезпечних державних злочинців-рецидивістів», строк ув'язнення устанавлювався здебільшого обсягом 15 років⁴⁸. Наприкінці липня, перебуваючи в слідчому відділенні УКДБ по Львівській області, В. Чорновіл написав клопотання до обласного суду, в якому наголошував на негуманності встановленого строку ув'язнення С. Шабатури та наполягав на зміні присуду, проте на всі ці звернення реакції не було⁴⁹.

Отже, аналізуючи матеріали кримінальної справи № 203 щодо дисидентки і мисткині-килимарки С. Шабатури, простежуємо механізми проведення репресивних заходів радянськими органами державної безпеки. Особливу увагу привертають обшуки, проведені 12 січня 1972 р. в межах масштабної операції КДБ при РМ УРСР «Блок», спрямованої проти українського дисидентського руху. Під час обшуку в помешканні С. Шабатури було вилучено фотоапарат «Мінокс» із фотоплівками, а також рукописи й друковані матеріали, які органи КДБ кваліфікували як «антирадянські». Серед них – праця В. Мороза «*Серед снігів*», стаття В. Чорновола «*Як і що обстоює Б. Стенчук?*», збірка поезій М. Холодного «*Крик з могили*» та інші матеріали, що стали доказовою базою у кримінальному провадженні. Важливе значення для дослідження мають також протоколи допитів самої Стефанії Шабатури, а також І. Калинець, В. Стуса, І. Геля та інших представників українського правозахисного руху. Їхній аналіз дає змогу реконструювати перебіг слідства, а також методи психологічного тиску, які застосовувалися органами КДБ. Особливої уваги заслуговують матеріали, пов'язані з творчою діяльністю мисткині. У справі аналізувалися її художні твори, зокрема гобелени «*Леся Українка*» та «*Кассандра*», зміст і символіка яких розглядалися слідством крізь призму їхньої можливої «націоналістичної» та

⁴³ Шабатура С. М. Підняти шапку-невидимку. *Український вісник*. Київ : Вип. 9–10, 1987. Балтимор ; Торонто : Укр. Вид-во «Смолоскип» імені В. Симоненка. 1988. С. 422.

⁴⁴ Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 32157. Т. 1. Арк. 5.

⁴⁵ Там само. Т. 2. Арк. 67.

⁴⁶ Ігнатенко О. Назв. праця. С. 639.

⁴⁷ Стефанія Шабатура: вибрана палітра кольорів з мозаїки життя і творчості. С. 119–120.

⁴⁸ Стасюк І. М. Погром українського самвидаву початку 1970-х рр.: передумови та наслідки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2013. № 752. С. 182–183.

⁴⁹ Крупник Л. Назв. праця. С. 478–479.

«антирадянської» спрямованості. 23 червня 1972 р. С. Шабатуру було офіційно притягнуто до кримінальної відповідальності за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 62 КК УРСР – «антирадянська агітація і пропаганда». Ці матеріали демонструють, яким чином радянська каральна система використовувала кримінальне законодавство як інструмент переслідування представників українського дисидентського руху та інтелігенції.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні інших архівно-кримінальних справ представників українського дисидентського руху 1960–1970-х рр. для комплексного аналізу практик діяльності КДБ та механізмів здійснення політичних репресій.

The article describes the criminal case of the carpet-market and dissident Stefania Shabatura as an example of political repressions by the Soviet authorities against the Ukrainian dissident movement within the framework of Operation “Block”. Based on archival materials, searches, interrogations, trial and sentencing should be conducted.

Key words: *Ukrainian dissident movement, criminal case, Stefania Shabatura, Committee for State Security (KGB), political repressions.*

УДК 323.232:477](072.3):373.5.016(470)“20”

Назарій Гасюк (Івано-Франківськ, Україна)

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ ДЛЯ 9–11 КЛАСІВ

У статті проаналізовано особливості формування образу України в сучасних російських підручниках з історії для 9–11 класів. Автор аналізує ключові російські пропагандистські наративи, зокрема виправдання збройної агресії проти України, заперечення української державності та насадження ідеї «русского мира». Розглянуто також спроби Росії фальсифікувати історичні факти, пов'язані з приписуванням собі києворуської спадщини та нівелюванням української ідентичності. Особливу увагу зосереджено на впливі підручників з історії на дітей і молодь на тимчасово окупованих Росією українських територіях з 2014 р. Автор наголошує на використанні ворогом історичної освіти як інструменту політичної та культурної асиміляції населення тимчасово анексованих українських теренів. У роботі порушено питання про необхідність протидії такій антиукраїнській інформаційній політиці, ворожій пропаганді та захисту історичної правди.

Ключові слова: *пропаганда, історична освіта, окупація, російські підручники, образ України.*

У сучасних російських шкільних підручниках з історії для 9–11 класів спостерігається системне викривлення фактів, пов'язаних з Україною. За допомогою пропагандистських наративів та маніпулятивної подачі інформації формується упереджене й спотворене уявлення про українську державу, її історію та народ, що не лише суперечить історичній правді, але й має вагомі психологічні наслідки для учнів, зокрема сприяє формуванню ворожого ставлення до України, звужуючи межі критичного мислення. Проблема ускладнюється тим, що сучасна інформаційна політика держави-агресора є цілеспрямованою і має на меті реалізувати ідеологічне виховання молоді в дусі імперської моделі світогляду. А тому виникає необхідність

глибокого аналізу змісту таких підручників, виявлення в них елементів ворожої пропаганди, фальсифікації історичних фактів, протиріч і впливу на свідомість дітей.

Дослідження теми висвітлення України в російських підручниках з історії має важливе **наукове й практичне значення**, оскільки аналіз цієї проблеми дозволяє виявити механізми інформаційної війни та інструменти ворожої пропаганди, що є визначальною для формування російського псевдоісторичного дискурсу. Аналіз змісту таких навчальних матеріалів сприяє розумінню методів ідеологічного впливу на молодь. Вивчення цієї проблеми є необхідним для формування ефективних стратегій протидії пропаганді, зокрема у сфері освіти, інформаційної безпеки та міждержавних відносин. Матеріали досліджень також доцільно використовувати при створенні аналітичних та освітніх матеріалів для викриття фальсифікацій і формування критичного мислення в учнів та студентів.

Серед наукових публікацій, в яких досліджуються різні аспекти винесеної у заголовок актуальної статті проблеми, можна виокремити праці Інни Вівсяної¹, Віктора Гудзя, Лариси Полякової, Алли Крилової², Євгена Заболотного³, Юрія Присяжнюка, Лариси Синявської⁴ та низки інших науковців. У цих роботах учені розглядають особливості російського імперського впливу на свідомість школярів, а також вивчають, як саме за допомогою навчальних матеріалів держава-агресор прагне реалізувати політику «зомбування» молодого покоління.

Метою статті є висвітлення особливостей репрезентації образу України в російських підручниках з історії для 9–11 класів та оцінка впливу ворожої інформаційної політики на свідомість школярів.

Гібридні війни з інформаційним компонентом відомі ще з давніх часів, однак саме в умовах глобалізації та інформатизації вони трансформувалися у форму масового нейролінгвістичного впливу. В авторитарних державах, на зразок Російської Федерації, в інформаційному протистоянні активно використовуються історичні наративи, ідеологічні й культурні коди, що передаються, зокрема, через стандартизовану систему освіти. Особливу роль у поширенні наративу про нібито політичну неспроможність української держави відіграють шкільні підручники з історії, що мають формувати світогляд молодого покоління, з якого відтак виростають як цивільні, так і військові учасники агресії. Результати історичної політики та міфотворення, що розповсюджуються через контрольовані режимом російські медіа, підтверджуються як широкою підтримкою війни проти України всередині РФ, так і даними соціології – ще 2021 р. 42% українців погоджувалися з путінським наративом про «єдиний народ», зокрема понад 60% серед прихожан УПЦ Московського патріархату. Цю кризу ідентичності спричинили не лише російські

¹ Вівсяна І. Радянський концепт «дружба народів» у сучасних підручниках з історії. *Історія & Археологія*. 2024. № 2. С. 17–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-2-2>

² Гудзь В., Полякова Л., Крилова А. Шкільні підручники з історії в путінській Росії як засіб інформаційної війни з Україною. *Українські історичні студії*. 2023. № 14/56. С. 173–184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.19>

³ Заболотний Є. Фальсифікація історії України в російських підручниках (на прикладі сюжету ютуб-каналу «Реальна історія»). *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2024. С. 16–19. URL : <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/16825/16725> (дата звернення: 11.04.2025).

⁴ Присяжнюк Ю., Синявська Л. Неоімперська політика росіян на тимчасово окупованих українських територіях: випадок дидактичної історії. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. 2024. Вип. 2. С. 60–69. URL : <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/5255> (дата звернення: 11.04.2025).

засоби масової інформації, а й значна частина українських політичних діячів, релігійних лідерів, науковців і освітян, чимало з яких згодом стали колаборантами⁵.

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. в Росії активно взялися за термінове «коригування» чинних шкільних підручників з метою інтегрувати до них новітні путінські нарративи про «нацистську» Україну та прибрати будь-які позитивні згадки про сусідню державу. Автори аналітичного огляду *«Історія України в російських шкільних підручниках з історії»* Віталій Яремчук і Андрій Смирнов, для прикладу, наводять свідчення працівника видавництва *«Просвіщеніє»*, який визнав: «Наше завдання – створити враження, ніби України взагалі не існує»⁶.

Схоже, що завдання з «викреслення» України з історичного нарративу стосувалося не лише минулого, а й безпосередньо сучасності. У грудні 2022 р Міністерство освіти РФ офіційно затвердило нову шкільну програму з історії, адаптовану відповідно до риторики Володимира Путіна щодо так званої Спеціальної воєнної операції (СВО) в Україні. Внесення змін до підручника з новітньої історії доручили голові Комісії з історичної освіти Володимиру Медінському, відомому своїми творами, в яких росіяни зображені як «нація титанів» із «зайвою хромосомою». Уже в серпні 2023 р. той представив перший із серії підручників, створених у співпраці з Анатолієм Торкуновим та Александром Чубар'яном, що отримав статус єдиного державного підручника з історії для 11 класу. Міністр освіти РФ Сергій Кравцов відкрито заявив, що ці нові підручники покликані бути інструментом боротьби в інформаційній війні проти Росії. У «підручнику Медінського» значно перероблено зміст із 1970-х рр., додано розділ про війну в Україні, яку офіційна версія подає як «СВО». Автори переконують школярів, що після розпаду СРСР Захід поставив собі за мету дестабілізувати Росію – спочатку через втручання у справи сусідніх пострадянських країн, щоб встановити там вигідну для себе владу, а згодом роздірити РФ за югославським сценарієм і заволодіти її ресурсами⁷.

Оновлена версія підручника з історії для випускників російських шкіл побачила світ 2023 р. Саме цю книжку масово завезли до шкільних бібліотек на тимчасово окупованих територіях України, а також зробили доступною в електронному вигляді. Видання викликало хвилю реакції у вигляді текстових і відеовідгуків, які швидко заповнили інформаційний простір. Цей підручник охрестили як «емоційно забарвлену агітку», «антинаукову та ідеологічно заангажовану», а в окремих оцінках – як «підручник ненависті», «аморальності», «фашизму» або «злобної та отруйної маячні». Його також описують як «сталінізовану версію історії», «перевернуту історичну картину», «адаптовану для повного інтелектуального й морального підпорядкування офіційному путінському режиму», а також як складову частину «безпрецедентного експерименту ХХІ ст. зі створення інтелектуального концтабору»⁸. Беззаперечним є те, що цей підручник слугує показовим прикладом пропагандистського матеріалу. За концентрацією неправдивої інформації в окремих реченнях він легко перевершує навіть найзавзятіших рупорів путінської пропаганди⁹.

⁵ Гудзь В., Полякова Л., Крилова А. Назв. праця. С. 174–175.

⁶ Яремчук В., Смирнов А. Аналітичний огляд *«Історія України в російських шкільних підручниках з історії»*. Київ : Алменда, 2023. С. 30.

⁷ Гудзь В., Полякова Л., Крилова А. Назв. праця С. 178–179.

⁸ Вівсяна І. Назв. праця. С. 22.

⁹ Уроки ненависті: як путінський режим ростить для себе нових солдатів. *FreeДом: інформаційний портал*. 1 вересня 2023. URL : <https://uatv.ua/uk/uroky-nenavysti-yak-putinskyj-rezhym-rostyt-dlya-sebe-novyh-soldativ/> (дата звернення: 11.04.2025).

Особливо болісно російські автори реагують на процес декомунізації в Україні, що проявляється, зокрема, у нав'язуванні концепції «Великої перемоги», яка фактично залишається єдиною ідеологічною опорою для країни-агресора в сучасній російсько-українській війні. Водночас до цього наративу додається героїзація місцевих бойовиків, таких як Александр Захарченко. Паралельно ведеться кампанія з дискредитації сучасних Збройних Сил України, які традиційно порівнюються з нацистськими формуваннями. Не дивно, що окремі постаті з української історії активно використовуються в російській військовій пропаганді. Показовим прикладом стало створення у складі російських сил так званої ДНР батальйону імені Богдана Хмельницького, який, за офіційною версією, нібито складався з українських військовополонених¹⁰.

Показовою рисою нових російських підручників з історії є і те, що учням нав'язують історичних діячів, якими вони нібито повинні пишатися, зокрема Йосипа Сталіна і Володимира Путіна, які представлені як головні архітектори потужної держави та її військово-промислового потенціалу. Серед основних символів, які винесені навіть на обкладинки підручників, – радянська ракетна програма, піонерський рух (із прозорим паралелізмом до сучасної російської «Юнармії», створеної 2016 р.), а також Кримський міст, що подається як символ «державної сили», хоча насправді є уособленням окупації¹¹.

Як бачимо, неоімперська політика РФ має на меті «переписати» історію та сформувані викривлене уявлення про справжні наміри держави-агресора. На жаль, основною метою Росії в сучасних умовах є не лише здобути підтримку серед власного населення, а й перебудувати свідомість українців, які наразі перебувають в окупації. Однією із категорій населення, яка сьогодні чи не найчастіше зазнає впливу російської пропаганди, є діти. Як зазначалося вище, майже одночасно із окупацією українських земель проводилася також масова агітаційна робота, яка зачепила і сферу освіти. На тимчасово окупованих територіях України агресори швидко відновили «імперський» підхід до історії. Для того, щоб утриматися на захоплених землях, вони почали активно використовувати освітню систему. Невдовзі було знищено українську методику викладання, а натомість запроваджено модель вивчення історії, орієнтовану на РФ. По суті, навчальний процес перетворили на постійну пропагандистську кампанію. Неоімперська політика, спрямована на асиміляцію, через історичні наративи стала своєрідною підготовкою до подальших агресивних дій¹².

У квітні 2024 р. журналісти видання «Радіо Свобода» повідомляли, що окупаційна влада Херсонщини з 1 вересня 2025 р. планує збільшити кількість уроків історії в школах на захопленій частині регіону. Відповідно до наказу російського Міністерства освіти, учні 5–8 класів матимуть по три уроки історії на тиждень, а учні 9-го класів – по два. Окупаційні ЗМІ, зокрема, цитують заяву Артьома Лагойського – керівника Асамблеї народів Росії, що діє на окупованій частині Херсонщини. Він зазначив, що на цих територіях «[...] виросло кілька поколінь із неправильним

¹⁰ Павленко А. Росіяни сформували «добровольчий батальйон» з українських полонених – ISW. TCH. 28 жовтня 2023. URL : <https://tsn.ua/svit/rosiyani-sformuvali-dobrovolchiy-batalyon-z-ukrayinskih-poloneni-isw-2438704.html> (дата звернення: 11.04.2025).

¹¹ Заболотний Є. Фальсифікація історії України. С. 18. URL : <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/16825/16725> (дата звернення: 11.04.2025).

¹² Присяжнюк Ю., Синявська Л. Неоімперська політика росіян. С. 68. URL : <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/5255> (дата звернення: 11.04.2025).

розумінням історії». Тому окупаційна влада вирішила ввести до навчальної програми додаткові години з історії¹³.

У Центрі національного спротиву підкреслили, що в нових російських підручниках з історії вже не згадується середньовічна Русь як давньокіївська держава. Це означає, що предмет більше не називається «*Історія України*», а перетворюється на «*Історію Росії*». Українське підпілля наголошує на тому, що Росія «краде» історію України і переписує її на свою користь¹⁴.

Як вважає історик з Херсона, старший науковий співробітник Інституту історії та археології Балтійського регіону Клайпедського університету, Артем Петрик, основною метою поширення Росією таких наративів на окупованих територіях є русифікація місцевого населення. Зокрема, йдеться про насадження ідеї належності до «русского мира». Населенню, яке упродовж кількох років перебуває в окупації, нав'язується уявлення про світ, поділений на дві частини: «русский мир», оточений ворогами, які, мовляв, існують лише для того, щоб знищити Росію. Агресивні дії самої Російської Федерації виправдовуються священним правом або історичними правами на володіння певними територіями. Росія проголошує себе захисником та стверджує, що вона не атакує і не агресує, а захищається. Як зазначив А. Петрик, це характерно не лише для сучасної Росії, а й для колишнього Радянського Союзу та Російської імперії, які завжди пропагували історичний міф про уявлення себе як «обложеної фортеці, яку весь світ ненавидить, заздрить і хоче знищити»¹⁵.

Досліджуючи матеріал підручника з історії для 11 класу авторства відомого пропагандиста В. Медінського, журналістка видання «*Крим.Реалії*» Олена Юрченко підкреслює, що в навчальному посібнику викладено тези, які відображають російську пропаганду щодо окупації Криму та інших українських територій, вторгнення Росії в Україну, а також відносини між РФ і західними країнами. Посібник також містить твердження про «український неонацизм», наводиться виправдання російського військового вторгнення 24 лютого 2022 р., згідно з яким США та НАТО нібито готували Україну на роль головного «тарану» проти Росії. Окрім того, у матеріалі є посилання на нібито існування «біолабораторій США» в Україні та її курс на вступ до Північноатлантичного Альянсу, а також зусилля щодо деокупації Криму.

Параграф 11-й посібника майже повністю повторює наративи російської пропаганди та стверджує, що Росія була «змушена» розпочати вторгнення в Україну. Також зазначено, що вторгнення в Україну «згуртувало російське суспільство». Автори стверджують, що після російського вторгнення «Захід залив український режим грошима та зброєю», а проти Росії були введені «безпрецедентні санкції», які в посібнику називаються «абсолютно незаконними». У завданнях для учнів після кожного параграфа пропонується «показати на карті території, що стали частиною Росії у 2022 році», під якими слід, власне, розуміти тимчасово окуповані російськими військами українські терени¹⁶.

У матеріалах видання «*Трибун*» авторства Юлії Канзеби висвітлено також і процес ідеологічного виховання дітей в окупації. У публікації зазначено, що пропагандистський канал «*Донбас рєшаєт*» оприлюднив фотографії книг з підписом

¹³ Янковський О., Бадюк О. «Підручники ненависті»: російську літературу завозять, українську забороняють. Яку історію викладають в окупації? *Радіо Свобода*. 23 квітня 2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyska-literatura-v-okupatsiyi-choho-navchayut-shkolyariv/32916123.html> (дата звернення: 11.04.2025).

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Юрченко О. «З одного боку – цензура, з іншого – брехня». Нові підручники з історії РФ: чому навчають школярів у Криму. *Крим. Реалії*. 16 вересня 2023. URL : <https://ua.krymr.com/a/krym-pidruchnyk-istoria-rosii-propahanda-viyna-ukraina/32594856.html> (дата звернення: 13.04.2025).

«у школах звільнених територій ДНР знаходять українську літературу для виховання русофобів». Ідеться про підручники для 10–11 класів з предмета «*Захист Вітчизни*» та книгу «*Українська Гельсінська Спілка 1988–1990 рр.*». Окупанти стверджують, що ці книги використовувалися для «оболванювання дітей», і що через них вороги Росії не знають «своїєї справжньої історії». Пропаганда російських поглядів і нав'язування дітям ідеї, що вони є «руськими», продовжується і в окупованому Сєвєродонецьку. Там, зокрема, на уроці в гімназії № 11 вчитель-колаборант демонстрував презентацію, в якій стверджувалося: «Рідною ми вважаємо країну, в якій народилися. Країна, в якій я народився, – це Росія»¹⁷.

Журналісти видання зазначають, що Сєвєродонецьк був окупований ще в червні 2022 р., і діти, які зараз навчаються в школах, народилися й вирости в Україні. На окупованих територіях у школах також поширена практика розміщення стендів з російською та окупаційною символікою. Наприклад, у одній зі шкіл Рубіжного розміщено стенд із написом «*Росія*» та відповідними малюнками. На окупованій Луганщині голова Спілки кінематографістів Донбасу, продюсер і музикант Роман Разум, показав дітям свій фільм «*Русская весна*», який прославляє російських військових та бойові дії на території України. Фільм було знято неподалік від окупованого Лисичанська Луганської області. Організація таких заходів є одним з ефективних методів російської пропаганди, оскільки подібні фільми викликають емоції, створюють відчуття «патріотизму» та формують підсвідомі уявлення про «героїзм» і «героя» в дусі ворожої пропаганди¹⁸.

Молодь, яка прагне самоствердитися і бути частиною чогось важливого, легко піддається такому впливу, оскільки інформація з українського боку для них недоступна. Фейк про «повернення» «істинно російських земель» до складу Росії, який російська пропаганда поширює з 2014 р., все ще живе на окупованих територіях. Так, на уроках з історії 2024 р. підліткам розповідають про «руську весну». Наприклад, у Луганській школі № 5 19 березня був проведений телеміст, присвячений темі «Як історичні території Росії поверталися додому, починаючи з 22 лютого 2014 року»¹⁹.

Вплив трансформації історичної освіти на окупованих територіях полягає в тому, що російська пропаганда намагається переформувати історичну пам'ять, спотворити факти та нав'язати власне трактування минулого. За допомогою неімперських освітніх практик Росія намагається сформувати лояльне (у власному баченні) покоління, яке сприйматиме російську імперську ідеологію як частину своєї ідентичності. Змінюючи підручники та викладацьку практику, Кремль посилює власний культурний та політичний вплив на місцевих жителів, створює ідеологічне підґрунтя для подальшої асиміляції українського населення. Вплив на заклади освіти також зумовлений тим, що саме завдяки освіті формується майбутнє покоління, яке стане основою для реалізації імперських амбіцій. Реакція дітей на таку пропаганду може бути різною: від пасивного сприйняття до активного спротиву, особливо серед тих, хто усвідомлює власну національну ідентичність. Проте, на жаль, багато молоді все ж буде піддаватися маніпуляціям, оскільки їм важко отримати доступ до альтернативної інформації. Саме тому головним завданням України сьогодні є підтримка не лише боєздатності українських збройних сил, а й активне протистояння

¹⁷ Канзеба Ю. Російські акції, фільми, підручники, свята та «уроки мужества»: як російська пропаганда впливає на дітей. *Трибун*. 9 квітня 2024. URL : <https://tribun.com.ua/uk/110178-rosijski-aktsii-filmi-pidruchniki-svjata-ta-uroki-muzhestva-jak-rosijska-propaganda-vplivae-na-ditej> (дата звернення: 13.04.2025).

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

пропагандистському впливу РФ та розвиток навичок критичного мислення молодого покоління.

Отже, російські підручники з історії для 9–11 класів демонструють цілеспрямовану політику спотворення образу України, подають її як «штучне» утворення, що знаходиться під керівництвом зовнішніх сил. У російських навчальних виданнях Україна зображена не як самостійна держава, а як частина «русского міра», що має «повернутися» під контроль Росії. Окупація Криму, вторгнення на Донбас та повномасштабна війна виправдовуються за допомогою використання маніпулятивних тез про «український нацизм» і загрозу з боку Заходу. Використання зазначених наративів формує у школярів вороже ставлення до України, позбавляє їх доступу до об'єктивної історичної інформації та закладає підґрунтя для подальшої ідеологічної асиміляції. За допомогою типових імперських освітніх практик Росія намагається змінити ідентичність українських дітей на окупованих територіях та посилює контроль над їхнім світоглядом. Варто також підкреслити, що політика держави-окупанта становить пряму загрозу національній безпеці України й вимагає активної протидії в інформаційній та освітній сферах. Перспективи подальших досліджень теми полягають у більш ґрунтовному аналізі впливу пропагандистської історичної освіти на формування світогляду молоді на тимчасово окупованих територіях. У подальших наукових розвідках варто також дослідити можливості реінтеграції цих учнів у національний освітній простір України після деокупації анексованих її територій, а також розглянути методи протидії ідеологічному впливу Росії.

The article analyzes the specifics of how Ukraine is portrayed in modern Russian history textbooks for grades 9–11. The author examines key Russian propaganda narratives, particularly the justification of armed aggression against Ukraine, the denial of Ukrainian statehood, and the imposition of the “Russian World” ideology. The paper explores Russia’s attempts to falsify historical facts, claim the legacy of Kyivan Rus’ian heritage as its own, and erase Ukrainian identity. Special attention is given to the influence of such textbooks on children and youth in the temporarily occupied territories of Ukraine since 2014. The author emphasizes the use of historical education as a tool for political and cultural assimilation of the population in the temporary annexed Ukrainian territories. The study raises the issue of the need to counteract such anti-Ukrainian information policy, hostile propaganda, and protect historical truth.

Key words: *propaganda, historical education, occupation, Russian textbooks, image of Ukraine.*

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:929.731]:32](44)“18”

Вероніка Ікава (Львів, Україна)

ВІД ЕМІГРАЦІЇ ДО ВЛАДИ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ АДЕЛАЇДИ ОРЛЕАНСЬКОЇ

У статті розкрито життєвий шлях Аделаїди Орлеанської – ключової постаті періоду Липневої монархії у Франції. Проаналізовано вплив виховання під опікою мадам де Жанліс, роки вимушеної еміграції та формування світогляду принцеси. Висвітлено її роль у політичних подіях 1830 р., зокрема момент прийняття корони Луї-Філіпом I за наполяганням сестри. Доведено, що Аделаїда була не лише найближчою радницею монарха, а й жінкою, від якої залежав політичний успіх династії. Принцеса фактично керувала важливими напрямками дипломатії та залишалася головною опорою режиму аж до смерті 1847 р.

Ключові слова: Аделаїда Орлеанська, Липнева монархія, Луї-Філіп I, Революція трьох славетних днів, Мадам де Жанліс, король-громадянин, Пале-Руаяль, політичний вплив, Талейран, дипломатія.

Революція 1830 р., що поклала край деспотичному правлінню Карла X Бурбона, стала поворотним моментом не лише для Франції, а й родини Орлеанів. У результаті подій, за підтримки ліберальної опозиції та зусиль Адольфа Тьєра, на престол зійшов старший брат Аделаїди Орлеанської – Луї-Філіп I (1830–1848). Його коронація як «короля-громадянина» і прийняття оновленої Хартії змінили політичну ситуацію країни¹. Однак за лаштунками цих бурхливих подій стояла жінка, чия роль була «розчинена» в біографії брата. У цьому дослідженні пропонується розглянути постать Аделаїди Орлеанської та її шлях до влади, адже вона була не просто сестрою монарха, а найближчою радницею «архітекторкою» його успіху.

На жаль, історіографія окресленої теми є досить обмеженою, оскільки постать Аделаїди Орлеанської не отримала значної уваги в історичних студіях. Сучасних комплексних праць, присвячених принцесі, виявлено не було. Серед дослідників, які зверталися до цієї теми, варто відзначити Рауля Арно, автора біографії «Аделаїда Орлеанська»², а також Домініка Паолі, автора «Мадам Аделаїда. Сестра та муза Луї-Філіпа»³. У своїх роботах вони висвітлюють життєвий шлях Аделаїди Орлеанської та її роль у політичному житті Липневої монархії.

Мета статті – дослідити життєвий шлях, етапи формування світогляду та реальний політичний вплив Аделаїди Орлеанської як ключової постаті й головної опори режиму Липневої монархії у Франції.

Аделаїда народилася 23 серпня 1777 р. в Пале-Руаяль разом із сестрою-близнючкою, будучи донькою Філіпа Егаліте та Луїзи Марії-Аделаїди де Бурбон-Пантєвр. Батьки принцеси часто конфліктували через різні погляди на владу: батько відомий своїми революційними настроями, а мати – прихильністю та лояльністю до

¹ Литтлвуд Й. История Франции / пер. с англ. А. Бряндинская. Москва : Астрель, 2008. С. 135.

² Arnaud R. L'égérie de Louis-Philippe Adélaïde d'Orléans (1777–1847). Paris : Perrin et Cie, 1908. 412 p.

³ Paoli D. Madame Adélaïde. Sœur et égérie de Louis-Philippe. Paris : Perrin, 2016. 249 p.

Бурбонів. Через п'ять років смерть сестри спричинила в Аделаїди глибокий смуток і, за свідченнями очевидців, затяжну депресію, що зумовило формування її «чутливого» характеру, про який говорила аристократія⁴.

Парижани відчували прихильність до Орлеанів як до «ліберального ресурсу Франції», тому новину про народження Аделаїди зустріли з радістю. На відміну від Марії-Антуанети, яку недолюбливали за гордість і відстороненість, принцеса мала велику довіру й любов народу, а особливо парижан⁵.

Маленьку Аделаїду, як і її братів, виховувала мадам де Жанліс, яку вони називали «*gouverneur*» (управителька). На відміну від Версаля, у Пале-Руаяль панував дух протесту та нових ідей, який мадам де Жанліс і підтримувала⁶.

У резиденції Орлеанів ще з XVIII ст. діяли т. зв. *nouvellistes de bouche* (усні новелісти): парижани обмінювалися усними повідомленнями, а не газетними (які були тоді обмежені). Офіційна преса, як-от «*Gazette de France*», ще з XVII ст. була зобов'язана мовчати про проблеми у владі, саме тому люди йшли до Орлеанів у Пале-Руаяль – щоб почути те, про що заборонено писати. Пізніше ці усні плітки та чутки в резиденції Орлеанів сформували суспільну думку, створили специфічний «політичний фольклор» і зрештою допомогли визначити хід подій, що привели до революції⁷.

Не дивно, що Аделаїда Орлеанська згодом сформувала прихильність до революційних ідей. Вона зростала в середовищі, де заохочувалися вільнодумство, критичне ставлення до влади та обговорення заборонених тем. Вплив мадам де Жанліс, а також особлива атмосфера Пале-Руаялю, де активно циркулювали неофіційні новини й політичні настрої, сприяли формуванню її світогляду. Тому подальша симпатія принцеси до змін і революції виглядає цілком закономірною.

Мадам де Жанліс під час виховання Аделаїди зуміла створити настільки тісне сімейне коло, що фактично усунула біологічну матір принцеси, герцогиню Орлеанську, від процесу виховання. Діти вважали «справжньою матір'ю» саме виховательку. Під час виховання Аделаїди мадам де Жанліс застосовувала систему «фізичного загартування»: принцеса мала харчуватися скромно й спати на ліжку без ковдри, щоб звикнути до холоду, тоді як інші вихованки спали в теплі. Важливо підкреслити цей момент «навчання», адже згодом Аделаїда вибудує своєму брату образ «короля-громадянина», заохочуючи його бути не таким «розкішним», як Бурбони. У віці 14 років Аделаїду, під приводом лікування, відправили до Англії. Цей період став важливою частиною її навчання – вона чудово опанувала англійську. Вже за рік вона була змушена повернутися до Франції, але ненадовго, бо згодом батько відправив її до Бельгії – це започаткує 20-річне вигнання⁸.

Після спроби втечі Людовика XVI з Франції ситуація в Парижі загострилася. Орлеанська партія була розколота: одні готували прихід до влади герцога Орлеанського як регента, інші протидіяли цьому. Зрештою, під впливом мадам де Жанліс, герцог Орлеанський публічно відмовився від прав на регентство⁹. Саме під час цих подій у Франції Аделаїда покинула домівку.

У вигнанні Аделаїда рідко виходила в місто, переважно лише для того, щоб відвідувати бідних або молитися в церкві. У неї була звичка щодня після обіду

⁴ Paoli D. Op. cit. P. 16–17.

⁵ Arnaud R. Op. cit. P. 13–15.

⁶ Paoli D. Op. cit. P. 6.

⁷ Darnton R. The Forbidden Bestsellers of Pre-Revolutionary France. New York ; London : W. W. Norton & Company, 1995. P. 79–80.

⁸ Paoli D. Op. cit. P. 30–42.

⁹ Arnaud R. Op. cit. P. 72–73.

залишатися у вітальні, щоб читати. Одного разу це ледь не коштувало їй життя, коли камінь влетів у вікно туди, де вона зазвичай сиділа. Під час вигнання принцеса залишалася під наглядом мадам де Жанліс, яка продовжувала супроводжувати її та піклуватися про неї під час хвороб. Як уже згадувалось вище, смерть сестри Аделаїди суттєво вплинула на психіку дівчинки, і під час вигнання це було яскраво видно: сильний стрес відбивався на її здоров'ї. Так, одного разу, побачивши під своїми вікнами в Турне вбивство двох чоловіків, Аделаїда від шоку одразу захворіла. Дівчина також хворіла на кір та страждала від нападів: «дрижала від гарячки», непритомніла та багато плакала. Вона жила в постійному страху потрапити до рук ворогів. Її дуже засмучували новини з Франції, особливо страта короля та згодом арешт батька й братів. У Швейцарії Аделаїда та її супутники змушені були жити під вигаданими іменами, видаючи себе за ірландців, щоб уникнути переслідувань з боку французьких революціонерів¹⁰.

Одного разу у вигнанні Аделаїда захворіла на тяжку дизентерію, яка тривала кілька місяців. Саме під час одужання від цієї хвороби відбулася страта її батька, але мадам де Жанліс приховала цю новину, аби не погіршити стан дівчини. Жінка суворо стежила за тим, щоб Аделаїда ніколи не байдикувала. Її день регулювався насиченим розкладом: відвідування меси щоранку; три прогулянки садом щодня; три години малювання (вона часто малювала квіти, які їй надсилав місцевий житель); три години гри на арфі та занять на піаніно; щоденне написання листів (справжніх або тренувальних); вечірнє рукоділля (шиття, прядіння та вишивання)¹¹. Варто підкреслити пункт щоденного написання листів, адже у майбутньому, під час правління свого брата, Аделаїда буде займатись листуванням від його імені, зокрема у сфері зовнішньої політики.

Пізніше Аделаїда переїхала до своєї двоюрідної бабусі – принцеси де Конті, покидаючи мадам де Жанліс з великим сумом. Аделаїда писала: «Це, безперечно, буде великим болем для мене – розлучитися з людиною, яку я не залишала з колиски [...] якій я завдячую своїм існуванням»¹². Там вона дізналася про арешт її матері та страту батька якобінською владою. Вражена горем, принцеса написала мадам де Жанліс (яку назвала «любою мамою»), висловлюючи свій розпач і вдячність за те, що та намагалася вберегти її від цієї правди якомога довше¹³.

Через 15 років вигнання відбулася зустріч Луї-Філіпа та його сестри Аделаїди в Англії. Ця зустріч, як зазначають сучасники, глибоко вплинула на їхні подальші стосунки. Вони не лише щиро раділи возз'єднанню, а й дали обітницю більше ніколи не розлучатися. Відтоді Аделаїда цілковито присвятила себе братові: її почуття поєднували відданість, ніжність і майже материнську турботу. Вона стала його найближчою соратницею – розділяла з ним як радощі, так і труднощі, підтримувала в небезпеках, дуже часто впливала на його рішення і завжди залишалася поруч. Їхній зв'язок переріс у глибокий союз, у якому Аделаїда свідомо відмовлялася від власних інтересів заради добробуту й справ брата (наприклад, шлюбу)¹⁴.

Сучасники зазначають, що Аделаїда була революційнішою та рішучішою за свого брата, що яскраво видно в подіях 1830 р., коли звістка про революцію у Парижі надійшла до замку Орлеанів (у Нейї була тоді тимчасова резиденція Орлеанів): Луї-Філіп мовчав, зволікаючи з відповіддю. Аделаїда ж миттєво підтримала революцію,

¹⁰ Arnaud R. Op. cit. P. 85–98.

¹¹ Ibidem. P. 101–103.

¹² Ibidem. P. 108.

¹³ Ibidem. P. 104–110.

¹⁴ Ibidem. P. 156–157.

вигукнувши «О! Якби я мала шпагу!»¹⁵. Пізніше, коли посланці з Парижу прибули до Орлеанів, щоб запропонувати корону Луї-Філіпу, першою на пропозицію відреагувала вже його дружина – Марія-Амелія. Обурена самою думкою про повалення законного монарха, вона рішуче відмовила, зокрема вигукнувши художнику Шефферу: «О! Пане, як ви могли взяти на себе подібну місію? Що пан Тьєр наважився на це, я розумію, він нас не знає, але ви, хто був прийнятий у нашому домі, хто міг нас оцінити! О! Ми вам цього не пробачимо!»¹⁶. Проте ситуація змінилася з появою сестри Луї-Філіпа, Аделаїди. На відміну від своєї невістки, вона була прихильницею революційної ідеології і, усвідомлюючи небезпеку вигнання для всієї родини, погодилася прийняти пропозицію від імені брата, заявивши: «Нехай з мого брата зроблять президента, національного гвардійця, кого завгодно, аби тільки не зробили його вигнанцем»¹⁷.

Саме ця рішучість Аделаїди, яка запевнила, що сім'я Орлеанів готова служити революції, стала переломним моментом у здобутті корони. Коли Аделаїда погодилася від імені брата, Тьєр відповів: «Мадам, ви приносите корону у свій дім!»¹⁸. Те, що Луї-Філіп I погодився з сестрою і дослухався її порад, а не своєї дружини, яскраво демонструє, який великий вплив Аделаїда мала на брата.

31 липня Луї-Філіп I з'явився на балконі ратуші з триколірним прапором, демонструючи підтримку революції, а вже через кілька днів Карл X зрікся престолу й виїхав до Англії. 9 серпня Луї-Філіпа проголосили королем французів після того, як він погодився підписати оновлену Хартію, що розширювала політичні права громадян й обмежувала вплив церкви, заклавши основи Липневої монархії¹⁹.

Попри те, що постать мадам Аделаїди сьогодні незаслужено залишається в тіні історії, її роль у становленні та функціонуванні режиму Липневої монархії була вирішальною. Будучи найближчою довіреною особою короля, вона фактично виступила фундаторкою орлеанізму, коли 30 липня 1830 р. особисто прийняла пропозицію корони для свого брата. Її політична вага не обмежувалася лише родинними порадами під час щоденних аудієнцій: Аделаїда зосередила у своїх руках нитки найважливішого вектора зовнішньої політики Франції – відносин із Великою Британією, саме тому вище було наголошено на її вигнанні в Англії, де вона чудово опанувала англійську. Ведучи конфіденційне листування з послами, вона здійснювала управління дипломатією, що дозволяло королю зберігати контроль. Саме сестра короля забезпечувала посередництво між Луї-Філіпом та Шарлем-Морісом Талейраном, щиро вбачаючи у другому свого наставника та покровителя²⁰.

Мадам Аделаїда під час правління Луї-Філіпа I підтримувала доволі приятельські й довірливі стосунки з Талейраном, що добре простежується в їхньому листуванні. У своїх листах вона зверталася до нього з особливою теплотою – «Мій дорогий принце» – і відкрито ділилась як політичними міркуваннями, так й особистими переживаннями. Зокрема, вона підкреслювала його виняткову роль у державних справах, зазначаючи: «ми переконані, що найефективнішим будете саме ви [...]»

¹⁵ Price M. Adélaïde d'Orléans et la monarchie de Juillet. P. 153–172. URL : <https://books.openedition.org/pur/103385>

¹⁶ Paoli D. Op. cit. P. 177.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Arnaud R. Op. cit. P. 265.

¹⁹ Литтлвуд Й. Op. cit. С. 135.

²⁰ Le Prince de Talleyrand et la Maison d'Orléans: Lettres du Roi Louis-Philippe, de Madame Adélaïde et du Prince de Talleyrand, publiées avec une préface par La Comtesse de Mirabeau. Paris : Calmann Lévy, 1890. P. 3.

що вам ще належить здійснити велику справу»²¹. Такий тон листів свідчить не лише про офіційну співпрацю, а й про взаємну повагу та щиру симпатію між ними.

Французький народ, а особливо парижани, відчували щиру прихильність до мадам Аделаїди: у газетах та промовах не упускали нагоди згадати про неї та називали її «величною сестрою короля-громадянина, доброзичливою принцесою, ліберальною, такою милосердною, такою доброю, наділеною всіма чеснотами разом [...]»²².

Останні роки життя мадам Аделаїди пройшли для неї важко через фізичний стан та «меланхолію». Вона страждала від астми, ускладненої хворобою серця, що змушувало її вести малорухливий спосіб життя і дедалі частіше користуватися паланкіном для пересування. Попри немічність, вона зберігала значний політичний вплив, залишаючись головною порадицею і «натхненницею» політики свого брата, короля Луї-Філіпа, який регулярно відвідував її апартаменти для обговорення державних справ (фактично щодня). Аделаїда брала активну участь у сімейній дипломатії, зокрема сприяла «шлюбній афері» 1846 р. в Іспанії. Вона пішла з життя 31 грудня 1847 р., лише за кілька місяців до падіння Липневої монархії, залишивши короля без його найвірнішої опори²³.

Отже, Аделаїда Орлеанська була не просто сестрою монарха, а ключовою фігурою Липневої монархії та важливою політичною постаттю своєї епохи. Завдяки загартованому у вигнанні характеру, вона стала найближчою радницею Луї-Філіпа I і саме її рішучість у 1830 р. забезпечила йому корону. Керуючи дипломатією та зберігаючи статус співправительки до останніх днів життя, мадам Аделаїда виступила головною опорою режиму, а її смерть наприкінці 1847 р. стала символічним передвісником швидкого падіння династії Орлеанів і втрати престолу Луї-Філіпом I.

The article explores the life path of Adélaïde of Orléans, a key figure of the July Monarchy in France (late 18th – first half of the 19th century). It analyzes the influence of her upbringing under the tutelage of Madame de Genlis, her years of forced emigration, and the formation of the princess's worldview. The paper highlights her role in the political events of 1830, particularly the moment Louis-Philippe I accepted the crown at his sister's insistence. It is argued that Adélaïde was not only the monarch's closest advisor but also the true "architect" of the dynasty's political success, effectively managing key aspects of diplomacy and remaining the main pillar of the regime until her death in 1847.

Key words: Adélaïde of Orléans, July Monarchy, Louis-Philippe I, July Revolution, Madame de Genlis, Citizen King, Palais-Royal, political influence, Talleyrand, diplomacy.

²¹ Ibidem. P. 37–40.

²² Arnaud R. Op. cit. P. 293.

²³ Ibidem. P. 340–355.

УДК 94(430):355.48

Арсен Садовий (Івано-Франківськ, Україна)

**«ВИБІР ФЮРЕРА»:
ПРИЧИНИ ПРИЗНАЧЕННЯ ГЕНЕРАЛА ЕРВІНА РОММЕЛЯ
КОМАНДУВАЧЕМ НІМЕЦЬКОГО АФРИКАНСЬКОГО КОРПУСУ**

У статті здійснено комплексний аналіз причин призначення генерала Ервіна Роммеля командувачем Німецького Африканського корпусу в лютому 1941 р. Охарактеризовано військово-політичну ситуацію в Північній Африці наприкінці 1940 – на початку 1941 рр., що зумовила необхідність безпосереднього втручання Третього Райху в регіоні. Проаналізовано основні етапи військової кар'єри Е. Роммеля, його бойовий досвід, здобутий під час Першої світової війни та Французької кампанії 1940 р. Особливу увагу приділено дослідженню взаємин Роммеля з Адольфом Гітлером і їхньому впливу на кар'єрне просування генерала. Встановлено, що вирішальними чинниками призначення Е. Роммеля на посаду командувача Німецького Африканського корпусу стали особисте покровительство А. Гітлера, а також високий авторитет Роммеля як талановитого командира, здатного діяти в умовах маневреної війни та ухвалювати нестандартні рішення в критичних ситуаціях. Доведено, що призначення Роммеля було зумовлене як політичними, так і суто військовими міркуваннями вищого керівництва Третього Райху. Зроблено висновок, що поєднання особистої довіри фюрера та попередніх військових заслуг Роммеля стало визначальним у процесі ухвалення цього кадрового рішення.

Ключові слова: Ервін Роммель, Адольф Гітлер, Німецький Африканський корпус, Вермахт, Третій Райх, Північноафриканська кампанія 1941–1943 рр., Друга світова війна.

Актуальність теми. Проблема призначення генерала Ервіна Роммеля командувачем Німецького Африканського корпусу належить до дискусійних питань історії Другої світової війни. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених бойовим діям у Північній Африці та військовій біографії генерала, причини його призначення на цю посаду залишаються недостатньо вивченими. Особливої уваги потребує з'ясування співвідношення між особистим покровительством Адольфа Гітлера та реальними військовими заслугами полководця як чинниками цього кадрового рішення. Вивчення окресленої проблеми дає змогу глибше зрозуміти механізми ухвалення стратегічних і кадрових рішень у Третьому Райху, а також причини подальших успіхів німецьких військ у Північній Африці. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів під час вивчення історії Другої світової війни, військової історії XX ст., історії Німецького Африканського корпусу, підготовки узагальнювальних праць з історії Північноафриканської кампанії 1941–1943 рр. та біографії Ервіна Роммеля.

Метою статті є комплексний аналіз причин призначення генерала Ервіна Роммеля командувачем Німецького Африканського корпусу, а також з'ясування ролі військово-політичних обставин, особистих взаємин з Гітлером та професійних якостей генерала у прийнятті цього кадрового рішення.

Для досягнення поставленої мети автором визначено такі **завдання**:

1. коротко окреслити військово-стратегічну ситуацію в Північній Африці наприкінці 1940 – на початку 1941 рр.;

2. дослідити основні етапи військової кар'єри Е. Роммеля та його бойовий досвід, здобутий під час Першої світової війни 1914–1918 рр. і Французької кампанії 1940 р.;

3. охарактеризувати особисті взаємини генерала з А. Гітлером у процесі його кар'єрного просування;

4. визначити, які особисті та професійні якості полководця відповідали вимогам ведення бойових дій у Північній Африці;

5. виокремити основні причини та чинники, які зумовили його призначення на посаду командувача Німецького Африканського корпусу в лютому 1941 р.

Аналіз найновіших публікацій показує, що спеціального комплексного дослідження, присвяченого виключно проблематиці призначення Е. Роммеля командувачем Німецького Африканського корпусу, наразі не існує. Зазначена проблема в більшості розлогіших біографічних або військово-історичних студій розглядається побіжно, а часом і взагалі відсутня. Зокрема варті уваги праці «Слід Лиса: у пошуках справжнього генерал-фельдмаршала Роммеля» («*The Trail of the Fox: The Search for the True Field Marshal Rommel*») британського дослідника Д. Ірвінга¹, «Роммель: Кінець легенди» («*Rommel: The End of a Legend*») німецького історика Р. Г. Ройта² та «Африканський корпус, 1941–1943: Лівійсько-Єгипетська кампанія» («*Afrikakorps, 1941–1943: La campagne de Libye-Egypte. The Libya-Egypt Campaign*») французького автора Ф. де Ланнуа³.

Виклад основного матеріалу. 9 вересня 1940 р. 250-тисячна італійська армія вторглася з Лівії в Британську колонію – Єгипет. Беніто Муссоліні, натхненний успіхами німецького блицкригу в Європі впродовж 1939–1940 рр., планував здобути власні перемоги й нові території, які забезпечили б Італії самостійне місце в післявоєнному світі. Єгипет на шляху реалізації цих планів видавався легкою здобиччю, адже більшість англійських військ у цей час були зосереджені на Британських островах для відсічі німецької агресії та ймовірної висадки Вермахту. Попри початкові успіхи наступу в Єгипті, збройні сили фашистської Італії зрештою зазнали катастрофічної поразки. Під час контрнаступальної операції «Компас» («*Operation Compass*») у період із 9 грудня 1940 р. до 8 лютого 1941 р. британці витіснили італійців з Єгипту, а також зі східної частини Лівії – Киренаїки. Італія втратила близько 130 тис. військовослужбовців, більшість з яких потрапили до полону. Залишки армії дуже поспішно відступали до триполітанського кордону⁴. Такий розвиток подій змусив Б. Муссоліні серйозно задуматися над подальшою долею всієї італійської колоніальної імперії. Дуже добре розумів, що за втратою Лівії може настати і втрата інших колоній – Сомалі та Абіссинії. Побоюючись, що це може похитнути підвалини його могутності в Італії, Муссоліні вирішив прийняти будь-яку допомогу, яку лише міг надати його головний союзник – Третій Райх. Офіційно прохання про допомогу було висловлене 1 лютого 1941 р.⁵

Нацистська Німеччина, яка до цього часу лише уважно спостерігала за розвитком бойових дій у Північній Африці, тепер змушена була в поспіху шукати способів порятунку свого безталанного союзника. Фактичний крах італійської армії

¹ Irving D. *The Trail of the Fox: The Search for the True Field Marshal Rommel*. Focal Point, 2002. 663 p.

² Reuth R. G. *Rommel: The End of a Legend* / transl. D. S. Marmor, H. A. Danner. London : Haus Publishing Limited, 2019. 230 p.

³ Lannoy F. *Afrikakorps, 1941–1943: La campagne de Libye-Egypte. The Libya- Egypt Campaign* / trans. J. Lee. Bayeux : Heimdal, 2002. 432 p.

⁴ Mitcham S. W. Jr. *Rommel's Greatest Victory: The Desert Fox and the Fall of Tobruk, Spring 1942*. Novato : Presidio Press, 2001. P. 1–9.

⁵ Lannoy F. *Op. cit.* P. 45.

в Лівії та Єгипті міг серйозно перешкодити в реалізації головного плану німецького командування на 1941 р., а саме – нападу на СРСР⁶. Адже після повної поразки Італії в Африці контроль на Середземним морем тоді б цілковито переходив до Великої Британії. Це призвело б практично до безперешкодних бомбардувань англійцями Апеннінського та Балканського півостровів (зокрема під удари потрапляли б і надзвичайно цінні нафтові родовища в Румунії). Не можна було б виключати й можливості проведення Союзниками десантних операцій. Зрештою, ситуація, що складалася в Середземноморському регіоні, суттєво ослаблювала позиції держав Осі на всьому південному фланзі в глобальному протистоянні проти блоку країн Союзників під час Другої світової війни.

На численних нарадах протягом грудня 1940 – лютого 1941 рр. німецький генералітет дійшов висновків, що ситуація в Північній Африці вимагає негайного та безпосереднього військового втручання. Згідно з директивою А. Гітлера № 22 під назвою «*Про участь німецьких сил у бойових діях у Середземноморському регіоні*» («*Mithilfe deutscher Kräfte bei den Kämpfen in Mittelmeerraum*»), виданою 11 січня 1941 р.: «Ситуація в Середземномор'ї, де Англія задіює переважаючі сили проти наших союзників, вимагає зі стратегічних, політичних та психологічних причин німецької допомоги»⁷. Далі йдеться: «Я тому наказую таке: Головнокомандувачу сухопутних військ (Obd. H.) створити загороджувальне з'єднання (Sperrverband), здатне надати нашим союзникам цінну допомогу в обороні Триполітанії, особливо проти англійських танкових дивізій»⁸. Для формування німецького експедиційного контингенту, який трохи згодом – уже 18 лютого 1941 р. отримає свою широко відому назву «*Німецький Африканський корпус*», передбачалося виділити дві дивізії: 5-ту легку дивізію під командуванням Йоганеса Штрайха, перекидання якої до Лівії мало завершитися до середини квітня; Прибуття 15-ї танкової дивізії під командуванням Фрідріха «*Фріца*» Кюна очікувалося наприкінці травня. З метою успішної організації транспортування та розгортання цих військ до Північної Африки було розпочато таємну операцію «*Соняшник*» («*Unternehmen Sonnenblume*»)»⁹.

6 лютого 1941 р. Гітлер викликав у свою ставку тодішнього командира 7-ї танкової дивізії генерала Ервіна Роммеля. На особистій нараді з фюрером 49-річному генералу розкрили задум операції «*Соняшник*». Несподівано для Роммеля фюрер повідомив йому, що командувачем німецьких експедиційних з'єднань, які готувалися до відправки в Африку, буде призначено саме його. Спеціально для Північно-африканської кампанії Роммеля підвищили до звання генерал-лейтенанта. У зв'язку з таким розвитком подій йому навіть довелося звернутися в листі до своєї дружини Люсі-Марії з проханням вислати йому все необхідне спорядження, адже він не очікував такого призначення і тому не взяв із собою відповідних речей¹⁰.

Призначення саме Е. Роммеля на посаду командувача Німецького Африканського корпусу було несподіванкою і для вищого генералітету Райху. Представники Генерального штабу Сухопутних військ схилилися все ж до кандидатури генерала Ганса Фрайхера фон Функа, який уже побував у Лівії для особистої оцінки військової

⁶ Weisung Nr. 21 «Barbarossa». Bundesarchiv-Militärarchiv. Freiburg, Deutschland. Signatur: RW BA-MA 4/511. URL : <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/direktlink/89422423-131b-42ac-8c8b-606ba1b6c19d/> (дата звернення: 27.05.2026).

⁷ Weisung Nr. 22 über die Mithilfe deutscher Kräfte bei den Kämpfen im Mittelmeerraum. Bundesarchiv-Militärarchiv. Freiburg, Deutschland. Signatur: BA-MA RW 4/526. S. 2. URL : <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/direktlink/b2a09e12-a964-40f1-a58d-303356f6269b/> (дата звернення: 27.06.2026).

⁸ Ibidem.

⁹ Lannoy F. Op. cit. P. 47.

¹⁰ Caddick-Adams P. Monty and Rommel: Parallel Lives. New York : The Overlook Press, 2012. P. 248.

ситуації на фронті. Також сам Гітлер листувався з цим генералом щодо становища італійських військ у Лівії. Тому можна стверджувати, що на початок лютого 1941 р. генерал фон Функ був вельми обізнаний у справах Північної Африки й фактично готувався до свого призначення на нову посаду. Сам начальник Генерального штабу Сухопутних військ генерал Франц Гальдер особисто рекомендував призначити фон Функа на посаду командувача німецьких експедиційних сил у Лівії¹¹. Головнокомандувач Сухопутних військ генерал-фельдмаршал Вальтер фон Браухіч теж відверто недолюбливав Роммеля¹². Однак Гітлер проігнорував рекомендації свого армійського керівництва. Якийсь час фюрер навіть розглядав кандидатуру генерала Еріха фон Манштейна, однак остаточний вибір упав на Роммеля¹³. Зрештою таке рішення на той час викликало чимало запитань серед верхівки німецького командування. Призначення Роммеля було політичним рішенням Гітлера, яке йшло врозріз із планами Головного командування сухопутних військ (ОКН). Мотивація Гітлера залишалася не до кінця зрозумілою¹⁴.

Ервін Йоганнес Ойген Роммель (саме так звучить його повне ім'я) народився 15 листопада 1891 р. в Гайденгаймі, розташованому в Швабії (Південному регіоні Німеччини). Його батько був шкільним учителем. Американський історик Семюел Мітчем зазначає, що сім'я Роммелів не мала усталеної традиції військової служби, хоча батько навіть якийсь час у молодості служив лейтенантом в артилерії. Попри це, ще в юності Е. Роммель зробив самостійний вибір – він хотів будувати кар'єру професійного військового. Попри батьківський спротив син вступив до армії 19 липня 1910 р., ставши рядовим солдатом 124-го піхотного полку. Уже тоді, під час служби, вперше проявилися риси його характеру: самодостатність, витривалість, упертість, ощадливість. Юнак був доволі невибагливим, позбавлений надмірності. У питаннях власної кар'єри він був надзвичайно цілеспрямований. За чотири місяці служби його підвищили до капрала, а до січня 1911 р. він став сержантом. Того ж року командування розглядело в ньому задатки перспективного командира, тому його було направлено на подальшу підготовку до Військової академії в Данцигу, що була еквівалентна Школі кандидатів в офіцери. У 1912 р. він закінчив Військову академію в званні молодшого лейтенанта. Згодом Ервін повернувся до своєї частини, де впродовж наступних двох років навчав рекрутів і служив командиром взводу¹⁵.

Початок бойового шляху Роммеля припав на роки Першої світової війни. Відомий британський офіцер Дезмонд Янг писав: «З тієї миті, як він уперше потрапив під обстріл, він проявив себе як справжній воїн: холонокровний, хитрий, нещадний, невтомний, швидкий у прийнятті рішень, неймовірно хоробрий»¹⁶. Протягом 1914 р. Ервін у складі кайзерівської армії брав участь у боях у Бельгії, у битві під Верденом та у відступі через Аргонни, де й був уперше поранений. Тоді ж його нагородили Залізним хрестом 2-го класу. У 1915 р., повернувшись до строю, Роммель під час Першої битви в Аргоннах, командуючи своїм підрозділом, попри чисельну перевагу противника, здійснив блискучий рейд на французькі позиції. За це його відзначено Залізним хрестом 1-го класу. Того ж року Ервіна поранили вдруге. Наприкінці 1915 р. Роммеля та його батальйон було відправлено на Хільзенський

¹¹ Reuth R. G. Op. cit. P. 41.

¹² Mitcham S. W. Jr. Desert Fox: The Storied Military Career of Erwin Rommel. Washington, DC : Regnery History, 2019. P. 68.

¹³ Irving D. Op. cit. P. 89.

¹⁴ Reuth R. Op. cit. P. 41.

¹⁵ Mitcham S. W. Jr. Rommel's Desert War: The Life and Death of the Afrika Korps. New York : Jove Books, 1990. P. 5–6.

¹⁶ Young D. Rommel. London. Glasgow : Collins ; Fontana Books, 1957. P. 33.

хребет у Високих Вогезах в Ельзасі, на південну ділянку Західного фронту. У 1916 р. після переведення на румунський фронт, Ервін провів ще один рейд поблизу села Гагешть, захопивши декілька сотень полонених. Влітку 1917 р. Роммель брав участь у штурмі гори Косна, де був поранений втретє. У боях за Альпи, під час Дванадцятої битви при Ізонцо, він зі своїми підлеглими захопив гору Матаюр та гору Крагонца з прилеглими територіями. Тоді лише за 52 години війська під командуванням Роммеля захопили дві бригади та кілька менших підрозділів, а також 150 офіцерів, 9 тис. солдатів, 81 артилерійську гармату. При цьому загальна чисельність військ Роммеля, з якими йому вдалося взяти стільки бранців, імовірно, ніколи не перевищувала 800 осіб. У наступні дні Роммель захопив місто Лонгароне та форсував річку П'яве, полонивши усю італійську 1-шу піхотну дивізію, що налічувала тоді 10 тис. осіб та 18 гармат. Беззаперечно, це була найяскравіша серія перемог лейтенанта Роммеля як командира в Першій світовій війні. За свої успіхи він був нагороджений найвищою військовою нагородою Королівства Пруссія – орденом «За заслуги» (*«Pour le Mérite»*), який вручив йому особисто кайзер Вільгельм II. Роммель у званні капітана закінчив Першу світову війну як загальнонаціональний герой¹⁷.

Як одному з найяскравіших молодих офіцерів Німеччини Роммелю дозволили залишитися в складі німецької армії після завершення Першої світової війни, попри суттєві скорочення згідно з умовами Версальського мирного договору. У військовому середовищі наявність таких високих відзнак, які він мав, автоматично робила будь-якого офіцера беззаперечним і недоторканим авторитетом. Однак повернення з фронту було не таким, як цього очікував Ервін. Коли війна закінчилася, завершилася й доба справжньої німецької величі та домінування в Європі. Крах Німецької імперії став не лише військовою поразкою, а й кінцем цілої історичної епохи. Старий лад та старі порядки відійшли в минуле. Роммелю довелося вибудовувати свою подальшу кар'єру, пристосовуючись до нових умов життя у Веймарській республіці. Смілива впевненість у тріумфальній перемозі поступилася місцем суворій реальності болісної поразки. До 1929 р. Роммелю доводилося командувати ротою в 13-му піхотному полку в Штутгарті. Після 1929 р. він працював інструктором у Піхотній школі в Дрездені. Зрештою, цей період життя майора Е. Роммеля не вирізнявся чимось особливим. Він будував свою сім'ю. У 1928 р. в нього з дружиною народився син Манфред. Служачи в армії, він заробляв непогані кошти. Загалом Ервін насолоджувався мирним, спокійним та безтурботним життям. Злидні та нестабільність, що були характерні для населення Німеччини у міжвоєнний період не торкнулися Роммеля завдяки його доволі непоганому соціальному становищу¹⁸.

У 1936 р. Ервін опублікував свої спогади про Першу світову війну та його участь у ній, які назвав *«Піхота наступає»* (*«Infanterie greift an»*)¹⁹. Ця книга стала справжнім бестселером. Її продажі принесли авторові великі статки та привернули значну суспільну увагу до його особи. Також це видання суттєво й несподівано прискорило розвиток його кар'єри, адже того ж таки 1936 р. цю книгу прочитав фюрер Третього Райху – Адольф Гітлер. На думку більшості істориків, вона справила на нього позитивне враження. Гітлер забажав особисто зустрітися з автором. Постать Е. Роммеля, як визнаного героя Першої світової війни, викликала в лідера Третього Райху неприховане захоплення, що суттєво вплинуло на подальші кадрові рішення. Також ад'ютант Гітлера від Люфтваффе Ніколаус фон Белов, який був учнем Роммеля

¹⁷ Mitcham S. W. Jr. Desert Fox... P. 9–18.

¹⁸ Butler D. A. Field Marshal: The Life and Death of Erwin Rommel. Philadelphia ; Oxford : Casemate Publishers, 2015. P. 82–110.

¹⁹ Роммель Е. Піхота наступає / пер. з нім. М. Скопненка. Київ : Пропала грамота, 2025. 432 с.

в Піхотній школі в Дрездені, захоплено розповів фюреру про тактичні здібності воєначальника та про його чудові методи викладання в школі²⁰.

У вересні 1936 р. Роммеля прикомандирували до ескорту Гітлера на час партійного з'їзду в Нюрнберзі. На ньому Ервін відповідав за безпеку фюрера. У 1937 р. Роммеля підвищили до звання полковника. Згодом він отримав призначення на вельми престижну посаду – начальника Військової школи у Вінер-Нойштадті, розташованої у Нижній Австрії, що свідчило про високе визнання Гітлером його педагогічного та військового таланту. Вже восени 1938 р. Роммеля викликали до Берліна й призначили командиром батальйону «*Фюрербеглейт-батайльон*» (*Führerbegleitbataillon*). Це був батальйон супроводу фюрера – елітний підрозділ Вермахту, основним завданням якого на початковому етапі було забезпечення особистої охорони А. Гітлера та безпеки його польових штаб-квартир. Під час Судетської кризи 1938 р. та повної окупації Чехословаччини, Е. Роммель на цій посаді проявив себе доволі впевнено та майстерно. Саме за порадою Ервіна Гітлер в'їхав до Праги у відкритому автомобілі без супроводу, що однозначно додало фюреру політичних балів. У 1939 р. Роммель також відповідав за організацію охорони Гітлера під час окупації литовського міста Мемель, розташованого на Балтійському узбережжі²¹. «Роммель бачив Гітлера щодня і супроводжував його всюди. Взаємне захоплення між цими двома чоловіками продовжувало зростати»²².

Особиста участь і спостереження за цими історичними подіями зблизили один одного. Роммелю імпонувала рішучість Гітлера, його впевнена внутрішня політика, ліквідація безробіття, активна відмова від виконання умов принизливого Версальського договору, стрімке відродження військової могутності Німеччини. Зі свого боку фюрер також симпатизував Роммелю, довіряв йому, радився і поважав його думку. Той поступово почав входити до найближчого кола оточення А. Гітлера. Він практично ніколи не був свідком нападів гніву чи нестабільної поведінки фюрера (чого не можна сказати про інших німецьких генералів)²³.

1 серпня 1939 р. Е. Роммель отримав генеральське звання (генерал-майора). Вже 23 серпня, напередодні нападу Третього Райху на Польщу, він знову повернувся до виконання обов'язків з організації охорони Гітлера²⁴. Тепер він був комендантом ставки фюрера. 9 вересня Ервін писав своїй дружині Люсі: «Я проводжу багато часу з фюрером, часто в найінтимніших обговореннях. Ця довіра для мене – найбільша радість, набагато більша, ніж генеральське звання [...]»²⁵; «Фюрер у гарному настрої. Тепер ми двічі на день сидимо за його столом, учора ввечері мені дозволили сидіти поруч із ним. Солдат знову в ціні»²⁶. У лютому 1940 р., за сприяння Гітлера, Роммеля призначили командиром 7-ї танкової дивізії. Перед від'їздом зі ставки фюрера, Роммель отримав від Гітлера примірник «*Моєї Боротьби*» («*Mein Kampf*») з автографом. Диктатор особисто підписав свою книгу: «Панові генералу Роммелю на дружню згадку [...] 3.2.1940»²⁷.

Перед нападом Третього Райху на Францію, Роммель взявся за реорганізацію своєї дивізії. Перш за все, він зосередився на зміцненні дисципліни серед особового складу: неефективних і некомпетентних командирів було звільнено, а інтенсивність

²⁰ Reuth R. G. Op. cit. P. 28.

²¹ Mitcham S. W. Jr. Rommel's Desert War... P. 9–10.

²² Idem. Jr. Desert Fox... P. 31.

²³ Ibidem. P. 29–30.

²⁴ Remy M. P. Mythos Rommel. Econ Ullstein : List Verlag GmbH, 2002. S. 41–42.

²⁵ Ibidem. S. 45.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem. S. 46.

тренувань значно зросла. Сам Роммель подавав підлеглим особистий приклад, щодня прокидаючись о 6:00 ранку та розпочинаючи день із пробіжки. Як командир 7-ї танкової дивізії він діяв ініціативно, що сприяло зростанню довіри та підвищенню морального духу серед бійців. Рівень підготовки солдатів і компетентність молодших командирів поступово зростали. У розпорядження Роммеля потрапив геть не елітний підрозділ: бракувало бронетехніки, а наявна часто була недостатньої якості. Проте завдяки власним зусиллям йому вдалося підвищити бойову готовність дивізії до високого рівня, що позитивно позначилося на результатах Французької кампанії. Під командуванням Роммеля 7-ма танкова дивізія успішно пройшла через Арденни, форсувала Маас біля Дінана та стрімко просувалася територією Бельгії й Північної Франції. У ході кампанії вона завдала серйозних втрат французьким військам, прорвала продовження лінії Мажино біля Сіврі та взяла участь у відбитті найбільшої контратаки Союзників під Аррасом 21 травня 1940 р. Після цього дивізія долучилася до операцій поблизу Лілля, форсувала Сому й Сену та захопила низку важливих пунктів, зокрема Сен-Валері й Шербур. На момент капітуляції Франції передові частини 7-ї дивізії перебували приблизно за 300 км від іспанського кордону. За шість тижнів бойових дій 7-ма танкова взяла в полон 97 468 осіб. Серед них були: командувач французького Атлантичного флоту, 4 адмірали та близько 20 генералів. Також дивізія захопила: 277 польових гармат, 64 протитанкові гармати, 458 танків і броньованих машин, 4000–5000 вантажівок, приблизно десяток літаків на аеродромах і тони іншого військового спорядження²⁸.

Американський історик Деніел Аллен Батлер зазначає, що саме під час Французької кампанії найвиразніше проявився командний стиль Е. Роммеля – стрімкість, рішучість та агресивність наступу. Він показав себе командиром «маневреної війни». Роммель діяв швидко та нестандартно. Безперечно, результати кампанії засвідчили високий рівень його військового таланту як командира²⁹. У Третьому Райху, завдяки зусиллям райхсміністра народної освіти та пропаганди Йозефа Гьоббельса, Роммель став справжньою знаменитістю. Такі впливові видання, як: «Народний оглядач» («*Völkischer Beobachter*»), «Австрійський оглядач» («*Österreichischer Beobachter*»), «Найсвіжіша газета» («*Neueste Zeitung*»), «Атака» («*Der Angriff*»), «Райх» («*Das Reich*»), друкували на своїх шпальтах статті про непереможну 7-му танкову дивізію – так звану дивізію-привид – та її неординарного воєначальника з унікальними методами командування: «Щоденники Гьоббельса аж майже до кінця рясніють хвалебними згадками про Роммеля – взірцевий характер, видатний солдат, командир, який затьмарює інших»³⁰. Так, Гьоббельс залучив Роммеля до зйомок відомого пропагандистського фільму «Перемога на Заході» («*Sieg im Westen*») про успішні бойові дії у Франції³¹. За цю переможну кампанію Ервін отримав Рицарський хрест Залізного хреста. Репутація Роммеля була на висоті. У цей період його популярність серед молодших офіцерів армії неймовірно зросла. «Ви можете пишатися своїми досягненнями», – писав Гітлер Роммелю³².

Невдовзі після тріумфального завершення походу до Франції стратегічний фокус німецького командування вимушено змістився на Середземноморський регіон, де катастрофічний крах італійського наступу в Північній Африці поставив Муссоліні на межу повної поразки й змусив Гітлера терміново формувати Німецький Афри-

²⁸ Mitcham S. W. Jr. *Rommel's Desert War...* P. 12–14.

²⁹ Butler D. A. *Op. cit.* P. 161.

³⁰ Fraser D. *Knight's Cross: A Life of Field Marshal Erwin Rommel.* London : Harper Collins Publishers, 1994. P. 213.

³¹ Irving D. *Op. cit.* P. 83.

³² *Ibidem.* P. 86.

канський корпус. Роммель тим часом після завершення Французької кампанії і аж до кінця 1940 р. залишався на території Франції. Він тренував війська своєї 7-ї дивізії та готував плани дій на випадок загострення стосунків між ще не окупованою Вішістською Францією та Третім Райхом³³. А згодом, коли восени 1940 р. боротьба в повітрі між Люфтваффе та Королівськими повітряними силами над південною Англією досягла свого піку, Роммель розпочав тренування своїх військ до десантування через Ла-Манш до Британії³⁴. На початку лютого 1941 р., у зв'язку з відпусткою, він прибув додому для відпочинку. Але другого ж вечора йому зателефонували з Берліна і наказали негайно прибути до ставки фюрера в Штаакені. Майже одразу після прибуття старші штабні офіцери почали вводити Ервіна в курс ситуації в Північній Африці. Його кандидатура 6 лютого 1941 р. була затверджена на посаду командувача Німецького Африканського корпусу, перші частини якого вже от-от мали вирушити до Лівії³⁵. У Верховному командуванні Вермахту (ОКВ) та серед офіцерів Генерального штабу армії Роммеля недолюбливали, оскільки не поділяли методів його командування³⁶. Для них він був «вискочкою», який досяг кар'єрних успіхів лише завдяки тісним зв'язкам з Гітлером. Його імпульсивність іноді призводила до того, що він ігнорував власних штабних офіцерів і накази керівництва. Він часто не повідомляв свого начальника штабу про власні наміри чи місце перебування, що завдавало чимало клопоту в Генеральному штабі. «Коротше кажучи, Роммель був бойовим командиром *par excellence*, але за своїм темпераментом він все ще залишався тим молодим оберлейтенантом, який вів батальйон гірських єгерів кам'янистими схилами проти румунів чи італійців», – писав Деніел Аллен Батлер³⁷. З їхньої точки зору, йому, як генерал-майору та командиру дивізії, потрібно було ще багато чого навчитися³⁸.

Призначення Е. Роммеля командувачем Німецького Африканського корпусу пояснювалося двома ключовими причинами.

Перша з них, і найважливіша: Роммелю вдалося отримати цю посаду головно завдяки своїм близьким стосункам з Гітлером. Фактично Гітлер був його покровителем (патроном). Не таємниця, що якби Роммель не був «улюбленцем» фюрера, то посаду отримав би хтось інший. Зокрема Ганс фон Функ, який, як зазначалося вище, підходив на цю посаду з військової логіки найбільше, адже саме він найкраще володів оперативно-тактичною ситуацією на Лівійському фронті. Однак у нього були не вельми хороші стосунки з Гітлером. Фюрер недолюбливав його. Британський історик Девід Ірвінг стверджував, що «генерал Функ надто песимістично налаштований щодо Північної Африки – він, очевидно, був заражений італійською панікою»³⁹. Через поєднання цих двох факторів фон Функ і не отримав посаду. Зв'язки Роммеля з Гітлером натомість ще більше зміцнилися після перемоги у Французькій кампанії 1940 р. До того часу, а саме в другій половині 30-х рр., Ервін мав змогу відзначитися лише під час виконання завдань із забезпечення охорони та безпеки. У Франції ж він уперше зміг продемонструвати свої справжні військові здібності командира великої військової одиниці – танкової дивізії. Роммель палко прагнув виправдати виявлену до нього довіру. І йому це вдалося⁴⁰.

³³ Fraser D. Op. cit. P. 215.

³⁴ Irving D. Op. cit. P. 85.

³⁵ Mitcham S. W. Jr. Rommel's Desert War... P. 15.

³⁶ Irving D. Op. cit. P. 83.

³⁷ Butler D. A. Op. cit. P. 178.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Irving D. Op. cit. P. 89.

⁴⁰ Reuth R. G. Op. cit. P. 39.

Друга причина призначення Е. Роммеля командиром корпусу теж була надзвичайно важливою, хоча й не основною. На ній потрібно зупинитися детальніше. Сам Гітлер пояснював свій вибір одному італійському дипломатові так: «Я обрав Роммеля, бо він уміє надихати свої війська, як Дітль під Нарвіком. Це абсолютно необхідно для командувача силами, яким доводиться воювати в особливо складних кліматичних умовах, таких як Північна Африка [...]»⁴¹. Вислів «як Дітль під Нарвіком» відсилає нас до постаті німецького генерала Едуарда Дітля. Під час Норвезької кампанії навесні 1940 р. він на чолі кількатисячного загону протягом двох місяців утримував невеликий плацдарм і, попри значну кількісну перевагу союзників, зумів вистояти та здобути перемогу. Обираючи Роммеля на посаду командира Африканського корпусу, Гітлер бачив у ньому фігуру, здатну повторити «чудо Нарвіка». На Роммеля покладалося схоже за складністю завдання: діяти на віддаленому й ізольованому театрі воєнних дій, де потрібно було за будь-яку ціну вистояти проти сил противника, що переважали подібно до того, як це зробив генерал Дітль у Норвегії. У листі до Б. Муссоліні Гітлер наголосив, що поставить на чолі Німецького Африканського корпусу «найсмівливішого генерала танкових військ, якого ми маємо в німецькій армії»⁴².

3 лютого 1941 р. Гітлер особисто описав Роммеля перед керівництвом Вермахту як «надзвичайно стійкого командира, який провів свою танкову дивізію Францією немов розвідувальну групу і просувався до узбережжя Ла-Маншу, незважаючи на небезпеку чи фізичне виснаження»⁴³; «Його магічне слово – швидкість, а зухвалість – його ремесло. Він шокує ворога, захоплює його зненацька, обходить з флангів, раптово з'являється далеко в тилу, атакує, знову обходить, оточує, використовує свій геній і все, що має, нехтуючи нічкою, туманом, річками та перешкодами. Так його танки прокреслюють довгі криваві смуги на мапі Європи, наче скальпель хірурга»⁴⁴. Усі ці цитати підтверджують, що командирський талант Е. Роммеля в Німеччині високо цінували. Під час попередньої служби Ервін показав себе видатним тактиком, який володіє чудовим даром управління танковими та моторизованими з'єднаннями. На початку 1941 р., коли італійські війська зазнавали поразок від британської армії, а ситуація в Північній Африці була критичною, Німеччині потрібен був командир, який діятиме швидко й не боїтиметься ризику. Роммель не був «типовим штабістом» і не належав до класичного генералітету. Він мислив нестандартно, діяв агресивно і швидко. А саме це відповідало стилю війни, яку хотів бачити Гітлер. Як відомо, ОКН прагнуло призначити до Лівії класичного штабного генерала, який би сидів в обороні й не відтягував ресурси від майбутнього плану «*Барбаросса*». Натомість Гітлер обрав Роммеля саме під «активні дії». Це підтверджується листом Гітлера до Муссоліні: «Я переконаний, що виключно оборонне утримання позицій не зможе стримати подальший наступ англійців. Оборона повинна бути наступальною»⁴⁵. Оскільки німецьке командування спочатку розглядало відправку військ до Лівії як суто допоміжну й обмежувальну місію, для командування цим невеликим контингентом потрібен був енергійний, рішучий та ініціативний лідер, здатний стабілізувати критичне становище італійських союзників мінімальними силами. Саме уміння Роммеля діяти в умовах хаосу та його досвід успішного застосування мобільних і моторизованих з'єднань ідеально відповідали викликам маневреної війни у безкрайніх просторах пустелі.

⁴¹ Lannoy F. Op. cit. P. 47.

⁴² Reuth R. G. Op. cit. P. 41.

⁴³ Ibidem. P. 41.

⁴⁴ Irving D. Op. cit. P. 81.

⁴⁵ Remy M. P. Op. cit. S. 56.

Висновки. Отже, серед основних причин призначення генерала Е. Роммеля на посаду командувача Німецького Африканського корпусу можна впевнено виділити два ключових фактори: 1) перший (і головний) – це особисте покровительство А. Гітлера та його надзвичайна прихильність до Роммеля; 2) другий – виняткові командирські здібності полководця, які він продемонстрував упродовж попередніх років служби, зокрема під час Першої світової війни 1914–1918 рр. та особливо у ході Французької кампанії 1940 р. Попри патронаж Гітлера, не можна недооцінювати надзвичайний командирський талант Роммеля. Улюбленців у Гітлера було чимало, однак саме Роммель отримав посаду командувача Німецького Африканського корпусу. Ігнорувати його управлінські здібності було б помилкою. Досвід Французької кампанії 1940 р., який дав змогу Роммелю повною мірою продемонструвати свої командирські якості, став останнім переконливим доказом того, що саме він, а не хтось інший, заслуговував на це призначення. Рішення, ухвалене Гітлером у Штаакені про призначення Роммеля командиром корпусу запустило цілу низку подій, які глибоко вплинули на перебіг війни в Північній Африці в 1941–1943 рр., причому більшою мірою, ніж навіть очікувало німецьке командування. Відверто ігноруючи накази вести оборонну війну, Роммель шокував як союзників, так і нацистів, розпочавши раптовий наступ ще до того, як висадка Африканського корпусу була завершена й наполовину.

The article represents a comprehensive analysis of the reasons for the appointment of General Erwin Rommel as the commander of the German Afrika Korps in February 1941. The author characterizes the military-political situation in North Africa during late 1940 – early 1941, which necessitated the direct intervention of the Third Reich in the region. The main stages of E. Rommel's military career are analyzed, including his combat experience gained during the First World War and the French Campaign of 1940. Special attention is paid to the study of Rommel's relationship with Adolf Hitler and its impact on the general's career advancement. It is established that the decisive factors in the appointment of E. Rommel to the post of commander of the German Afrika Korps were the personal patronage of A. Hitler, as well as Rommel's high reputation as a talented commander capable of acting in conditions of maneuver warfare and making unconventional decisions in critical situations. It is proven that Rommel's appointment was determined by both political and purely military considerations of the Third Reich's leadership. It is concluded that the combination of the Führer's personal trust and Rommel's previous military merits was decisive in the process of making this personnel decision.

Key words: Erwin Rommel, Adolf Hitler, German Afrika Korps, Wehrmacht, Third Reich, North African Campaign (1941–1943), Second World War.

УДК 342.4(520):94“1945/1952”

Юліана Бат (Івано-Франківськ, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ІМПЕРАТОРА ЯПОНІЇ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1945–1952 рр.)

У статті проаналізовано трансформацію статусу японського імператора від «живого бога» до «символу держави» під час американської окупації (1945–1952 рр.). Досліджено злам імперської ідеології «кокутай» і перехід до демократичної моделі за Конституцією 1947 р. Окрему увагу приділено стратегії генерала Дугласа Макартура щодо збереження монархії та виведення Хірохіто з-під юрисдикції Токійського трибуналу.

Ключові слова: імператор Хірохіто, американська окупація, Дуглас Макартур, Кокутай, Державний Сінто, Конституція 1947 р., десакралізація, кьоодацу, записки Тадзіми, Ватанабе Кійосі.

Епоха Сьова («Просвітлений мир»), що розпочалася в грудні 1926 р., увійшла в історію як найбільш парадоксальний, кривавий і водночас конструктивний період у багатовіковій історії Японії. Доба, назва якої обіцяла світові гармонію та спокій, почалася з агресивної імперської експансії на континенті, пройшла крізь вогонь тотальної війни й закінчилася крахом імперських амбіцій та зломом світогляду цілої нації. Постає фундаментальне питання: як нація, що вибудувала свій світогляд, суспільну мораль і саму державність на фанатичній, майже релігійній вірі в божественне походження свого правителя, змогла за лічені роки окупації трансформуватися у демократію, зберігши при цьому на престолі того самого монарха?

Метою статті є аналіз повоєнної трансформації японського суспільства, де ключовою віссю ціннісних змін постає еволюція інституту імператора. У дослідженні розкривається механізм переходу від імперської міфології до демократичних засад, за якого традиційні державні структури зазнали десакралізації, а не радикального знищення. Авторка розглядає, як саме зміна статусу правителя та адаптація сакральних символів дозволили забезпечити стабільність держави й зберегти національну ідентичність в умовах зовнішнього управління.

Проблема перетворення японської державності та десакралізації імперської влади займає одне з центральних місць у світовому сходознавстві. Фундаментальні праці Джона Дауера, зокрема «Прийняття поразки: Японія після Другої світової війни»¹ та «Війна без пощади: раса та влада у тихоокеанській війні»², детально розкривають соціокультурні, расові та психологічні аспекти повоєнного транзиту, описуючи стан суспільної апатії («кьоодацу») і взаємну дегуманізацію супротивників під час війни на Тихому океані.

Релігієзнавчий вимір ідеології сінто, генезу «державного сінто» як опори мілітаризму та трансформацію традиційної міфології ґрунтовно проаналізовано у монографіях дослідників Д. Фрідмана³ та С. Капранова⁴. Критичний погляд на

¹ Dower J. W. Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II. New York : W. W. Norton & Company, 1999. 676 p.

² Idem. War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War. New York : Pantheon Books, 1986. 399 p.

³ Frydman J. The Japanese Myths: A Guide to Gods, Heroes and Spirits. London : Thames & Hudson, 2022. 224 p.

⁴ Капранов С. В. Сінто у соціокультурних трансформаціях XIX–XX ст. Київ : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. С. 144.

постать імператора Хірохіто, що заперечує його абсолютну аполітичність та безсилість перед армійськими колами, представлений у праці Герберта Бікса «*Хірохіто і творення модерної Японії*»⁵. Британський дослідник Дж. Кінгстон розглядає окупаційний період як початок «величного транзиту», що визначив розвиток Японії до ХХІ ст.⁶

Джерельну базу становлять нормативно-правові акти окупаційного періоду (Акт про капітуляцію Японії від 2 вересня 1945 р.⁷, Конституція Японії 1947 р.⁸), Імператорський рескрипт про Декларацію людяності 1946 р.⁹, а також мемуари генерала Д. Макарура¹⁰ і ін. Особисті рефлексії Хірохіто щодо повоєнного устрою зафіксовані в «*Записках Тадзіми*», які опрацював П. Мауча¹¹.

Щоб усвідомити глибину соціокультурного та психологічного зламу, який пережила Японія у серпні 1945 р., необхідно реконструювати той ідеологічний та метафізичний фундамент, на якому трималася імперська влада протягом попередніх десятиліть. Це не була звичайна політична лояльність чи громадянський патріотизм західного зразка. Це була абсолютна, містична віра, закорінена у хроніках VIII ст. «*Кодзікі*» та «*Ніхон Сьокі*»¹².

Імператор Хірохіто вважався 124-м прямим нащадком богині Сонця Аматарасу Омікамі, чий онук Нінігі колись спустився на землю, щоб правити нею вічно. У добу Мейдзі (1868–1912) ці міфи були кодифіковані й перетворені на непорушну державну догму під назвою «*кокутай*» (національна сутність, або «державне тіло»). Згідно з цією концепцією, Японія поставала як єдиний, божественний за своїм походженням сімейний організм, де імператор був сакральною головою (батьком), а піддані – слухняними клітинами тіла (дітьми)¹³.

Центральним стовпом системи виступав принцип «*сайсей іччі*» – повна єдність релігійного ритуалу та державного управління¹⁴. Державна служба ототожнювалася з релігійним служінням, а сам монарх мав статус «*арахітогамі*» – божества, що прийняло людську подобу задля управління світом. Будь-який сумнів у божественності імператора вважався найтяжчим святотатством і суворо карався законом.

Головним інструментом тиражування цієї віри в маси став «*Імператорський рескрипт про виховання*» (Кьоїку Тюкуго) від 30 жовтня 1890 р. Цей документ не мав статусу юридичного закону, а сприймався як пряме божественне повеління. Порівняльний аналіз цього тексту з традиційними китайськими імператорськими едиктами (зокрема едиктом Кансі з його 16 моральними максимами) показує, що якщо китайські зразки виховували добропорядного члена патріархального клану, то японський рескрипт конструював дисциплінованого підданого модерної імперії,

⁵ Bix H. P. Hirohito and the Making of Modern Japan. New York : HarperCollins, 2000. 800 p.

⁶ Kingston J. Japan in Transformation, 1945–2020. 3rd ed. London : Routledge, 2021. 226 p.

⁷ Japanese Instrument of Surrender. September 2, 1945. U. S. National Archives and Records Administration. URL : <https://www.archives.gov/college-park/highlights/japanese-surrender>

⁸ The Constitution of Japan (1947). National Diet Library. URL : <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html>

⁹ Emperor, Imperial Rescript Denying His Divinity (Professing His Humanity) [Ningen Sengen]. January 1, 1946. National Diet Library. URL : <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/056shoshi.html>

¹⁰ MacArthur D. Reminiscences. Annapolis : Naval Institute Press, 1964. 438 p.

¹¹ Mauch P. Emperor Hirohito's Post-Surrender Reflections. *Journal of American-East Asian Relations*. 2022. Vol. 29. № 2. P. 221–228.

¹² Frydman J. Op. cit. P. 32–33.

¹³ Капранов С. В. Назв. праця. С. 39–41.

¹⁴ Там само. С. 49–51.

чийм вищим моральним імперативом була готовність без вагань віддати життя за суверена¹⁵.

У кожній школі копія Рескрипту зберігалася разом із портретом імператора у спеціальних залізобетонних сховищах – *хоанден*, або *хоанко*, які оберігалися як святині. Під час урочистостей директор зачитував текст у білих рукавичках. Найменша помилка у вимові вважалася оскверненням сакрального слова й призводила до негайного звільнення та публічного осуду. Такий рівень суспільного контролю і ритуалізації дає підстави трактувати рескрипт як повноцінний священний текст, у якому політична лояльність була невіддільною від релігійного служіння¹⁶.

Ідеологічна система імперії формувала готовність до самопожертви як базову громадянську чесноту. У коронаційному рескрипті 1928 р. було офіційно закріплено догму про вічність та священний статус імперського трону. У 1941 р. цей ідеологічний вектор дістав розвиток у статуті «*Сендзінкун*», який встановлював імператив смерті замість ганьби полону¹⁷.

Джон Дауер доводить, що конфлікт на Тихому океані 1941–1945 рр. виходив за межі зіткнення геополітичних інтересів, набуваючи ознак расового протистояння. Дослідник обґрунтовує тезу про взаємну дегуманізацію ворога, яка стала невід’ємною складовою ідеологічного забезпечення бойових дій з обох боків. На засіданнях військових кабінетів та в офіційній пропаганді формувалися стійкі кліше: для американців і британців японці поставали як «біологічна загроза», «мавполюди» (*monkey-men*), дикі первісні істоти або комахи, яких потрібно тотально «дезінфікувати». Військова пропаганда США свідомо маркувала японців як недолудей, що знімало будь-які моральні обмеження щодо знищення цивільного населення¹⁸.

Японська державна машина конструювала образ «Чистого Себе» навколо раси Ямато як «провідної раси світу», протиставляючи її «демонічним іншим». Західні вороги маркувалися як *кітіку бейхей* (звірі-демони). Популярний фольклорний міф про хлопчика Момотаро, який перемагає чужоземних чортів (*оні*) на Острівці Демонів, став офіційним пропагандистським шаблоном для виправдання окупації Азії¹⁹.

Налякане пропагандою про «звірства американських демонів» цивільне населення під час боїв на Сайпані (липень 1944 р.) та Окінаві вчиняло масові ритуальні самогубства (*гьокусай*). Тисячі людей – жінки, діти, літні люди – стрибали з високих скель на гострі камені або підривали себе гранатами, які їм дбайливо роздавали солдати імператорської армії. Мілітаристська система зрештою почала пожирати тих людей, яких обіцяла захищати²⁰.

Застосування атомної зброї у серпні 1945 р. поставило Японію перед загрозою повного знищення, що зумовило капітуляцію країни. 15 серпня 1945 р. о 12:00 мільйони японців уперше в історії почули голос свого імператора по радіо. Промова, відома як «*Гьокуон-хосо*», була шедевром лінгвістичної обтічності. Хірохіто жодного разу не вжив слів «капітуляція» чи «поразка». Він лише зазначив, що «війна розвивалася не обов’язково на користь Японії», і закликав підданих «витер-

¹⁵ Його ж. Імператор як вихователь народу (японський рескрипт про виховання 1890 р. та священні едикти китайських імператорів). *Китаєзнавчі дослідження*. 2014. № 1–2. С. 149–159.

¹⁶ Hardacre H. *Shinto and the State, 1868–1988*. Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1989. P. 108–124.

¹⁷ Field service code (*Senjinkun*) / Japan. Rikugunsho. Tōkyō : Tokyo Gazette Publishing House, 1941. 21 p.

¹⁸ Dower J. W. *War Without Mercy*. P. 84–88.

¹⁹ Ibidem. P. 234–261.

²⁰ Kawabata S., Kitazawa Y. A Story That Won’t Fade Away: Compulsory Mass Suicide in the Battle of Okinawa / introduct. by M. Allen. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. 2007. Vol. 5. Is. 7. № 2. Art. URL : <https://apjff.org/wp-content/uploads/2023/11/article-2049.pdf>

піти нестерпне та вистраждати неистраждане» заради збереження нації та всього людства від повного знищення²¹.

Для пересічного японця цей момент став колосальним психологічним шоком. Люди слухали трансляцію на колінах під серпневим сонцем і перебували в стані глибокого шоку, де суміш приниження та відчаю перепліталася з усвідомленням того, що війна завершилася.

Хоча вже 28 серпня передові загони американських військ висадилися в Японії, офіційно окупаційний період розпочався 2 вересня 1945 р.²² – у день підписання Акта про капітуляцію, коли країна опинилася під військовим контролем іноземної держави, а саме окупаційної адміністрації SCAP під проводом генерала Дугласа Макартура²³.

Настала ера *кьоодацу* – колективного психофізичного паралічу, апатії та глибокого знесилення. Нація опинилася на руїнах свого спаленого світу. У Токіо та інших зруйнованих містах люди буквально виживали посеред вулиці, а денний раціон у перші місяці окупації ледь сягав 775 кілокалорій, що породило так зване бамбукове існування – коли сім'ї змушені були розпродати останні пожитки, як шари бамбукового паростка, аби просто купити їжу. Стара мораль абсолютного служіння зникла, поступившись місцем тваринному інстинкту виживання та культурі чорного ринку²⁴. Цей крах традиційного укладу життя неминуче вимагав докорінного переосмислення ідеологічних засад, тому демонтаж мілітаристської системи розпочався саме зі сфери освіти.

Демонтаж колишньої системи освіти відбувався через фізичне знищення мілітаристських текстів. Студенти під керівництвом викладачів змушені були замазувати тушшю (*сумінуру*) цілі сторінки підручників з історії, географії та етики, де вихвалялася божественна місія Японії²⁵.

Чому ж у цей критичний момент генерал Д. Макартур не віддав імператора під суд як головного військового злочинця? Адже саме від його імені велася ця винищувальна війна, відбувалися звірства в Нанкіні 1937 р. та катування військовополонених.

Відповідь криється в абсолютному, цинічному прагматизмі американської адміністрації. Макартур і його аналітик Боннер Феллерс чітко бачили: без імператора як головного духовного орієнтира японське суспільство неминуче зануриться в анархію та розпад. У своєму секретному меморандумі Феллерс стверджував, що суд або страта Хірохіто будуть сприйняті японцями так само, як «розп'яття Христа». Це спровокувало б хвилю партизанської війни, для придушення якої знадобилися б мільйони додаткових американських солдатів²⁶.

Макартур втілював у життя стратегію відокремлення: окупаційна влада штучно відокремила «миролюбного імператора-науковця, якого обманули», від «злих і жорстоких військових мілітаристів». Це була грандіозна «зручна фікція»²⁷. На Токійському процесі 1946–1948 рр. Хірохіто не просто звільнили від суду – його

²¹ Imperial Rescript of the Termination of the War [Shusen no Shosho]. August 14, 1945. *National Diet Library*. URL : <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/017shoshi.html>

²² Japanese Instrument of Surrender. September 2, 1945. *U. S. National Archives and Records Administration*. URL : <https://www.archives.gov/college-park/highlights/japanese-surrender>

²³ Kingston J. Op. cit. P. 7–8.

²⁴ Dower J. W. Embracing Defeat. P. 87–120.

²⁵ Ibidem. P. 247.

²⁶ Ibidem. P. 282–283.

²⁷ Bix H. P. Op. cit. P. 503–507.

навіть не викликали як свідка. Всю провину було покладено на генерала Тодзьо та інших лідерів кабінету²⁸.

Вирішальний символічний поворот стався 27 вересня 1945 р., коли Хірохіто вперше залишив палац для візиту до штабу Макартура в американському посольстві. Попри очікування генерала, що монарх намагатиметься уникнути відповідальності за воєнні злочини, Хірохіто взяв на себе повну моральну провину за дії своєї нації. Цей крок не лише вразив окупаційну адміністрацію, а й переконав її в доцільності збереження імператора як ключового інструменту стабілізації повоєнного японського суспільства²⁹. Наступного дня всі газети країни опублікували знамениту фотографію цієї зустрічі: розслаблений, гігантський Макартур у простій польовій формі без краватки, тримаючи руки на стегнах, стоїть поруч із маленьким, напруженим Хірохіто, одягненим у суворий цивільний фрак. Це візуальне зображення без зайвих слів продемонструвало японцям: божественний суверен капітулював перед земним переможцем³⁰.

Демонтаж сакральної системи відбувався методично та поетапно. Спочатку «Директива Сінто» від 15 грудня 1945 р. назавжди відокремила Державне Сінто від фінансування та контролю з боку держави, перетворивши його на приватну релігійну асоціацію³¹.

Невдовзі, 1 січня 1946 р., була проголошена «Декларація людяності» (Нінген-сенген)³². У західній пресі ця подія була подана як сенсаційне зречення монархом своєї божественності. Проте детальний філологічний аналіз японського оригіналу тексту виявляє вражаючу лінгвістичну маніпуляцію. Хірохіто відмовився від статусу *акіцумікамі* – «божества, що являється як людина у видимому світі». Водночас японська еліта свідомо опустила термін «*арахітогами*», а також не спростувала міф про походження імператорської династії від богині Аматарасу. Таким чином, для західних переможців Хірохіто став звичайною людиною, а для японських традиціоналістів він залишився сакральним нащадком богів³³.

Створення нового Основного закону стало кульмінацією окупаційної реформи. Оскільки проєкт японського уряду під керівництвом міністра Мацумото Дзьодзі виявився лише косметичним переписуванням старої Конституції Мейдзі, Макартур у лютому 1946 р. наказав юридичному відділу своєї адміністрації за тиждень написати нову Конституцію для Японії³⁴.

Порівняльний аналіз правового статусу монарха у двох конституціях наочно демонструє глибину цього розриву. Якщо за Конституцією Мейдзі 1889 р., створеною під впливом німецької (пруської) правової школи, імператор був священним, недоторканим і володів необмеженою повнотою виконавчої та законодавчої влади, то Конституція 1947 р., сформована під впливом англо-американського права, здійснила радикальну деконструкцію цієї моделі³⁵. Джерелом суверенітету було проголошено не монарха, а японський народ. Стаття 1 визначила імператора лише як «символ держави та єдності народу», позбавивши його права впливати на політичне

²⁸ Алієв Р. В., Приполова Л. І. Особливості судочинства Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 12. С. 367–371.

²⁹ MacArthur D. Op. cit. P. 288.

³⁰ Dower J. W. Embracing Defeat. P. 295–296.

³¹ The Shinto Directive. *Contemporary Religions in Japan*. 1960. Vol. 1. № 2. P. 85–89.

³² Emperor, Imperial Rescript Denying His Divinity (Professing His Humanity) [Ningen Sengen]. January 1, 1946. *National Diet Library*. URL : <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/03/056shoshi.html>

³³ Dower J. W. Embracing Defeat. P. 314–318.

³⁴ Ibidem. P. 360–362.

³⁵ Зінченко О. В. Еволюція Конституції Японії (1889–1946 рр.): компаративне дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 27–32.

життя. Таємна імператорська рада та інші дорадчі органи абсолютизму були повністю ліквідовані. Особливе місце посіла Стаття 9, яка проголосила відмову Японії від війни як суверенного права нації та заборонила створення будь-яких збройних сил³⁶.

Для закріплення «олюдненого» образу імператора окупаційна адміністрація ініціювала масштабні «турне країною» 1946–1954 рр. Хірохіто одягнув звичайний цивільний костюм та фетровий капелюх і вирушив до відбудованих заводів, ферм та шахт. Монарх, який раніше перебував «над хмарами», тепер невміло намагався тиснути руки простим робочим. Через свою природну сором'язливість та невміння вести діалог, на будь-які розповіді шахтарів чи селян він постійно повторював одну й ту саму фразу: «*Ah, so?*» (Ось як?). Це породило народне прізвисько «*Mister Ah-so*». Люди побачили в ньому не грізного бога війни, а розгубленого та постраждалого від війни інтелігента, як і вони самі³⁷.

Однак цей процес олюднення сприймався суспільством неоднозначно. Щоденники колишніх солдатів відкривають нам глибоку трагедію «розбитого бога». Військовий матрос Ватанабе Кійосі, який дивом вижив після затоплення лінкора «*Musashi*», у своєму щоденнику «*Kudakareta Kami*» описав страшну лють на імператора. Він почував себе обманутим: якщо Хірохіто – звичайна людина, то за що загинули мільйони його побратимів? У квітні 1946 р. Ватанабе наважився на зухвалий крок – він написав листа імператору, використовуючи займенник «*anata*» («ти»), що раніше каралося смертю, заявляючи, що назавжди розриває свій духовний зв'язок із ним і повертає державі отримані за службу гроші³⁸.

Але що відчував сам Хірохіто? Справжньою науковою сенсацією стало відкриття «*Записок Тадзіми*» (вперше оприлюднені телерадіокомпанією NHK 2019 р. за матеріалами родинного архіву М. Тадзіми). Опрацювавши 2022 р. розсекречені «*Записки Тадзіми*», історик Пітер Маух обґрунтував, що імператор глибоко рефлексував над власною «моральною відповідальністю» за військову трагедію. У серпні 1951 р. Хірохіто відверто зізнався Тадзімі: «Якщо народ вимагатиме мого зречення, я зроблю це без жодних вагань». Він розглядав своє перебування на троні після поразки не як привілей, а як форму «самопожертви» задля відбудови країни. Імператор наполегливо вимагав включити слово «саморефлексія/жаль» (*хансей*) у свою офіційну промову з нагоди відновлення незалежності 1952 р. Проте прем'єр-міністр Йосіда Сігеру жорстко заблокував цю ініціативу. Йосіда боявся, що публічне каяття монарха спровокує нову хвилю звинувачень з боку СРСР та Китаю і загрожуватиме самому існуванню престолу. Хірохіто також визнавав, що призначення генерала Тодзьо прем'єром було колосальною помилкою, а також покладав провину за початок війни на Коноє Фумімаро³⁹.

Після 1947 р. на тлі загострення Холодної війни у Східній Азії американська окупаційна політика пережила так званий зворотний курс. Замість тотальної демілітаризації на перший план вийшло перетворення Японії на «бастіон вільного світу» проти комуністичної загрози. Окупаційна влада ініціювала «Червону чистку» (*Red Purge*), виганяючи лівих активістів та комуністів з державних установ, профспілок⁴⁰.

³⁶ The Constitution of Japan (1947). *National Diet Library*. URL : <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html>

³⁷ Dower J. W. Embracing Defeat. P. 330–336.

³⁸ Ibidem. P. 339–345.

³⁹ Mauch P. Emperor Hirohito's Post-Surrender Reflections. *The Journal of American-East Asian Relations*. 2022. Vol. 29. Is. 2. P. 221–228.

⁴⁰ Kingston J. Op. cit. P. 12–14.

Цей період також актуалізував питання про необхідність оборони. У лютому 1952 р. Хірохіто висловив Тадзімі думку про потребу перегляду Конституції та створення оборонних сил, які він вважав «неминучою необхідністю» перед обличчям світових агресорів. Проте він наголошував, що відродження колишньої імператорської армії є абсолютно неприйнятним, оскільки нова армія має створюватися виключно на засадах оборони країни. Тадзіма застерігав монарха від публічного висловлення цих думок, нагадуючи, що за Конституцією він є лише «символом» і не має права втручатися в політику⁴¹.

Трансформація інституту імператора Японії упродовж 1945–1952 рр. увійшла в історію як унікальний цивілізаційний компроміс. Японське суспільство продемонструвало вражаючу гнучкість, зберігши звичну оболонку у вигляді інституту імператора як символу національної єдності, проте повністю замінивши її внутрішній ідеологічний зміст – від войовничого імперського експансіонізму до демократичного пацифізму. Реалізація «теорії клина» та концепції «зручної фікції» дала можливість уникнути хаосу партизанської війни 1945 р. та забезпечила легітимність американських реформ в очах консервативної більшості японців.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у детальному вивченні впливу цієї трансформації на формування сучасної політичної культури Японії епохи Рейва. Особливу актуальність має аналіз спроб сучасних консервативних сил ревізувати Статтю 9 Конституції та повернути імператору статус офіційного глави держави, що свідчить про те, що соціокультурні травми 1945 р. досі залишаються живим і дискусійним полем японського інтелектуального життя.

The article analyzes the transformation of the Japanese Emperor's status from a "living god" to a "symbol of the state" during the American occupation (1945–1952), examining the collapse of Kokutai ideology and the transition to a democratic model under the 1947 Constitution. Key focus is placed on General Douglas MacArthur's strategy to preserve the monarchy and exempt Hirohito from the Tokyo Tribunal.

Key words: Emperor Hirohito, American occupation, Douglas MacArthur, State Shinto, Kokutai, 1947 Constitution, desacralization, Kyodatsu, Tajima papers, Watanabe Kiyoshi.

⁴¹ Mauch P. Op. cit. P. 226.

ХРОНІКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Яремія Яцишин (Івано-Франківськ, Україна)

ДРУЖИНА ВІЙСЬКОВОГО – «НЕВИДИМИЙ ФРОНТ»

Вступ: Сучасна війна в Україні докорінно змінила структуру українського суспільства. Однією з найважливіших, але часто «невидимих» постатей цієї війни є дружина військовослужбовця. Це жінка, яка тримає тил, виховує покоління та стає головним комунікатором між цивільним і військовим світами. Дослідження її досвіду – це ключ до розуміння стійкості нації.

Запитання: Як змінилося ваше життя з моменту, коли чоловік пішов на фронт?

Відповідь: Життя розділилося на «до» та «після». Раніше ми планували відпустки та ремонт, а зараз моє життя вимірюється короткими повідомленнями «+» або «Живий». Я стала і сантехніком, і логістом. Це виснажує фізично, але водночас відкриває в тобі силу, про яку ти навіть не здогадувалася.

Світ став більш реальним, і ти бачиш справжні обличчя людей. Справжній герой – це не той, хто бігає з прапором у вишиванці, а той, хто не виглядає «професійним патріотом», просто виконує свою роботу і залишається непомітним у натовпі. Натомість чимало гучних «патріотів» розсипаються від елементарних запитань.

Раніше статус дружини військового сприймався як професійна належність чоловіка. Сьогодні це – окрема громадянська позиція. Я перестала бути просто «приватною особою». Тепер я – логіст, психолог, збирачка донатів і представниця свого чоловіка в цивільних інституціях. Моя ідентичність тепер нерозривно пов'язана з державними процесами.

Запитання: Що є найважчим у повсякденному очікуванні?

Відповідь: Тиша. Коли він не виходить на зв'язок більше доби, телефон стає частиною руки. Найважче – це невизначеність і неможливість нічим допомогти, коли знаєш, що там небезпечно. Виїзд на позиції та заїзд із них – це моменти найбільшої тривоги. Кожна хвилина очікування на дзвінок чи повідомлення здається вічністю.

Запитання: Де ви знаходите сили для підтримки чоловіка, коли самі на межі?

Відповідь: Я розумію, що мій спокій – це його спокій. Ми – підтримка одне для одного, попри всі обставини. Якщо він чує мій впевнений голос, йому легше виконувати свою роботу. Сили дають навчання, в'язання, волонтерство та спілкування з іншими дружинами військових. Ми як одна велика сім'я – розуміємо одна одну без слів.

Запитання: Як правильно спілкуватися з військовим, коли він приходить у відпустку або дзвонить?

Відповідь: По-перше, дати виспатися. По-друге, пам'ятати, що він залишається тією ж людиною, якою був; особливе, «штучне» ставлення не потрібне. По-третє, варто мінімізувати спілкування з нетактовними людьми, які ставлять зайві питання, будучи абсолютно поза контекстом. Часто такі люди, отримавши чесну відповідь, починають спантеличено засуджувати почуте.

На війні руйнуються звичні переконання, нав'язані суспільством чи релігією, яка часто суперечить сама собі. Політика, закони, що переписуються, нескінченні обіцянки – все це втрачає сенс. Головна мета там – вижити, а не героїчно загинути. Чоловік має бути впевнений, що його сім'я в безпеці. Це мали б гарантувати державні структури, але реальність часто демонструє зворотне.

Не навантажуйте його одразу всіма побутовими проблемами. Більше слухайте, ніж говоріть. Не питаєте: «Ну коли вже перемога?» або «Скільки ти там вбив?». Просто будьте поруч. Важливо дати йому відчуття, що вдома його люблять і чекають будь-яким.

Запитання: Що б ви порадили жінкам, які відчують, що їхнє життя «на паузі»?

Відповідь: Ваше життя не на паузі. Продовжуйте жити й не піддавайтеся негативним емоціям, які руйнують вас обох. Не забороняйте собі відчувати радість. Ваша ранкова чашка кави чи похід у кіно – це те, за що вони там борються. Вони захищають життя, а не наше страждання. Дозволяйте собі бути щасливими хоча б на мить – це дає ресурс чекати далі.

Запитання: Чи можна говорити про формування особливої субкультури дружин військових як історичного явища?

Відповідь: Безперечно. Ми створюємо горизонтальні зв'язки, подібні до жіночих громад часів світових воєн. У нас є своя мова, закриті спільноти, свої ритуали (як-от щоденна перекличка «+»). Це мережа взаємодопомоги, яка сьогодні замінює чимало державних функцій.

Запитання: Як виглядає війна «очима дружини» в повсякденному житті?

Відповідь: Це війна в гаджетах і тривожних валізах. Це постійний моніторинг новин через призму карти бойових дій: «Де саме зараз його бригада?». Побут мілітаризувався: у шафі поруч із сукнями лежить тактичне спорядження на передачу, а замість відпустки я планую закупівлю запчастин для пікапа.

Запитання: Як змінилося ваше сприйняття часу та майбутнього?

Відповідь: Для нас майбутнє стиснулося до 24 годин. Це стан «відкладеного життя», де кожен план є умовним. Екзистенційна криза навчила нас цінувати кожну хвилину зв'язку. Важливо жити й сподіватися, ставити цілі та будувати плани на майбутнє, а не застряти в минулому.

Запитання: Які найбільші виклики постають у комунікації між дружинами військових та тилловим суспільством?

Відповідь: Головний виклик – це прірва між досвідами. Іноді здається, що існують дві паралельні реальності. Для одних війна – це зведення новин, для нас – пусте ліжко і нескінченне очікування. Ми нагадуємо суспільству про ціну свободи, і цей дискомфорт оточуючі не завжди готові приймати. Людям важко сприймати реальність, у якій військовий стикається з морозом, спрагою, голодом та втратою побратимів, які стають ближчими за рідних. Там навіть подолання дистанції у 10 метрів сповнене смертельних загроз. Будь-яка дія там спрямована на одне – зберегти життя.

Запитання: Як ви оцінюєте роль жінки у збереженні пам'яті про цю війну?

Відповідь: Саме дружини зараз формують архіви: зберігають листування, фото, особисті речі. Якщо історію битв пишуть генерали, то історію людського духу пишуть жінки. Ми є хранительками пам'яті про тих, хто на передовій.

З власного досвіду обговорень із чоловіком додаю (чоловік був запрошений до школи на бесіду з учнями):

– Ми помітили тривожну тенденцію у вихованні молоді. Замість того, щоб вчити дітей аналізувати причини конфліктів і запобігати війнам у майбутньому, їх часто вчать «підмінному патріотизму». Дітей готують до жертвовності та героїчної загибелі під патріотичними гаслами. Натомість освіта має бути спрямована на те, щоб історія не повторювалася. Потрібно робити висновки з минулого, аби будувати майбутнє, де життя є найвищою цінністю.

майбутнє, де життя є найвищою цінністю.

Резюме для дослідника

Досвід української жінки-дружини військового у 2022–2026 роках – це унікальний приклад жіночої спроможності. Вона не просто «чекає», вона активно формує середовище, яке дозволяє фронту триматися. Це трансформація від пасивної ролі до ролі активного суб'єкта історії.

*Щасливі миті спільних відпусток із
чоловіком-військовослужбовцем
(Олег Яцишин) 2023–2024 рр.*

Вікторія Ходоровська (Івано-Франківськ, Україна)

(НЕ)ЖІНОЧА СПРАВА: У БОРОТБІ ЗА ВІЛЬНУ І СОБОРНУ УКРАЇНУ

Упродовж століть поняття «жіноча справа» формувалося крізь призму стереотипів: берегиня дому, мати, дружина. Проте сучасна українська історія доводить, що боротьба за свободу і державність ніколи не мала гендерних обмежень. Сьогодні жінка – це не лише символ турботи й любові, а й активна учасниця суспільних, політичних та військових процесів.

Саме таким прикладом є випусниця Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника – магістр міжнародних відносин, офіцер-психолог Збройних Сил України (далі – ЗСУ), мама чотирьох дітей і любляча дружина, Вікторія Анатоліївна Ходоровська.

Поєднання цих ролей – не випадковість, а усвідомлений вибір. Навчання за спеціальністю «міжнародні відносини» стало логічним продовженням прагнення глибше розуміти світові політичні процеси, міжнародну безпеку та місце України у глобальній системі координат. Знання історії, політології та міжнародного права є не лише академічною базою, а й інструментом реальної боротьби – боротьби за правду, за суверенітет, за гідне майбутнє держави.

Служба в Збройних Силах України на посаді офіцера-психолога – ще один доказ того, що війна не має «чоловічого» чи «жіночого» обличчя. Психологічна підтримка військовослужбовців, робота з бойовим стресом, збереження моральної стійкості особового складу – це невидимий, але надзвичайно важливий фронт. Тут потрібні не лише професійні знання, а й емпатія, внутрішня сила та здатність брати відповідальність за інших.

Водночас героїня цієї розповіді залишається мамою чотирьох дітей і люблячою дружиною. Саме родина є джерелом її мотивації, опори та віри в майбутнє. Виховуючи дітей у час війни, вона не лише говорить про патріотизм, а й щодня демонструє його власним прикладом – через службу, навчання, працю і самопожертву.

Сьогодні студентки Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника – це нове покоління українських жінок, які творять історію не зі сторінок підручників, а в реальному житті. Їхня боротьба за вільну і соборну Україну – це боротьба на різних фронтах: освітньому, військовому, інформаційному, сімейному.

Отже, «нежіноча справа» – це лише застарілий міф. Справжня справа жінки – там, де потрібні розум, відвага, відповідальність і любов до Батьківщини. І сучасна українська жінка доводить це щодня.

Запитання: Коли виникла думка долучитися до ЗСУ, що спонукало до цього?

Відповідь: Думка долучитися з'явилася ще 2014 р., якраз на початку Антитерористичної операції (далі – АТО). Також я помічала за собою, що мені подобається предмет «Захист Вітчизни», мабуть, було цікаво спробувати себе на військовій службі.

У 2018 р. я вирішила долучитися до лав Збройних Сил України. Тоді мені ще не виповнилося 23 роки. Свій день народження я вже святкувала в Полтаві, в навчальному центрі зв'язку.

У 2019 р. в мене була можливість поїхати на територію Донецької області для участі в Операції об'єднаних сил (далі – ООС) – це комплекс військових та організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на відсіч російської збройної

агресії на сході України. Операція тривала упродовж 30 квітня 2018 – 24 лютого 2022 рр., замінивши формат АТО з метою відновлення державного суверенітету на Донбасі. Під час перебування там були різні думки – як хороші, так і важкі, але молитва і надія на Бога завжди були всередині мене.

Запитання: Що кардинально змінилося у світогляді за час військової служби

Відповідь: Під час служби в ЗСУ в мене змінилося бачення майбутнього, адже, служачи в лавах армії, я побачила, що можна навчатися й розвиватися кар'єрно. Тоді я вирішила вступити на заочну форму навчання до вищих навчальних закладів: Житомирського військового інституту за спеціальністю «Зв'язок» та Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка за спеціальністю «Психологія».

Це була чудова можливість поєднати службу в ЗСУ з навчанням, хоча були й певні умови: вступити можна було лише після підписання другого контракту. Перший контракт я підписала на три роки, другий – уже на п'ять. Під час служби відбувалася адаптація до нового: розпорядок дня, сніданок, обід і вечеря за графіком, усе згідно зі Статутом ЗСУ. Але це було цікаво, адже перехід від звичайного цивільного життя до цілеспрямованого армійського ритму став для мене важливим і цінним досвідом.

За період служби я також мала можливість працювати з людьми, які побували в тяжких боях, захищаючи нашу державу. Важко було бачити, коли людина втратила здоров'я та сили.

Багато хто під час бойових дій отримував контузію (акубаротравму, «забій») – це загальне ураження організму, викликане різким механічним впливом (вибухова хвиля, удар, перепад тиску), що часто супроводжується струсом головного мозку. Основні симптоми включають непритомність, запаморочення, сильний головний біль, нудоту, дезорієнтацію та порушення слуху або мовлення.

Після здобуття ступеня бакалавра я зацікавилася міжнародними відносинами, адже в ЗСУ є програми, які дають можливість приблизно на пів року поїхати за кордон для обміну досвідом та навчання. Тому я вирішила вступити до Прикарпатського (від 2025 р. – Карпатського) національного університету імені Василя Стефаника на кафедру міжнародних відносин, адже освіта дає можливість розвиватися як у службі, так і в майбутньому.

Запитання: Яка заповітна мрія станом на 2026 р.?

Відповідь: Моя мрія – і надалі продовжувати службу в Збройних Силах України до нашої спільної перемоги.

MISCELLANEA

Наталія Шепітак (Івано-Франківськ, Україна)

«ГОЛОСНИЙ КЕМП» – НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ «ГОЛОСИ ДІТЕЙ» У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

Благодійний фонд «Голоси дітей» є українською неурядовою благодійною організацією, що діє понад десять років. Основною місією фонду є забезпечення комплексної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні, з метою недопущення їхньої соціальної ізоляції та подолання негативних психологічних наслідків збройного конфлікту¹. За підтримки благодійників і партнерів фонд надає дітям психологічну та психосоціальну допомогу, спрямовану на відновлення їхнього емоційного благополуччя, психічного здоров'я та соціальної адаптації. Водночас реалізуються програми підтримки сімей, розвитку мережі центрів психосоціальної допомоги, а також освітні та реабілітаційні ініціативи, орієнтовані на довгострокове відновлення дітей і підвищення їхньої життєстійкості².

Співзасновницею та головою правління Благодійного фонду «Голоси дітей» є Олена Розвадовська. У межах діяльності фонду вона бере участь у розвитку системи психосоціальної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни. Під її керівництвом фонд розширив масштаби діяльності від роботи з дітьми у прифронтових районах Донецької та Луганської областей до реалізації програм психологічної, соціальної та гуманітарної підтримки в різних регіонах України³.

Осередки підтримки функціонують у Львові, Києві, Харкові, Дніпрі, Чернігові, Запоріжжі, Миколаєві, Сумах, Кропивницькому та інших містах, а також у дистанційному форматі, що забезпечує доступність допомоги для дітей незалежно від місця їхнього перебування. Фонд системно розширює мережу підтримки, створюючи нові центри та програми в регіонах, де потреба в психосоціальній допомозі є найбільш актуальною⁴.

Діяльність Благодійного фонду «Голоси дітей» реалізується за кількома основними напрямками⁵:

Психологічна підтримка	Освіта та розвиток	Адвокаційна діяльність	Робота з громадами та фахівцями
Фонд забезпечує надання комплексної психологічної та психосоціальної	Одним із пріоритетних напрямів діяльності є створення	Фонд здійснює системну адвокацію прав дітей, спрямовану на посилення	Важливим напрямом діяльності є підвищення професійної

¹ Історія Благодійного фонду «Голоси Дітей». *Офіційна сторінка*. URL : <https://voices.org.ua/> (дата звернення: 09.07.2026)

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Статут Благодійного фонду «Голоси Дітей». *Офіційна сторінка*. URL : <https://voices.org.ua/> (дата звернення: 10.07.2026)

допомоги дітям, які постраждали внаслідок війни, шляхом проведення індивідуальних і групових консультацій, використання методів арттерапії, а також організації роботи мобільних бригад психологів для надання допомоги у громадах	безпечного освітнього середовища, що сприяє навчанню, особистісному розвитку, творчій самореалізації та змістовному дозвіллю дітей. У межах цього напряму реалізуються профорієнтаційні програми, творчі майстерки, дитячі табори (кемпи) та інші освітньо-розвивальні ініціативи	їхнього представництва в процесах прийняття рішень, ініціювання та підтримку законодавчих змін, а також участь у національних і міжнародних платформах із метою вдосконалення механізмів захисту прав дітей, які постраждали від війни	компетентності спеціалістів, які працюють із дітьми, розвиток міжвідомчої співпраці та розбудова мережі регіональних центрів психологічної допомоги, що забезпечують доступність якісних психосоціальних послуг у різних громадах України
--	---	--	---

З метою психосоціального відновлення дітей, які постраждали внаслідок війни, протягом останніх років Благодійний фонд «Голоси дітей» у співпраці з партнерами, серед яких Фундація Олени Зеленської, реалізує програму «Голосний кемп», що передбачає організацію виїзних літніх та осінніх реабілітаційних таборів, спрямованих на відновлення психоемоційного стану дітей, розвиток їхньої стресостійкості, соціальної адаптації та формування безпечного середовища для спілкування, творчої діяльності й особистісного розвитку⁶. Тривалість програми становить 14 днів. Реабілітаційні зміни організовуються під час літніх, осінніх та весняних канікул і проводяться у безпечному регіоні Західної України. Учасниками програми є діти віком переважно від 10 до 15 років (для окремих змін – від 12 до 15 років), які зазнали негативного впливу війни та потребують психосоціальної підтримки. До участі залучаються діти з кола внутрішньо переміщених осіб, ті, які пережили окупацію або депортацію, проживають у прифронтових районах, а також діти, чиї батьки або інші близькі родичі проходять військову службу у складі Збройних Сил України⁷.

У межах програми для дітей організовуються творчі майстерки та навчально-розвивальні заняття, театральні постановки й вистави, тренінги із самопізнання, розвитку комунікативних навичок і самопрезентації. Значна увага приділяється спортивним іграм та руховій активності, які сприяють зміцненню фізичного здоров'я й покращенню психоемоційного стану. Важливою складовою програми є проведення індивідуальних і групових психологічних сесій, спрямованих на опрацювання травматичного досвіду, розвиток емоційної стійкості та навичок конструктивного подолання стресу⁸. Крім того, програма включає екскурсії, кіновечори, танцювальні заходи, вечори талантів, тематичні квести, фестивалі та інші культурно-дозвіллі активності, які створюють безпечне соціальне середовище, сприяють налагодженню

⁶ Фундація Олени Зеленської. *Офіційна сторінка*. URL : <https://zelenskafoundation.org/uk> (дата звернення: 09.07.2026)

⁷ «Голосний кемп». *Офіційна сторінка*. URL : <https://voices.org.ua/kempy> (дата звернення: 10.07.2026)

⁸ Там само.

міжособистісної взаємодії, розвитку творчого потенціалу дітей та їхній успішній соціальній адаптації⁹.

Студентка групи СОІ–2м предметної спеціальності А4.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» освітнього рівня «*Магістр*» Наталія Шепітак поділилася досвідом участі у програмі «*Голосний кемп*» у ролі кемп-лідерки: «Протягом 14 днів поруч зі мною були неймовірні діти 12–13 років, які щодня вчили мене не менше, ніж я намагалася підтримувати їх. Ці два тижні означають для мене значно більше, ніж просто участь у кемпі. Це були дні щирих розмов, гучного сміху, підтримки, переживань, маленьких перемог і моментів, які назавжди залишаться у пам'яті. Від усього серця хочу подякувати кожному учаснику команди. Саме завдяки нашій взаємній підтримці, довірі й готовності підставити плече одне одному ми змогли створити для дітей простір, де вони могли відчувати безпеку та радість. Працювати поруч із такими людьми – велика цінність. Особливе місце в моєму серці займе фестиваль “Червона Рута”. Ми створювали його разом, і він по-справжньому об’єднав усіх – і дітей, і команду. Було неймовірно спостерігати, як кожен відкривався, проявляв себе й підтримував інших. Ще один дуже зворушливий момент – “Ватра дружби”. Символічні браслети зі стрічок, стали для мене цінним нагадуванням про тепло, вдячність і довіру. Окремо хочу згадати майстерки: разом із дітьми я теж відкривала щось нове, вчилася, творила, дивувалася і ще раз переконалася, що щирість, творчість і підтримка здатні надихати. Дякую кожній дитині за довіру, щирі усмішки, обійми й моменти, які неможливо забути. Дякую команді за натхнення, професіоналізм і турботу. Ці 14 днів залишаться зі мною надовго. Дякую “Голосному кемпу” за людей, за емоції, за досвід і за нагадування про те, наскільки важливо бути поруч».

⁹ Там само.

АВТОРИ

Бат Юліана – магістрантка I року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Досліджує історію Японії після Другої світової війни.

Гасюк Назарій – студент IV року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів – російська історична пропаганда ХХІ ст.

Задарко Святослав – студент II року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Вивчає інститути влади в Галицькому старостві XIV–XVIII ст.

Ікава Вероніка – студентка III року навчання історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Сфера наукових інтересів: історія країн Західної Європи XIX – початку XX ст., історія Франції, біографістика.

Матковська Ольга – студентка III року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Досліджує Англійське королівство часів правління Генріха VIII Тюдора.

Попович Тетяна – студентка III року навчання Факультету народних інструментів, кафедри бандури Національної музичної академії України (м. Київ). Наукові інтереси охоплюють творчу спадщину та мистецьку діяльність видатних постатей української культури.

Пронюк Євген – студент II року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів: військова історія Галичини у XX ст., біографістика, джерелознавство, мікроісторія.

Садовий Арсен – студент IV року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Сфера наукових інтересів: мілітарна (військова) історія, зброезнавство, уніформістика, фалеристика, вексилнологія, історія війн, військових формувань (незалежно від країни чи періоду), військова історія Третього Райху (1933–1945 рр.), історія нацистської ідеології (1920–1945 рр.).

Ходоровська Вікторія – магістрантка II року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). військовослужбовиця Збройних Сил України за контрактною службою, учасниця бойових дій російсько-української війни. Вивчає сучасні міжнародні відносини країн Європи.

Шенітак Наталія – магістрантка I року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Вивчає український дисидентський рух другої половини XX ст.

Яцишин Яремія – магістрантка II року навчання Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера дослідницьких інтересів: методика викладання історії та української мови у школі, сучасна російсько-українська війна.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3
HISTORIA MEDIAEVALIA ET NOVA	
<i>Задарко Святослав (Івано-Франківськ, Україна). Галицьке староство Руського воєводства (XIV–XVIII ст.)</i>	4
<i>Матковська Ольга (Івано-Франківськ, Україна). Шлюб англійського короля Генріха VIII з Анною Болейн 1533 року і початок Реформації в Англії</i>	13
СТОРИНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ XX–XXI СТОРІЧ	
<i>Пронюк Євген (Івано-Франківськ, Україна). Наступальні операції ОУН на Тисменичині у вересні 1945 року: військово-аналітичний огляд</i>	19
<i>Попович Тетяна (Київ, Україна), Шепітак Наталія (Івано-Франківськ, Україна). Особливості слідчих дій КДБ у справі Стефанії Шабатури (1972 р.)</i>	28
<i>Гасюк Назарій (Івано-Франківськ, Україна). Відображення України в сучасних російських підручниках з історії для 9–11 класів</i>	35
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	
<i>Ікава Вероніка (Львів, Україна). Від еміграції до влади: життєвий шлях Аделаїди Орлеанської</i>	42
<i>Садовий Арсен (Івано-Франківськ, Україна). «Вибір фюрера»: причини призначення генерала Ервіна Роммеля командувачем німецького Африканського корпусу</i>	47
<i>Бат Юліана (Івано-Франківськ, Україна). Трансформація інституту імператора Японії в контексті американської окупації (1945–1952 рр.)</i>	57
ХРОНІКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
<i>Яцишин Яремія (Івано-Франківськ, Україна). Дружина військового – «невидимий фронт»</i>	64
<i>Ходоровська Вікторія (Івано-Франківськ, Україна). (Не)жіноча справа: у боротьбі за вільну і соборну Україну</i>	66
MISCELLANEA	
<i>Шепітак Наталія (Івано-Франківськ, Україна). «Голосний кемп» – напрям діяльності благодійного фонду «Голоси дітей» у забезпеченні психосоціальної підтримки дітей вразливих категорій</i>	69
АВТОРИ	72
ЗМІСТ	74

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

Факультет історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (місто Івано-Франківськ) приймає статті до 19-го випуску наукового журналу *«Студентські історичні зошити»*, проблематика якого охоплюватиме актуальні питання історії та етнології.

Наукові статті повинні мати такі необхідні елементи:

1. загальна постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями;
2. аналіз найновіших досліджень і публікацій, на які опирається автор(ка);
3. формулювання мети статті (постановка завдань);
4. виокремлення найважливіших не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття;
5. виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
6. висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в окресленому напрямі.

Матеріали потрібно надіслати до **31 травня 2027 р.** за адресами: myroslav.voloshchuk@cnu.edu.ua (головний редактор – професор, директор Центру медієвістичних студій **Мирослав Волощук**) та ostap.kardash@cnu.edu.ua (доктор філософії (PhD), провідний фахівець Центру медієвістичних студій, відповідальний секретар **Остап Кардаш**) з одним відрукованим примірником статті (міжрядковий інтервал – 1,5; поля: ліве – 30 мм, верхнє, нижнє та праве – 20 мм, шрифт Times New Roman, кегль 12) обсягом 8–10 сторінок. Мова публікації – українська. Поклики слід здійснювати в автоматичному режимі за порядком їхньої появи, згідно з вимогами *«Студентських історичних зошитів»*.

Статті для публікації потрібно подавати з анотаціями (по 5–7 речень кожна) та ключовими словами українською і англійською мовами. Також необхідно вказати УДК статті.

До матеріалів просимо додати авторську довідку (прізвище, ім'я, по батькові, місце та рік навчання, сфера наукових інтересів) та рекомендацію наукового керівника.

Матеріали публікації можна також надсилати **за адресою:**

*Центр медієвістичних студій
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57
м. Івано-Франківськ
Україна, 76025
Контактні телефони: +30506651069, +30981204650*

*З повагою
редакційна рада*

Наукове видання

**Студентські історичні зошити
2026. Вип. 18.**

Збірник студентських наукових праць

Літературне редагування
і верстка
Обкладинка

*Мирослав Волощук, Галина Пославська
Остан Кардаш*